

USA-bilder i Norge og Sverige

**FREMSTILLINGEN AV
AMERIKANSK UTENRIKSPOLITIKK 1945-1973
I NORSKE OG SVENSKE LÆREBØKER**

Anders Fjeldstad
Mastergradsoppgave i historie
Høgskolen i Bergen / Universitetet i Bergen
Vår 2009

Forord

I forbindelse med arbeidet bak denne oppgaven er det flere som fortjener oppmerksomhet. I første rekke gjelder dette mine to veiledere, Karl Egil Johansen, professor ved Høgskolen i Bergen, avdeling for lærerutdanning, og Christhard Hoffmann, professor ved AHKR, Universitetet i Bergen. Deres målrettede, innsiktsfulle og engasjerte veiledning har vært særdeles viktig og muliggjort gjennomføringen av dette prosjektet. Tusen takk! Takk også til alle som har lest større eller mindre deler av teksten og bidratt med konstruktiv og verdifull tilbakemelding. Til slutt takk til bibliotekpersonalet ved Høgskolen i Bergen, avdeling for lærerutdanning, og til personalet ved Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung i Braunschweig.

Bergen, våren 2009

Anders Fjeldstad

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	5
1.1 TEMA OG PROBLEMSTILLING	5
1.2 KILDER	8
1.3 METODE	9
1.4 TIDLIGERE FORSKNING PÅ OMRÅDET	11
1.5 KONTEKST	12
2. LÆREBØKER PÅ 1960-TALLET	16
2.1 SAMFUNNSMESSIG OG FAGHISTORISK KONTEKST	16
2.1.1 FORBINDELSENE KONSOLIDERES – USA I NORSK POLITIKK OG OPINION FREM TIL 1960-TALLET	16
2.1.2 "NEUTRAL ON OUR SIDE" – USA I SVENSK POLITIKK OG OPINION FREM TIL 1960-TALLET	19
2.1.3 FAGHISTORISK LITTERATUR	22
2.2 LÆREBØKENES FREMSTILLING	23
2.2.1 NORSKE LÆREBØKER PÅ 1960-TALLET	23
2.2.1.1 Ræder / Coldevin 1969	23
2.2.2 SVENSK LÆREBØKER PÅ 1960-TALLET	27
2.2.2.1. Tham m.fl. 1968	27
2.3 SAMMENLIGNING	31
3. LÆREBØKER I PERIODEN 1970-1990	33
3.1 SAMFUNNSMESSIG OG FAGHISTORISK KONTEKST	33
3.1.1 ALLIANSE MED BEGRENSNINGER – USA I NORSK POLITIKK OG OPINION CA. 1965-1990	33
3.1.2 AKTIVT NØYTRAL – USA I SVENSK POLITIKK OG OPINION CA. 1965-1990	35
3.1.3 FAGHISTORISK LITTERATUR	38
3.2 LÆREBØKENES FREMSTILLING	40
3.2.1 NORSKE LÆREBØKER 1970-1990	40
3.2.1.1 Myklebust 1976	40
3.2.1.2 Bjørnsen 1985	44
3.2.1.3 Andre lærebøker	50
3.2.2 SVENSK LÆREBØKER 1970-1990	51
3.2.2.1 Ander m.fl. 1978	51
3.2.2.2 Graninger 1990	55
3.2.2.3 Andre lærebøker	60
3.3 SAMMENLIGNING	61

4. LÆREBØKER ETTER 1990	67
4.1 SAMFUNNSMESSIG OG FAGHISTORISK KONTEKST	67
4.1.1 EN NY VERDENSORDEN – USA I NORSK POLITIKK OG OPINION ETTER 1990	67
4.1.2 SOVJETUNIONEN FALLER, HVA NÅ? USA I SVENSK POLITIKK OG OPINION ETTER 1990	69
4.1.3 FAGHISTORISK LITTERATUR	71
4.2 LÆREBØKENES FREMSTILLING	77
4.2.1 NORSKE LÆREBØKER ETTER 1990	77
4.2.1.1 Fjørland / Tønnesson 1997	77
4.2.1.2 Abrahamsen / Aase 2004	83
4.2.1.3 Libæk m.fl. 2002	87
4.2.2 SVENSK LÆREBØKER ETTER 1990	89
4.2.2.1 Skrutkowska m.fl. 1997	89
4.2.2.2 Thulin / Elm 2007	93
4.3 SAMMENLIGNING	96
5. AVSLUTNING	101
5.1 NORSKE LÆREBØKER	101
5.2 SVENSK LÆREBØKER	102
5.3 NORSKE OG SVENSK LÆREBØKER	104
BIBLIOGRAFI	108

1. Innledning

1.1 Tema og problemstilling

I den verdenspolitiske situasjonen etter andre verdenskrig har USA stått frem som en av de viktigste aktørene i et globalt perspektiv. De fleste land verden over har måttet forholde seg til USA på en eller annen måte. Dette gjelder også Norge og Sverige. Gjennom hele etterkrigstiden, og kanskje særlig under den kalde krigen, hadde Norge et tett samarbeid med USA gjennom ulike institusjoner, med NATO som den største og mest betydningsfulle. For Sverige har situasjonen vært noe annerledes. Plassert mellom NATO i vest og Warszawa-pakten i øst, drev de en uttalt alliansefri nøytralitetspolitikk. Dette har gitt ulike utgangspunkt for synspunkt og meninger om USA i Norge og Sverige, både på offisielt og uoffisielt nivå. Meningsytringene har vært mange og varierte, men det som tradisjonelt har vært det mest omdiskuterte temaet i Europa, er USAs utenrikspolitikk.

For Norge og Sverige var dette særlig viktig under den kalde krigen grunnet landenes geopolitiske plassering. Men også etter Berlinmurens fall har dette temaet stått på dagsorden i norsk og svensk offentlighet. Høsten 2003 oppsto det således en debatt om fremstillingen av USA i norske lærebøker. I boken *Frykten for Amerika* (2003) kritiserer Stian Bromark og Dag Herbjørnsrud nordmenns forestillinger om USA. I et av kapitlene går de inn på lærebøker, med særlig vekt på Cappelens historieverk: *Historie 1* og *2* (2001/2002). En redigert utgave av kritikken fant veien til en debattsider i Dagbladet, hvorpå lærebøkernes forfattere responderte. Bromark og Herbjørnsrud kritiserte det de mente var en unyansert fremstilling av flere forhold i amerikansk historie. Lærebokforfatterne på sin side skyldte på plassmangel og nødvendigheten av å gjøre et utvalg.¹

Denne debatten vakte min oppmerksomhet og interesse, og jeg fikk lyst til å undersøke saken nærmere. En analyse av USA-bilder i lærebøkene kunne virke som et interessant mastergrads-prosjekt. Gjennom skolen får mange en grunnleggende kjennskap til andre lands historie, og i den sammenheng har lærebøkene stor betydning. En lærebokanalyse vil derfor være en

¹ Bromark & Herbjørnsrud 2003b og Libæk m.fl. 2003.

interessant innfallsvinkel til kunnskap om synet på USA, og hva man på dette området har ønsket å formidle videre til den kommende generasjonen. Ola Svein Stugu formulerer det slik: ”(...) [Det er] så å seie ein nasjons offentleg autoriserte historiesyn og sjølfortolkning som blir uttrykt gjennom lærebøkene (...)”.²

Med dette som utgangspunkt ønsker jeg å undersøke hvordan amerikansk utenrikspolitikk er blitt fremstilt i norske og svenske lærebøker. Jeg vil gjøre en komparativ undersøkelse på to grunnlag. For det første vil jeg se hvordan lærebøkernes fremstillinger har utviklet seg over tid. For det andre hvordan de norske og svenske fremstillingene har vært i forhold til hverandre. Jeg anser perioden etter andre verdenskrig for å være den mest interessante i denne sammenhengen. Min problemstilling blir dermed:

Hvordan har USAs utenrikspolitikk mellom 1945 og 1973 blitt fremstilt i norske og svenske lærebøker i historie fra 1960-tallet og frem til i dag? Har fremstillingene endret seg over tid, og finnes det forskjeller mellom de norske og svenske fremstillingene? Hva kan i så fall disse endringene og forskjellene skyldes?

Det finnes mange sider ved utenrikspolitikken USA har ført i tiden etter andre verdenskrig som det kunne vært spennende å undersøke. Temaet er likevel så omfattende at det er nødvendig med en innsnevring. Jeg velger derfor å avslutte analysens tematikk omtrent samtidig som USA trakk seg ut fra Vietnam, i 1973. Dessuten ønsker jeg å fokusere analysen mot noen sentrale hendelser som kan illustrere og konkretisere tematikken:

- Truman-doktrinen
- Marshall-planen
- Korea-krigen
- Vietnam-krigen
- Latin-Amerika-politikken

Ut fra disse fem hovedtemaene fokuserer analysen på tre ulike typer utenrikspolitikk. *Militær utenrikspolitikk* eller *maktbruk* vil ha mest fokus i Korea-krigen og Vietnam-krigen, men er også aktuell i forbindelse med Truman-doktrinen og Latin-Amerika-politikken. *Økonomisk*

² Stugu 2001: 250.

utenrikspolitikk vil gjenspeiles i fremstillingene av Marshall-planen og Latin-Amerika-politikken. Det er disse to sidene ved utenrikspolitikken det vil bli lagt størst vekt på. Den tredje typen kan karakteriseres som en mer *generell utenrikspolitikk*. Med det menes en utenrikspolitikk som ikke klart lar seg definere som verken økonomisk eller militær, men som har en mer politisk utøvende funksjon. Truman-doktrinen er et eksempel her, med bakgrunn i dens proklamerende budskap til omverdenen.

Disse tre utenrikspolitiske ”grunnformene”, sammen med den tematiske utvelgelsen, er valgt på bakgrunn av hendelsenes sentrale karakter i amerikansk utenrikspolitisk historie etter krigen. I tillegg er dette tema som har skapt debatt, både innenfor politikk og norsk og svensk offentlighet for øvrig. Det er likevel viktig å understreke at innsnevringen ikke utelukker at analysen kan trekke inn andre momenter der dette virker relevant og hensiktsmessig.

Periodeinndeling

Analysen vil bli strukturert under tre perioder, hver representert ved sitt eget kapittel. Disse er: 1) 1960-tallet, 2) perioden ca. 1970-1990 og 3) perioden etter 1990 til i dag. Inndelingen gjelder lærebøkenes utgivelsestidspunkt. Den forsknings- og samfunnsmessige kontekst læreboken til enhver tid påvirkes av, vil være noe annerledes (se kap. 1.5 ”Kontekst” i denne oppgaven). Dette har sammenheng med tregheten i ytre faktorerers påvirkning av innholdet i lærebøkene. Ulike årsaker kan forklare dette. En svensk lærebokforfatter hevder man ikke ønsker å ta nye trender inn i lærebøkene fordi lærerne er skeptisk til dette, og man derfor selger færre bøker.³ Også den norske fagdidaktikeren Magne Angvik mener lærere foretrekker tradisjonelle, veletablerte tolkninger.⁴ Dette påvirker forlagene som ønsker høyest mulig salg. Resultatet blir en reproduksjon av de etablerte fremstillingene fremfor en stadig utvikling. Stugu påpeker på sin side at det heller ikke er ønskelig at fagfronten introduseres i lærebøkene. Først med en stor grad av faglig konsensus er det grunnlag for fundamentale endringer.⁵

Ut fra det foregående har jeg valgt å justere konteksten fem år bakover i tid i forhold til periodeinndelingen for lærebøkene. Justeringen må karakteriseres som forsiktig, da avstanden nok kunne vært gjort større.

³ Hans Almgren, her sitert i Långström 1997: 89.

⁴ Mange Angvik, her sitert i Sæle 2005: 12.

⁵ Stugu 2001: 250.

1960-tallet står i en litt spesiell stilling i analysen fordi noen av hendelsene jeg undersøker på det tidspunktet fremdeles pågikk. Dette gjelder særlig Vietnam-krigen, hvor amerikanerne ikke trakk seg ut før i 1973. På tross av dette har jeg valgt å inkludere læreverk fra 1960-tallet. Det gjør jeg for å danne et bakteppe for de senere lærebøkene. Det er en kjensgjerning at debatten om den amerikanske utenrikspolitikken for alvor skjøt fart i løpet av siste halvdel av 1960-tallet både i Norge og Sverige. Hvordan dette forplantet seg videre til de svenske og norske lærebøkene er derfor av stor interesse. Forhåpentligvis vil dette også bidra til en spenstigere analyse, hvor analysens utviklingsaspekt kommer klarere frem. Det er imidlertid viktig å påpeke at lærebøkene jeg analyserer i den perioden, ikke hadde det samme utgangspunktet for å fremstille USA som lærebøkene i de senere periodene. Dette vil det bli tatt høyde for i analysen.

Den neste perioden starter i 1970 og strekker seg til Berlinmurens fall og Sovjetunionens oppløsning rundt 1990. Begrunnelsen for å sette et skille ved 1970 har jeg så vidt berørt. I hovedsak dreier det seg om et økende samfunnsengasjement og en tiltakende radikaliserings, særlig blant ungdom. Protestene rettet seg både da og senere i stor grad mot USA. Da den kalde krigen tok slutt, oppstod på mange måter en ny situasjon, som innleder analysens siste del. Ikke minst Berlinmurens fall står som et sentralt skillepunkt i etterkrigstidens historie, særlig for Europa og USA. Spesielt viktig i denne sammenheng er hvordan det politiske bildet forandret seg. Aspekter rundt periodeinndelingen kommer for øvrig klarere til uttrykk under konteksten i de forskjellige kapitlene.

1.2 Kilder

I en lærebokanalyse kan ulike kildetyper være aktuelle, men den viktigste og mest sentrale vil naturligvis være læreboken. Lærebøkene utgjør derfor mine hovedkilder. Jeg har valgt å analysere lærebøker for den videregående skole. Det gjør jeg fordi disse lærebøkene består av mer omfattende fremstillinger enn lærebøker for grunnskolen. Det betyr et større omfang av både tekst og bilder, og dermed et bredere og mer utfyllende analysegrunnlag.

Ikke bare lærebøker i historie, men også lærebøker i engelsk, samfunnsfag og geografi tar for seg tema tilknyttet min problemstilling. Et så bredt analysegrunnlag vil likevel være umulig med de begrensninger som er satt for en mastergradsoppgave. Derfor velger jeg å begrense

undersøkelsen til kun å inneholde lærebøker fra det faget jeg mener ligger tettest til det jeg vil undersøke, nemlig historie. En annen grunn for dette er at sammenlignings- og utviklingsaspektet vil være en viktig del av analysen. Da er det nødvendig å undersøke lærebøker med utgangspunkt i samme skoleslag og fag.

Historielærebokens funksjon er i hovedsak å berette og informere om ulike forhold fra fortiden. Analysen vil likevel ikke ta læreboken i bruk som en *beretning*. Jeg ønsker i stedet å se på læreboken som en *kulturhistorisk levning* eller *produkt*. Læreboken vil altså bli analysert i forhold til den tiden og konteksten den oppstod i. I dette tilfellet er to slike kontekster særlig relevante; politikk/samfunn og fag. I oppgaven deles dette inn i en *samfunnsmessig kontekst* og en *faghistorisk kontekst*. Dette kommer jeg som sagt nærmere inn på i kapittel 1.5.

Til sammen ti læreverk vil inngå i analysen, fem fra hvert land. I tillegg vil det komme inn enkelte supplerende læreverk, særlig i kapittel 3, 1970-1990. I utgangspunktet hadde det vært ønskelig å ta for seg lærebøker som har vært mye brukt. Dette er imidlertid vanskelig å få sikker kunnskap om, da forlagene er lite villige til å oppgi salgstall. Læreverkene som er valgt, kommer likevel fra de store forlagene som har dominert lærebokmarkedet. I noen grad er det også lagt vekt på andre kriterier som innhold, utgivelsesår og tilgjengelighet.

Et annet kildemateriale som kunne vært relevant er læreplaner. Læreplanen er styresmaktens direktiver til skolen og lærerne om hva som skal legges vekt på i de ulike fag. Den sier noe om de ulike fags timetall, og fagenes metodikk og tematiske innhold etter klassetrinn. Dette har jeg likevel valgt å se vekk fra. Årsaken er den reduserte omtalen relevante tema for denne analysen blir gitt i disse dokumentene.

1.3 Metode

Det finnes ulike metoder og måter å gå frem på når man skal analysere lærebøker. Metodene varierer etter analysens formål og hensikt. Det er viktig å presisere at formålet med min lærebokanalyse ikke i første rekke er å vurdere lærebøkernes pedagogiske eller faglige kvalitet, men å se dem som et kulturprodukt og kilde til kunnskap om samfunnet de oppstod i.

Som før nevnt ønsker jeg å gjøre en *komparativ analyse* av flere bøker, en gruppeanalyse. Disse kan analyseres vertikalt eller horisontalt, eller metodene kan kombineres. Ved vertikal analyse ser man på et tema eller fenomen over tid. Horisontal analyse eller tverrsnittsanalyse kjennetegnes ved at bøker fra samme tidsrom sammenlignes. Jeg vil kombinere disse metodene ved å gjøre en *vertikal undersøkelse* av hvordan USAs rolle i verden er blitt fremstilt over tid, samtidig som jeg sammenligner norske og svenske lærebøker i en *horisontal undersøkelse* innenfor samme tidsrom.⁶

Det finnes flere fordeler med å sammenligne lærebøker fra forskjellige land og perioder. En av fordelene er at en sammenligning identifiserer likheter og ulikheter mellom to grupper. En lærebokanalyse handler dessuten ikke bare om det som står i teksten. Mange ganger er det som ikke står, minst like viktig. Komparasjon av flere bøker vil være med på å tydeliggjøre dette. Å lytte til tekstens ”tomrom”, kaller Knut Kjeldstadli det.⁷ En annen fordel er at komparasjon kan stimulere nysgjerrigheten og dermed fungere som en hypotesegenerator. Man kan komme over emner eller problemer som en ellers ikke hadde sett eller vurdert. Dette kan føre til nye hypoteser og problemstillinger.⁸

Komparasjon gjør det også lettere å se en relativ tendens i materialet. Å avdekke tendenser i positiv og negativ retning er ofte vanskelig siden tolkning av tekster er subjektivt, og man derfor i utgangspunktet vil vurdere dem ulikt. Personer oppfatter tekster forskjellig ut fra sitt eget ståsted, og vil ha ulike oppfatninger av hvordan ett og samme tema blir behandlet. Har man derimot to tekster som omhandler det samme, er det enklere å se om tekstene har en positiv eller negativ tendens i forhold til hverandre. Dette gjelder både horisontale og vertikale sammenligninger. Ifølge Janne Holmén vil dette også kunne oppfylle det vitenskapelige kravet om intersubjektivitet.⁹

Det er vanlig å skille mellom faglig og kulturell analyse. Siden jeg ønsker å bruke læreboken som en levning, vil mitt arbeid i hovedsak være en *kulturanalyse*. Det innebærer at læreboken blir sett på som et kulturprodukt og et resultat av sin egen samtid og samfunnet rundt. Men det vil også være innslag av faglig analyse når det gjelder den berettende teksten. Skjevheter som grenser til faktiske feil må fremheves, ettersom disse vil kunne ha kulturell betydning.

⁶ Angvik 1982: 370f.

⁷ Kjeldstadli 1994: 179.

⁸ Ahonen 1996: 348.

⁹ Holmén 2006: 41f.

En kulturanalyse fordrer en *kvalitativ analysemetode*. Fordelen med kvalitativ analyse er at det gir muligheten til å gå inn i teksten og undersøke den på flere nivå. Dette er helt vesentlig for å avdekke blant annet forklaringsmønster og tematisk fokusering, slik problemstillingen krever. Et problem med denne metoden er at den i noen grad må bygge på subjektivitet og skjønn. Det blir derfor viktig å underbygge konklusjoner og påstander med dekkende og representative sitater. Åpenhet i forhold til kildene er her et stikkord. Jeg vil også se på hvor mye plass amerikansk utenrikspolitikk blir viet i lærebøkene. En viss bruk av kvantitativ metode vil derfor være nødvendig, som et supplement til den kvalitative analysen. Dette kan gi et mer helhetlig bilde av læreboken.

Et annet viktig skille går mellom *innholdsanalyse* og *pedagogisk, didaktisk* analyse. Den pedagogiske tilretteleggingen anser jeg ikke som relevant i denne sammenhengen. Innholdet vil derimot være essensielt. Språkbruk og retorikk er her viktige faktorer. Tekstens oppbygging utgjør også en relevant faktor for analysen. Dette innebærer hvordan forfatteren stiller seg til teksten. Er teksten spørrende eller stadfestende, fortellende eller drøftende?¹⁰

Lærebøkene inneholder også bilder, illustrasjoner og arbeidsoppgaver. Jeg vil ikke foreta noen systematisk gjennomgang av disse elementene, men likevel ha et blikk på dette og trekke det frem de stedene jeg anser det for å være relevant.

1.4 Tidligere forskning på området

Det er blitt gjort flere norske og svenske lærebokundersøkelser av perioden etter andre verdenskrig, men kun to tar for seg USA på en lignende måte som meg. Den ene er Frode Lindgjerdet's hovedoppgave fra 2001, *Den kalde krigen i norske lærebøker*. Lindgjerdet ser på fremstillingen av utvalgte hendelser fra den kalde krigen, hvor USA og Sovjetunionen naturligvis står sentralt. Analysens hovedfokus ligger på tiden frem til Cuba-krisen. Lindgjerdet mener historieforskningen hadde en sentral plass i lærebøkene fremstilling på 1970- og 1990-tallet, mens de ellers bar preg av den politiske konteksten.¹¹

En mer omfattende analyse er tidligere nevnte Holmén sin doktoravhandling fra 2006: *Den politiska läroboken. Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska*

¹⁰ Upublisert notat av Ola Svein Stugu.

¹¹ Lindgjerdet 2001: 224.

läroböcker under Kalla kriget. Her forsøker Holmén å avdekke de nordiske landenes geopolitiske situasjon under den kalde krigen, og hvordan dette påvirket innholdet i lærebøkene. Holmén spør om små staters lærebøker i samfunnsfag, geografi og historie påvirkes av landets utenrikspolitiske situasjon. I avhandlingen tar han blant annet for seg økonomi, folkeslag i USA og fremstående personer. Derimot har han ingen systematisk gjennomgang av USAs utenrikspolitikk, og kommer kun sporadisk inn på aspekter ved amerikansk maktbruk.

En interessant konklusjon hos Holmén er at svenske lærebøker har vært mest påvirket av utenrikspolitiske svingninger. I Norge finner han ikke den samme tendensen. Holmén hevder at dette har sammenheng med Norges sikkerhetspolitiske forankring i NATO. Medlemskapet åpnet nemlig for en friere talemåte siden man dermed ikke hadde "(...) något behov av att slå vakt om stödet genom att visa opp en USA-vänlig attityd."¹² Sverige på sin side måtte stole på sin egen nøytralitet. Det oppstod derfor et behov for å blidgjøre både Sovjet og USA.¹³

Selv om både Lindgjerdet og Holmén sine undersøkelser berører USAs utenrikspolitikk, vil min tematikk og problemstilling være annerledes.

1.5 Kontekst

Ingen lærebok oppstår i et vakuum. Det finnes alltid ytre påvirkningsfaktorer som har innflytelse på hvordan læreboken til slutt ser ut. Dette kan for eksempel være forfatterens politiske overbevisning, forlagets krav til markedsdyktighet, myndighetenes innflytelse, politiske trender eller en nasjons kollektive minnetradisjon. Som regel vil det være en kombinasjon av mange faktorer. Jeg har valgt å samle lærebøkens kontekst under to overskrifter: *Samfunnsmessig kontekst* og *faghistorisk kontekst*. Disse vil bli gjennomgått i starten av hvert analysekapittel.

Samfunnsmessig kontekst

Den samfunnsmessige konteksten er med på å bestemme periodeinndelingen; 1960-tallet, ca. 1970-1990 og ca. 1990 til i dag. Dette utgjør også oppgavens kapittelinnndeling. Når det er interessant å undersøke fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk og maktbruk i svenske

¹² Holmén 2006: 332.

¹³ Ibid: 332f.

og norske lærebøker, er det fordi denne politikken er blitt gjenstand for svært ulike vurderinger i årenes løp. Ernst Söderlund (svensk lærebokforfatter på 1950- og 60-tallet) og Göran Graninger (svensk lærebokforfatter på 1970- 80- og 90-tallet) er to av flere lærebokforfattere som mener at samtidens debatter hadde innvirkning på lærebøkernes innhold: ”Man är ju barn av sin tid.”¹⁴

Tidligere fantes det godkjenningsordninger for lærebøker i både Sverige og Norge. I Sverige ble Statens läroboksnämnd opprettet i 1938. Nemnden kontrollerte blant annet om lærebøkene var objektiv og vitenskapelig oppdatert, hadde tilfredsstillende papirkvalitet og riktig pris.¹⁵ Det var i nemndens makt å underkjenne lærebøker. Mellom 1974 og 1979 ble 1331 ”komponenter” vurderte innen samhällsorienterande ämnen (tilsvarende samfunnsfag i Norge). Av disse ble 86 % godkjent. Det vitner om at granskningen ble gjort av et organ som tok faktiske og konkrete avgjørelser, og ikke var et samlebånd for innholdsløs godkjenning. Læreboksnemnden besto forholdsvis uforandret frem til 1982. Da opphørte godkjenningsordningen, og man gikk i stedet over til å utgi en skriftlig vurdering av læreverkene. I 1991 forsvant granskingsordningen helt. Tanken var da at markedet skulle garantere lærebokens kvalitet.¹⁶

Norge fikk en godkjenningsordning for lærebøker i kristendom i 1889. I 1908 ble dette utvidet til å gjelde alle lærebøker. Denne ordningen gjennomgikk diverse forandringer på 1900-tallet, blant annet i 1962 da et regelverk strammet rammene rundt godkjenningen. En viktig målsetting var å sikre samsvar mellom lærebok og læreplan, og å unngå diskriminerende fremstillinger av enkelte kulturer eller folkeslag. Godkjenningsordningen var stadig gjenstand for politisk debatt, og sommeren 2000 ble den til slutt fjernet.¹⁷ Dette var likevel såpass seint at de fleste norske lærebøkene jeg analyserer, har gått gjennom denne prosedyren for godkjenning.

Faghistorisk kontekst

Å følge den faghistoriske debatten om amerikansk utenrikspolitikk i perioden analysens lærebøker er utgitt, ville ha vært interessant. En slik undersøkelse av forskningslitteraturen, kunne ha gitt grunnlag for en hel mastergradsoppgave i seg selv. I mitt tilfelle ville likevel

¹⁴ Ernst Söderlund og Göran Graninger, her sitert i Långström 1997: 95.

¹⁵ Långström 1997: 193f.

¹⁶ Ibid: 199ff.

¹⁷ Bratholm 2001.

dette ha blitt for plasskrevende. I hvilken grad lærebokforfatterne er blitt påvirket av denne debatten, er også et åpent spørsmål. Christian Sæles undersøkelse av Sovjet-bilder i norske lærebøker mellom 1945 og 2004 påviste få spor av at ny forskning fant veien til lærebøkene.¹⁸ Frode Lindgjerdet fant på sin side slike sammenhenger bare i visse perioder av etterkrigstiden. Jeg vil derfor kun gi en kort oversikt basert på noen sentrale verdenshistoriske oversiktsverk i hver periode, og la disse representere den faghistoriske konteksten. Disse oversiktsverkene har også vært vesentlig lettere tilgjengelig for lærebokforfatterne enn tyngre faglitteratur, ofte på fremmed språk.

Når det gjelder den kalde krigen er det utviklet et eget begrepsapparat for å systematisere og kategorisere ulike tolkninger og perspektiv. Selv om jeg ikke vil gjøre noen direkte kald krig-analyse, er disse begrepene nyttig fordi de inkluderer Vestens måter å tolke USAs utenriks-politikk på. Begrepsapparatet utgjør således en del av konteksten lærebøkene ble til i, og har derfor noe for seg i denne sammenhengen. Under følger en kort presentasjon av begrepene, som omfatter tradisjonalisme, revisjonisme, postrevisjonisme og posttradisjonalisme.¹⁹

Den *tradisjonalistiske* retningen anså Sovjetunionen for å være den aggressive part og pågangsdriver i den kalde krigen, mens USA var defensiv. Denne retningen sto sterkest i begynnelsen av perioden, frem til ca. 1960. Da mistet tradisjonalismen sin sentrale posisjon til fordel for *revisjonismen*. Tilhengerne av denne retningen mente USA utnyttet sin økonomiske styrke og var den offensive og aggressive parten. Utpå 1970-tallet kom det man kalte *postrevisjonismen*, som ikke la skylden på noen bestemt part i den kalde krigen, men heller vektla dynamikken statene imellom.

Etter Berlinmurens fall i 1989 utviklet en fjerde tradisjon seg. *Posttradisjonalismen* kom i stor grad som følge av åpningen av tidligere lukkede arkiver, særlig i Sovjetunionen. Det viktigste kjennetegnet for denne forskningsretningen var at de historiske debattene og analysene nå kunne gjøres på et mer opplyst grunnlag. En tendens har vært at man i noen grad har gått tilbake til det opprinnelige, tradisjonalistiske tankesettet.²⁰

¹⁸ Sæle 2005: 134ff.

¹⁹ Jeg forholder meg her til begrepene Hallvard Tjelmeland bruker. Tjelmeland 2006: 16f.

²⁰ Tjelmeland 2006: 16f. og Lundestad 1996: 20ff.

Dette er en kort skisse av de fire hovedretningene innen kald krig-forskning. Det er viktig å presisere at det finnes mange nyanser og skillelinjer som ikke kommer til uttrykk i denne fremstillingen. Begrepsapparatet vil ha størst relevans i de to første analysekapitlene som omhandler tiden før 1990. Etter 1990 faller all kald krig-forskning i henhold til Hallvard Tjelmelands definisjon innunder kategorien posttradisjonisme. Begrepenes innhold mister dermed noe av sin betydning. Sagt på en annen måte vil altså alle lærebøker etter 1990 kunne defineres som posttradisjonistiske, utelukkende basert på sitt utgivelsesår.

2. Lærebøker på 1960-tallet

2.1 Samfunnsmessig og faghistorisk kontekst

2.1.1 Forbindelsene konsolideres – USA i norsk politikk og opinion frem til 1960-tallet

Før 1945

For å forstå hvordan den norske stemningen overfor USA fortonte seg etter andre verdenskrig, er det nødvendig å ta et kort blikk på norsk-amerikanske relasjoner før 1945. Den første betydningsfulle kontakten mellom nordmenn og amerikanere startet med utvandringen for snart 200 år siden. Mulighetenes land skulle gi norske utvandrere et nytt livsgrunnlag, og starten på et bedre liv. Nordmenn fikk sin kunnskap om USA først og fremst gjennom brev skrevet av tidligere utvandrere, og bildet var i stor grad positivt.²¹ I forhold til folketallet var Irland det eneste europeiske landet som hadde større utvandring til USA enn Norge mellom 1851 og 1910. Den norske utvandringen vedvarte til inn på 1920-tallet, men da det ble lagt begrensinger fra amerikansk side, avtok den gradvis.²² Som følge av utvandringen hadde mange nordmenn familie og venner bosatt i USA.

I mellomkrigstiden hadde USA og Norge få utenrikspolitiske forbindelser. Dette hang sammen med et fravær av kryssende utenrikspolitiske interesser, og beskjedne økonomiske forbindelser.²³ Kontakten ble imidlertid styrket under andre verdenskrig. Amerikanske styrker var sterkt involvert i nedkjempingen av Nazi-Tyskland og frigjøringen av blant andre Norge. Takknemligheten var stor i landet overfor dem som hadde hjulpet Norge under krigen, og USA ble av mange oppfattet som Europas redningsmann.

²¹ Lovoll 1997: 21.

²² Ibid: 37.

²³ Njølstad 1997: 324.

Ca. 1945 – 1965

Europas tradisjonelle stormakter var svekket etter krigen, mens USA og Sovjetunionen sto frem som verdens to utvilsomme supermakter. Forholdet dem imellom skulle snart bli dårlig. Allerede i mars, 1946, mindre enn ett år etter krigen tok slutt, betegnet den tidligere britiske statsministeren, Winston Churchill, forholdet mellom øst og vest som ”et jernteppe”²⁴. I Vesten ble motsetningene oppfattet som en kamp mellom en diktatorisk kommunistisk og en liberaldemokratisk styreform og ideologi.

Geografisk lå Norge mellom USA og Sovjetunionen, og var derfor tvunget til å forholde seg til begge supermaktene. I begynnelsen fulgte Norge sine utenrikspolitiske tradisjoner fra før krigen, og prøvde å gå inn som brobygger mellom øst og vest. Militært var den røde armé overlegen det norske forsvaret. Det var derfor viktig å opprettholde et godt forhold til den sovjetiske regjering. Daværende utenriksminister Halvard Lange sa intensjonen var å ”samarbeide med alle uten å være med i noen blokkdannelse”.²⁵

Dette viste seg imidlertid vanskelig etter hvert som konflikten utviklet seg. Da Norge i 1947 fikk tilbud om Marshall-hjelp, ville et ja eller nei i stor grad avgjøre Norges lojalitet, enten mot øst eller vest. Norge valgte å takke ja til Marshall-planen, men var samtidig interessert i å gi uttrykk for at dette ikke var et ledd i noen blokkdannelse fra deres side.²⁶

Da Tsjekkoslovakia ble utsatt for et statskupp i februar 1948, og Finland like etter fikk forespørsel om en militær allianse fra Sovjetunionen, skapte dette en økende nervøsitet i Norge for naboen i øst. Det kom et sterkere ønske om en organisert militær allianse. Mulighetene for en egen skandinavisk allianse mellom Norge, Danmark og Sverige ble diskutert. Dette var noe særlig Sverige arbeidet for å få realisert. For Norge sin del var det viktigste å få i stand en allianse som kunne stå imot en reell trussel fra Sovjet. En komité som var satt til å diskutere dette spørsmålet kom frem til at en skandinavisk allianse ikke var tilstrekkelig. I utgangspunktet var ikke Norge interessert i en militær allianse verken den ene eller andre veien. Men da nøytralitetspolitikken ikke lengre så ut til å være gjennomførbar, var

²⁴ Tjelmeland 2006: 28.

²⁵ Sverdrup 1996: 347.

²⁶ Ibid: 278ff.

en vestlig allianse det eneste reelle alternativet på bakgrunn av landets økonomiske, kulturelle og ideologiske bånd til Vesten, mener Olav Riste.²⁷

Likevel fantes det politisk usikkerhet rundt USAs nye rolle som leder for den vestlige verden på grunn av landets ubegrensede kapitalistiske system og overlegne økonomiske styrke. Mange ønsket en tredje vei mellom USA og Sovjet, da gjerne med Storbritannia som leder.²⁸ Da forslaget om Atlanterhavspakten, eller NATO forelå i 1949, var motstanderne mot dette likevel kun å finne blant kommunistene, samt enkelte medlemmer av Arbeiderpartiet.²⁹ Norge gikk dermed inn i Atlanterhavspakten 4. april 1949, som et av organisasjonens 12 opprinnelige medlemmer.

Godviljen for USA vedvarte også etter opprettelsen av NATO. Olav Njølstad har sett på den politisk-kulturelle påvirkningen USA hadde på Norge de første etterkrigsårene. Njølstad mener påvirkningen etter hvert ble sterk nok til å kunne kalles en amerikanisering av det norske samfunnet. Årsaken mener han lå i at USA ”fremstod som bæreren av det moderne – og dermed som retningsgivende ideal for det nye Norge.”³⁰ I fremtredende utenrikspolitiske miljøer ble USA ansett for å være ”den fremste internasjonale beskytter av fred, frihet og demokrati.”³¹ Dette hevder Njølstad hang sammen med at mange dominerende politikere hadde hatt studie- eller arbeidsopphold i USA. Frem til midten av 1960-tallet ble dette positive bildet formidlet til folket gjennom artikler, undervisning og lærebøker.³²

Den positive formidlingen av USA var imidlertid ikke fri for målrettet påvirkning. I denne perioden ble det jobbet systematisk fra amerikansk side for å skape et positivt bilde av USA i Norge, så vel som mange andre land. Helge Danielsen påpeker at en av målsettingene innebar å legitimere USAs rolle som leder for den frie verden. Dette ble kanalisert gjennom forskjellige programmer og samarbeid, blant annet innenfor presse, film og akademia.³³

Det var få uenigheter mellom USA og Norge i denne perioden. De gangene det forekom, gjaldt det ofte sikkerhetspolitiske spørsmål. Ett av områdene som ble diskutert var spørsmålet

²⁷ Riste 2001: 194 og 201.

²⁸ Ibid: 195.

²⁹ Ibid: 204.

³⁰ Njølstad 1997: 330.

³¹ Ibid: 330.

³² Ibid: 330.

³³ Danielsen 2009: 183.

om kjernefysisk opprustning innenfor NATO, som Norge stilte seg negativ til. Kritikken var likevel beskjeden, og det var aldri snakk om noen politisk krise. Det kanskje mest dramatiske som skjedde i perioden gikk på norske importreguleringer. I 1950 truet USA med å tilbakeholde 40 millioner av Marshall-hjelpen hvis ikke Norge var villig til å omstille seg. Denne trusselen ble det ingenting av, og delvis som følge av Korea-krigens utbrudd rant det hele ut i sanden.³⁴

Den første etterkrigstiden var viktig for norsk-amerikanske forbindelser først og fremst fordi samarbeidet ble definert og formalisert. NATO markerte inngangen til et nytt type forhold mellom Norge og USA. Som allierte i en verden som ble opplevd utrygg, var det nå lagt offisielle føringer som tilsa et samarbeid mellom Norge og USA. Med bakgrunn i dette var den samfunnsmessige og politiske konteksten lærebøkene oppsto i for det aller meste bra i forhold til USA.

2.1.2 "Neutral on our side" – USA i svensk politikk og opinion frem til 1960-tallet

Før 1945

Som for Norge er det viktig å gå noe tilbake i tid for å forstå Sveriges utgangspunkt for USA-forbindelsene etter andre verdenskrig. Den første kontakten mellom Sverige og Amerika skjedde gjennom det såkalte New-Sweden på 1600-tallet, et koloniseringsforsøk i Nordøst-Amerika fra den svenske kongemaktens side. Forsøket var mislykket, og kolonien ble etter 17 år overtatt av Nederland. Utover 1800-tallet opplevde Sverige som resten av Europa en kraftig befolkningsvekst, plassmangel på landsbygda og en forverring av sosiale forhold i byene. I tillegg kom religiøs forfølgelse og politisk misnøye med maktinnehaverne. I perioden 1846-1930 utvandret 1,3 millioner mennesker til Amerika, noe som utgjorde omkring 20 % av befolkningen. I forhold til folketallet plasserer dette Sverige på tredje plass i Europa. Selv om forholdene i det nye landet ikke nødvendigvis var noe særlig bedre enn i Sverige, fortalte brevene som ble sendt en annen historie. Dette bidro til å gi et godt inntrykk av Amerika. I dag utgjør svenske etterkommere i USA rundt 9 millioner, omtrent det samme som Sveriges befolkning.³⁵

³⁴ Njølstad 1997: 328 og 331.

³⁵ Stelander u.å.

Ved utbruddet av andre verdenskrig erklærte Sverige seg nøytralt. Selv om ettertiden har stilt spørsmål ved denne nøytraliteten, sto Sverige likevel på grunn av dette på utsiden av krigen. Freden fikk derfor en annen betydning for svenskene enn hva tilfellet var i Norge. Bjereld, Johansson og Molin påpeker at man feiret freden som en befrielse av Europa, men samtidig fantes det ikke noen minnetradisjon det svenske folk kunne samle seg rundt i etterkant, slik for eksempel Norge hadde. Parolen var å gjenoppta arbeidet for en velferdsstat, og komme seg videre etter krigen.³⁶ Av den grunn var ikke takknemligheten for USAs krigsinnsats like sterk som i Norge. Dette bidro til at begeistringen for amerikanerne var noe mindre i Sverige.

Ca. 1945 – 1965

Etter krigen ble det gradvis klart at Sverige geografisk lå mellom en øst- og vestblokk i utvikling. Kanskje viktigere enn noen gang ble det å ta stilling til sin fremtidige utenrikspolitikk. Det ble sett på som naturlig og ønskelig å fortsette den tradisjonelle nøytralitetspolitikken. De første etterkrigsårene forsøkte Sverige å fungere som brobygger mellom øst og vest. Etter hvert som motsetningene i verden ble klarere, viste dette seg imidlertid å bli vanskelig. For Sverige, som Norge, var Sovjets aggressive utenrikspolitikk i 1947-1948 mot Finland og Tsjekkoslovakia et signal om at spenningene økte, og at noe måtte gjøres. Fra å være brobygger ble Sveriges utenrikspolitiske ambisjoner da mer begrenset med fokus på egen nasjonal sikkerhet.³⁷

Olof Kronvall og Magnus Petersson hevder i boken *Svensk säkerhetspolitik i supermakternas skugga 1945-1991* (2005) at forbindelsene mellom Sverige og USA de første etterkrigsårene var ”förhållandevis oproblematiske”.³⁸ Kronvall og Petersson trekker frem den doble sikkerhetspolitikken Sverige førte. På den ene siden integrasjon med Vesten i form av blant annet økonomisk samarbeid, på den andre siden avskjerming gjennom alliansefrihet og begrensninger i det militære samarbeidet for å opprettholde et godt forhold til Sovjet i øst.³⁹

Da tilbudet om Marshall-planen kom i 1947, befant Sverige seg i samme posisjon som Norge. Deres svar ville langt på vei avgjøre nasjonens fremtidige plassering mellom øst eller vest. Kronvall og Petersson hevder planen hadde bred støtte fra svensk side, men ikke uten

³⁶ Bjereld, Johansson & Molin 2008: 67.

³⁷ Kronvall & Petersson 2005: 22.

³⁸ Ibid: 31.

³⁹ Ibid: 21 og 45.

reservasjoner. Man vegret seg for å velge side i konflikten, og undersøkte blant annet muligheten for å kanalisere pengene gjennom FN for å øke østblokkens innflytelse. Det gikk ikke USA med på. Sverige takket likevel ja, men den reserverte holdningen ble ikke ansett som tilstrekkelig fra amerikansk side. Deltakelsen i Marshall-planen ble heller ikke godt mottatt i mot i Kreml. Ingen av supermaktene var således fornøyde med Sveriges valg.⁴⁰

Da Norge gikk inn i NATO, glapp muligheten for et eget skandinavisk forsvarsforbund. Dette definerte også i stor grad partenes plassering under den kalde krigen. Sverige var alliansefri, og stod utenfor begge blokkene. Likevel anså Sverige seg som en del av Vesten, og Kronvall og Petersson hevder at man mente det bare fantes en garantist for landets eksistens, nemlig den USA-dominerte vestalliansen. Svenske politikere var likevel opptatt av å ikke åpne opp for muligheten for amerikanske baser på svensk jord.⁴¹

Gjennom FN uttrykte Sverige støtte til USAs inngripen i Korea-krigen, og kritikk mot de kommunistiske statene Kina, Sovjet og Nord-Korea.⁴² Den svenske støtten opphørte imidlertid da det ble snakk om sanksjoner mot Kina. Dette ble gjort ut fra sikkerhetspolitiske hensyn, da man ikke ønsket en for sterk involvering mot vest. Vedtaket møtte sterk motstand både internt fra den borgerlige opposisjonen i svensk politikk, og fra USA. Det gikk likevel ikke langt nok til å få diplomatiske konsekvenser.⁴³

Sveriges offisielle forhold til USA var i det store og hele bra i denne perioden.⁴⁴ Kun en gang, i 1950, ble det rettet offentlig kritikk mot USA. Da gjaldt det ikke USA alene, men en generell kritikk mot den ideologiske kampen mellom de to supermaktene som skjerpet motsetningene i verden. Den generelle svenske utenrikspolitiske kritikken lå på et betydelig lavere nivå enn hva som skulle bli tilfelle senere.⁴⁵

⁴⁰ Kronvall & Petersson 2005: 32ff.

⁴¹ Ibid: 43.

⁴² Bjereld 1992: 43.

⁴³ Kronvall & Petersson 2005: 47 og 51.

⁴⁴ Ibid: 88.

⁴⁵ Bjereld 1992: 41 og 44f.

2.1.3 Faghistorisk litteratur

Ording, Arne og Dahl, Thorleif (red.): Aschehougs verdenshistorie. Den annen verdenskrig. (1958)

På tross av verkets tittel handler siste tredjedel av boken om etterkrigstiden. Denne delen har tittelen: ”Fra den annen verdenskrig til den «kalde krig»”. Selv om verket kom ut i 1958, og derfor ikke inkluderer hele Vietnam-krigen, blir en del av tematikken likevel beskrevet.

Ording og Dahl skriver blant annet at USA hadde tilegnet seg en svært sterk posisjon etter krigen. Det heter at det amerikanske militære ”(...) kontrollerte havene og dominerte luften”.⁴⁶ Både Truman-doktrinen og Marshall-planen blir fremstilt som hendelser som skjerpet konflikten med Sovjet. Det kommer også frem at et Europa uten evne til å importere amerikanske varer, og med en økonomisk struktur som sto i fare for å falle til fordel for kommunismen, ikke var i USAs interesse.⁴⁷

Fremstillingen av den nye amerikanske utenrikspolitikken fokuserer ellers mest på fakta og hendelser. Det finnes lite av drøfting og personlige kommentarer. Inntrykket av USA blir på den måten ganske nøkternt, med få spor av den begeistringen som dominerte i Norge på dette tidspunktet.

Palmer, R. R.: Nya tidens världshistoria II (1965)

R. R. Palmers klassiske oversiktsverk over verdenshistorien har blitt oversatt til svensk ved flere anledninger. Denne utgaven fra 1965 er oversatt fra det amerikanske andreopplaget fra 1956. Hendelser etter dette er derfor ikke med.

Palmer trekker frem at Truman-doktrinen var en proklamasjon fra amerikansk side om motstand mot kommunismen. Videre gis det plass til Sovjets negative syn på doktrinen. Etter en lang opprensing av områder rundt Sovjet som USA nå hadde kontroll over heter det at det: ”(...) inte [var] onaturligt att Sovjetunionen kände sig inringad”.⁴⁸ Marshall-planen blir på

⁴⁶ Ording og Dahl 1958: 316.

⁴⁷ Ibid: 331.

⁴⁸ Palmer 1965: 370.

den ene siden omtalt som et eksempel på skapende sjenerøsitet og god økonomisk politikk. På den andre siden hevder Palmer at mange stilte spørsmålsteget ved motivene bak de økonomiske gavene.⁴⁹ Det kommer også frem at mange hadde vanskelig for å sympatisere med USA på bakgrunn av landets overlegne økonomi.⁵⁰

Palmeres fremstilling preges gjennomgående av en tosidighet. På den måten viser han to perspektiv på den amerikanske maktbruken, det vestlige og det sovjetiske. Når det gjelder Korea-krigen, går det klart frem at Nord-Korea var angripende part. Om president Truman blir det sagt at han viste sterk beslutsomhet da han straks engasjerte egne styrker gjennom FN i kampen mot angriperne. Men også her lar Palmer Sovjet få komme med sitt syn på saken: Da de amerikanske styrkene hadde blitt presset tilbake til 38. breddegrad, hadde de samtidig blitt hindret i å "(...) hävda den västerländska imperialistiska dominansen i Östern".⁵¹ Det amerikanske omdømmet i resten av Sør-Asia var av lignende karakter, heter det. USAs støtte til Frankrike blir likevel bare så vidt nevnt.⁵²

2.2 Lærebøkernes fremstilling

2.2.1 Norske lærebøker på 1960-tallet

2.2.1.1 Ræder, Anton / Coldevin, Axel: *Verdenshistorie for realskole og gymnas (1969)*

Presentasjon av læreboken

Anton Ræders første lærebok ble gitt ut i 1890 på H. Aschehoug & Co. Forlag, under tittelen *Lærebog i oldtidens historie for gymnasier*. Denne ble senere revidert av ham selv 13 ganger, inntil til hans siste utgave kom i 1930. Den 14. utgaven var Gjermund Vislie ansvarlig for, og tittelen ble endret til *Verdenshistorie for realskole og gymnas* (1938). Ræder sitt navn ble likevel stående. Vislie ga ansvaret videre til Axel Coldevin i 1950, og han var ansvarlig for de resterende utgivelsene frem til 21. og siste utgave i 1969.⁵³ Jeg vil ta for meg denne 21. utgaven. Siden Ræder døde i 1941 har han ikke forfattet noe av teksten som omhandler tiden

⁴⁹ Palmer 1965: 372f.

⁵⁰ Ibid: 359.

⁵¹ Ibid: 372.

⁵² Ibid: 370ff.

⁵³ Sæle 2005: 43.

etter 1945. Her har Vislies innflytelse også vært marginal. Derfor vil jeg kun bruke Coldevin som referanse heretter.

Av lærebokens 349 sider utgjør kapittelet ”En ny verden skal bygges opp” 37 sider. Kapittelet er inndelt i underkapitler, og tar opp hendelser vekselvis tematisk og kronologisk. Omtrent seks av sidene omhandler amerikansk utenrikspolitikk. Selv om kapittelet har en del bilder, er ingen av dem direkte tilknyttet dette temaet.

Innholdsbeskrivelse

Coldevin innleder kapittelet med etterkrigstidens sterke fokusering på å skape fred i fremtiden. Det kommer frem at Roosevelt og Churchill allerede gjennom Atlanterhavs-erklæringen i 1941 hadde gitt et løfte om å arbeide for et sikkerhetssystem som skulle trygge fred og rettferdighet for alle nasjoner. Dette blir fremstilt som et slags forarbeid til FN.⁵⁴

I forbindelse med presentasjonen av Europas sviktende økonomi i årene like etter andre verdenskrig, blir Marshall-planen introdusert. En del av general George Marshalls tale fra 1947 gjengis. Sitatet inneholder løftet om økonomisk støtte rettet mot ”hunger, fattigdom og kaos”, men ingenting om USAs økonomiske egeninteresser. Coldevin påpeker USAs betingelser om økonomisk samarbeid, og forklarer at det var ”(...) for å få handelen i gang”.⁵⁵ For statene som mottok ”den storstilte hjelpen” begynte den straks å virke. Dette satte fart i gjenreisingsarbeidet og skapte nytt håp. Coldevin skriver at den økonomiske hjelpen for det meste var direkte gaver, større enn Norges samlede nasjonalinntekt. Det blir også sagt at USA hadde lignende hjelpeaksjoner i andre deler av verden, med pengeverdier 10 ganger større enn Marshall-hjelpen.⁵⁶ Amerikansk bistand blir tatt opp igjen noe senere i kapittelet: ”Etter krigen tok USA fatt på et storstilt hjelpearbeid for alle de folk som var blitt liggende tilbake i utvikling.”⁵⁷

Coldevin hevder at Sovjetunionens maktovertakelse i Tsjekkoslovakia gjorde at de vesteuropeiske statene opplevde Sovjet som en trussel. Derfor søkte de hjelp fra USA, noe som ledet til inngåelsen av Atlanterhavspakten, senere NATO. USA ga medlemslandene hjelp

⁵⁴ Ræder 1969: 310f.

⁵⁵ Ibid: 313.

⁵⁶ Ibid: 313.

⁵⁷ Ibid: 321.

til å bygge ut forsvaret, og USA blir også omtalt som Vestens avgjorte leder i tiden etter andre verdenskrig.⁵⁸

Korea-krigen presenteres i et kort avsnitt. Nord-Korea fikk hjelp av Kina til å angripe Sør-Korea, heter det. Det blir videre sagt at Sikkerhetsrådet i FN oppfordret alle sine medlemmer ”(...) til å forsvare Sør-Korea mot angriperne”.⁵⁹ Coldevin skriver at en rekke stater fulgte denne oppfordringen, men at USA sto i spissen. Det gis ingen skildring av krigens ofre eller hendelsesforløp.⁶⁰

Coldevin tar kort for seg Vietnam-krigen. Her blir det hevdet at USAs engasjement kom etter at Sør-Vietnam bad dem om hjelp. Dette gjorde de fordi ”Sør-Vietnam ble utsatt for kommunistisk agitasjon og terrorhandlinger (...)”⁶¹ Resultatet var en lang og ødeleggende krig.

Om det amerikanske forholdet til Latin-Amerika skriver Coldevin at USA helt fra Monroe-doktrinen⁶² tid har påtatt seg rollen som ”storebror blant Amerikas stater”. Videre heter det at USA ”(...) stadig [har] prøvd å sveise Amerika sammen til en fast enhet”.⁶³ Som for Europa, trekkes det også frem at de bidro med betydelige pengesummer og økonomiske planer for å gjøre landene sterkere. Når det gjelder Cuba-krisen i 1962, så utgjorde den en ”(...) farlig trussel mot USA”. Situasjonen var ifølge Coldevin forårsaket av Fidel Castro sitt samarbeid med Sovjet.⁶⁴

Analyse

USA står tidlig frem som en sentral og viktig aktør i det politiske oppryddingsarbeidet som ble gjennomført i Europa etter 1945. Det går frem at USA aktet å bruke sin sterke makt og innflytelse på en måte som i fremtiden skulle komme menneskeheten til gode, blant annet gjennom å skape fred.

⁵⁸ Ræder 1969: 314 og 341.

⁵⁹ Ibid: 335.

⁶⁰ Ibid: 335.

⁶¹ Ibid: 336.

⁶² Monroe-doktrinen fra 1823 erklærte at USA ikke lenger ville tillate europeisk kolonisering eller innblanding i noen del av amerikanske staters affærer.

⁶³ Ræder 1969: 339.

⁶⁴ Ibid: 339f.

Ved å male et mørkt bilde av Europas økonomi etter andre verdenskrig fremstår USAs økonomiske politikk som redningen for kontinentet. I tillegg er utenriksminister Marshalls tale redigert. Selv om det er naturlig av hensyn til både plass og leservennlighet, har Coldevin likevel gjort et utvalg fra den opprinnelige talen som tilsier at planen dreide seg om ren humanitær hjelp, uten vekt på amerikansk egeninteresse. Dette tyder på en positiv innstilling til USAs økonomiske engasjement i Europa. At hjelpen kom til nytte nesten umiddelbart, forsterker det positive bildet, og USA står tilbake som Europas reddende engel.

I presentasjonen av Korea-krigen støtter Coldevin seg til FN når han skriver at organisasjonens medlemsland ble anmodet om å kjempe mot de angripende kommunistene. På bakgrunn av at FN var en fredsskapende organisasjon med høy anseelse, legitimerer dette motaksjonen USA stod i spissen for. Siden Truman-doktrinen ikke er tatt med i læreboken, oppstår et forklaringsproblem i forhold til USAs interesse av krigen. Slik teksten fremstår, går USA inn i Korea-krigen på oppfordring fra FN for å handle i organisasjonens interesse. USAs deltakelse blir med dette ikke bare uegennyttig, men også heltemodig.

Læreboken er utgitt mens Vietnam-krigen fortsatt pågikk for fullt. Dette forklarer den korte fremstillingen. Likevel blir det gjort et forsøk på å forklare bakgrunnen for USAs involvering. Ved å hevde at Sør-Vietnam ble utsatt for kommunistiske ”terrorhandlinger”, fremstår den militære maktbruken i Vietnam som en nobel og forsvarsorientert handling ovenfor sørvietnameserne.

Fremstillingen av den amerikanske Latin-Amerika-politikken, som er et annet eksempel på USAs ønske om å forbedre vilkårene til folk og nasjoner som har det vanskelig, har klare paralleller til Marshall-planen. De amerikanske Latin-Amerika-interessene innebar dermed ikke annet enn bekjemping av fattigdom i regionen.

Oppsummering

Coldevins fremstilling av den amerikanske utenrikspolitikken frem til slutten av 1960-tallet må sies å være utelukkende positiv. USA fremstår som en engasjert aktør som forsøker å forbedre situasjonen i alle verdenshjørner. Fokuset ligger på at økonomisk og militær bistand ble gitt til de trengende. Det finnes ingen tegn på at læreboken stiller spørsmål ved sider av den amerikanske utenrikspolitikken. Fremstillingen samsvarer med den tradisjonalistiske

retningen innen kald krig-forskning. Noe overraskende er det at det fokuseres så lite på motsetningen mellom Sovjet og USA, og konsekvensene dette fikk.

Et blick på den 18. utgaven av denne læreboken fra 1960 viser at etterkrigskapittelet er kraftig bygget ut i 1969-utgaven. Bildet av den amerikanske utenrikspolitikken fremstår imidlertid omtrent uforandret. Selv om flere av presentasjonene er skrevet om, sitter man også her igjen med et inntrykk av USA som en supermakt med gode hensikter.⁶⁵

Pax korrektiv til A. Ræder: Verdenshistorie for gymnaset (1970)

I 1970 ble Coldevin sin lærebok gjenstand for kraftig kritikk. Pax Forlag ga da ut et korrektiv til læreboken der Hans Fredrik Dahl påpekte feil og skjevheter i fremstillingen. ”Hvorfor er historie i det hele tatt et skolefag, når elevene blir presentert for slike bøker?”, het det.⁶⁶ Blant annet påpekte Dahl den han kalte ”10 myter om tiden etter 1945”. Her tok han et oppgjør med den skjeve fremstillingen av USAs utenrikspolitikk. Læreboken omtales som et ”(...) ukritisk talerør for USAs stormaktspolitikk”.⁶⁷ Et eksempel er Truman-doktrinen som ifølge Dahl viste at ”USA er blitt «verdens politimann» som griper inn over alt, men alltid ut fra egne interesser”.⁶⁸ Korrektivet er et eksempel på den debatten som var i emning på slutten av 1960-tallet, og som vi skal se nærmere på i neste kapittel.

2.2.2 Svenske lærebøker på 1960-tallet

2.2.2.1. Tham, Wilhelm m.fl.: *Folkens historia 2* (1968)

Presentasjon av læreboken

Wilhelm Tham, Kjell Kumlien og Folke Lindberg ga sammen ut *Folkens historia* i tre forskjellige utgaver mellom 1966 og 1971. Jeg tar for meg andre utgave, som er et tobindsverk med skille mellom eldre og nyere historie. I tillegg til egne lærebok- og faglitterære prosjekter, har forfatterne også samarbeidet om andre lærebokutgivelser tidligere.

Folkens historia 2 (1968) tar for seg perioden fra 1789 til slutten av 1960-årene. Boken er på 635 sider, og kapittelet ”Etterkrigstiden” utgjør 80 sider. Av disse omhandler omtrent 10 sider

⁶⁵ Jfr.: Anton Ræder: *Verdenshistorie for realskole og gymnas*. Oslo. H. Aschehoug & Co. (1960)

⁶⁶ Dahl 1970: 9.

⁶⁷ Ibid: 55.

⁶⁸ Ibid: 51.

amerikansk utenrikspolitikk. Det finnes en del bilder i boken, hvor ett av dem viser amerikanske soldater i Vietnam. Studieveiledning, arbeidsoppgaver og tips til videre litteratur er gitt i starten av hvert underkapittel.

Innholdsbeskrivelse

Tham påpeker at USA ikke lenger fulgte den isolasjonistiske politikken de hadde ført før andre verdenskrig. ”Tværtom satte det stora landet in hela sin kraft på att hejda den kommunistiska expansionen och återställa maktbalansen i världen.”⁶⁹ Dette ble gjort ved at USA stilte store mengder krigsmateriell til disposisjon til de land som følte seg truet av Sovjet. Navnet Truman-doktrinen blir ikke nevnt.

I stedet blir Marshall-planen trukket frem som et ledd i dette arbeidet. Ved å øke levestandarden og stabilisere forholdene i Europa, hjalp de ”enorme” summene til å begrense kommunismens forlokkelse. Som et eksempel på Marshall-planens effektivitet viser Tham til pengehjelpens store betydning i de tidligste årene av Vest-Tysklands gjenoppbygging, kjent som ”Det tyske under” (Wirtschaftswunder). USAs egne fordeler av å gjenoppbygge Europa får ikke plass.⁷⁰

Fremstillingen av situasjonen i Asia de første etterkrigsårene innledes med Maos maktovertakelse i Kina i 1949. Ifølge Tham befant amerikanerne seg da:

(...) plötsligt ställda inför ett fast sammansvetsat kommunistiskt block av väldig styrka och tydligt fiendtliga avsiktar. (...) Många trodde sig bakom händelseutvecklingen kunna spåra en världsomspännande sammasvärjning som innebar et hot mot USA:s själva existens.⁷¹

Videre blir USAs inngripen i Korea beskrevet som et forsøk på å hindre en kommunistisk ekspansjon i samråd med Moskva.⁷²

Den første indokinesiske krigen behandles relativt grundig. Det kommer frem at bakgrunnen for krigen var den vietnamesiske frigjøringsbevegelsens kamp for å få Frankrike ut av Vietnam. Tham hevder at bevegelsens store andel kommunister gjorde det vanskelig å skille

⁶⁹ Tham m.fl. 1968: 556.

⁷⁰ Ibid: 556 og 560.

⁷¹ Ibid: 579.

⁷² Ibid: 580.

den nasjonale frigjøringskampen fra kommunisme. Indokinas, og spesielt Vietnams, skjebne blir karakterisert som tragisk. USAs økonomiske engasjement som en følge av at Kina ble kommunistisk, førte til at "[k]rigen fikk en særskilt allvarlig karakter (...)"⁷³ Den økonomiske hjelpen var ifølge Tham var veldig omfattende, men likevel ikke nok til å hjelpe franskmennene til seier. USAs avslag på Frankrikes forespørsmål om militær assistanse er også med i fremstillingen.⁷⁴

Den videre utviklingen i Vietnam får enda større plass (tre sider). Fremstillingen viser uroen som etter hvert spredte seg i Sør-Vietnam, og til slutt førte til borgerkrig. Tham mener kommunistenes forsøk på å ta makten i Sør-Vietnam truet landets videre eksistens. USAs syn på konflikten blir forklart ut fra dominoteorien. For å hindre sovjetisk og kinesisk ekspansjon var det nødvendig å utvide engasjementet til også å inkludere militære styrker. Et fotografi viser amerikanske soldater som går i land ved Da Nang. Den kraftige bombingene av Sør- og Nord-Vietnam fremstilles slik:

Den amerikanska förhoppningen var att genom denna militära insats i stor skala kunna nå fram till ett snabbt avgörande och tvinga Nordvietnam att gå med på ett fredsavtal som säkerställde Sydvietnams existens som en oberoende, icke-kommunistisk stat.⁷⁵

Tham beskriver situasjonen som "USA:s svåraste utrikespolitiska problem", og peker på de mange sivile som døde som følge av den amerikanske bombingene. Avslutningsvis trekker han frem den voksende kritikken mot USA og oppfordringene om å trekke seg ut.⁷⁶

USAs forhold til Latin-Amerika får langt mindre plass enn Indokina. Tham peker på USAs dominerende maktposisjon i området, og de latinamerikanske statenes misnøye med denne innflytelsen, særlig på økonomisiden. Det kommer frem at USA tydde til voldshandlinger for å opprettholde maktbalansen og beholde vennligsinnete regimer. USAs reaksjon forklarer Tham ut fra en amerikansk frykt for gjentakelse av situasjoner som Cuba-krisen, og et ønske om å forhindre kommunistisk ekspansjon.⁷⁷

⁷³ Tham m.fl. 1968: 578.

⁷⁴ Ibid: 578.

⁷⁵ Ibid: 601.

⁷⁶ Ibid: 601f.

⁷⁷ Ibid: 1968: 592.

USAs maktposisjon ble utover 1950- og 60-tallet svekket, ifølge Tham. Årsaken til dette var at de europeiske statene (i første rekke) hadde muligheten til å bli mer selvstendig, og valgte derfor det. Det hadde bakgrunn i en bedret nasjonal økonomi i store deler av Vest-Europa. Frankrike gikk i spissen, og Tham mener det var snakk om en anti-amerikansk kurs.⁷⁸

Analyse

Fremstillingen av den amerikanske utenrikspolitikken legger stor vekt på USAs kamp mot kommunismen. De gamle stormaktene var for svake til stå imot kommunismen hvis ikke USA foretok seg noe: ”Allt berodde derfor på vilken hållning USA skulle komma att inta.”⁷⁹ Dette grunnlaget legitimerer en rekke av de amerikanske handlingene som fulgte. NATO, Marshall-planen, Korea-krigen, Vietnam-krigen og politikken ovenfor de latinamerikanske landene blir alt sammen, helt eller delvis, forklart ut fra et amerikansk ønske om å begrense kommunismen. At kommunismen også truet USAs eget eksistensgrunnlag, bidrar ytterligere til å rettferdiggjøre maktbruken. USA arbeidet dermed ut fra et prinsipp om selvforsvar, og ikke imperialisme.

Når Tham unnlater å ta opp USAs egeninteresse eller økonomiske fordeler av Marshall-planen, tyder det på et ønske om å fokusere på de positive konsekvensene denne hadde for Europa. ”Det tyske under” – en av etterkrigstidens mest imponerende økonomiske gjenreisinger – eksemplifiserer den storslagne effekten.

Vietnams historie etter andre verdenskrig er det ikke-europeiske temaet som blir grundigst gjennomgått. Den økonomiske støtten til Frankrike i Indokina fremstår som en amerikansk nødvendighet på bakgrunn av den skisserte kommunistiske trusselen. Tham stiller dermed ikke spørsmålstegn ved at USA støttet en kolonikrig.

Behandlingen av andre fase i Vietnam-krigen stiller derimot USA i et mer kritisk lys. Den intensive bombingene, hvis mål i utgangspunktet var godt; å fremtvinge en slutt på krigen, krevde mange sivile menneskeliv. Selv om Tham ikke kommenterer bombingene selv, fortsetter han med å sette fokus på verdensopinionens skarpe kritikk av USA under krigen. Således skifter fremstillingen av USAs utenrikspolitikk karakter i negativ retning. Fotografiet som er valgt for å illustrere krigen er av en nøktern karakter. Således unnlater Tham å

⁷⁸ Tham m.fl. 1968: 596.

⁷⁹ Ibid: 555.

ytterligere rette fokus mot konfliktens brutale baksider, noe som kunne forsterket det negative inntrykket av den amerikanske maktbruken.

Latin-Amerika-politikken fremstår først hard og kynisk. Det går frem at det fantes klare trekk av imperialismen i måten amerikanerne utøvde kontroll over kontinentet på. Likevel bunnet denne politikken ifølge Tham i en idé om oppdemming for kommunismen. Kampen mot kommunismen legitimerte dermed USAs maktbruk i Latin-Amerika til en viss grad.

Oppsummering

De amerikanske handlingene i etterkrigstiden fremstilles i stor grad som reaksjoner på kommunistisk aggresjon. Dette er Thams hovedargument i det som fremstår som et forsvar av USAs militære og økonomiske utenrikspolitikk. Selv om ikke alle aspekt av dette presenteres positivt, ligger det en moralsk legitimitet bak hendelsene (for eksempel USAs virksomhet i Latin-Amerika). Tham tar likevel opp den økte opinionsdelingen i forbindelse med Vietnamkrigen, og i dette kapittelet skjerpes kritikken. Likeså hevder han europeiske stater distanserte seg fra USA straks de ble tilstrekkelig selvstendig. Tham lar det positive få hovedfokus, men åpner samtidig opp for den kritikken som fantes av USA.

2.3 Sammenligning

De svenske og norske lærebøkene bærer begge preg av en positiv innstilling til USA. Ingen av dem kan sies å stille seg veldig kritisk til den amerikanske utenrikspolitikken. Når det er sagt finnes det likevel noen klare forskjeller mellom bøkene.

Generelt formidler Coldevin en begeistring for USAs utenrikspolitikk. Det gis gjennomgående inntrykk av et amerikansk ønske om å bruke sin overlegne makt til å skape fred i verden. Dette er tilfelle både i Indokina og Latin-Amerika, i tillegg til Europa. Hovedvekten i Thams fremstilling ligger på kampen mot kommunismen. Slik fremstår USAs politikk også her som et bidrag til den frie verden.

En av forskjellene mellom Tham og Coldevin er at Tham i sin fremstilling av USAs rolle i verden så sterkt vektlegger den kalde krigen og forholdet til Sovjet. Dette ser vi ikke i samme

grad hos Coldevin som har en tendens til å la USAs handlinger fremtre mer selvstendige, og mindre som en respons på sovjetisk politikk.

En annen markant forskjell er fremstillingen av Latin-Amerika-politikken. Her viser Coldevin en fullstendig tillit til at USA ønsket å gjennomføre økonomiske reformer i regionen, og fungerte omtrent som en beskyttende storebror. Tham, derimot, ser denne politikken mer i et imperialistisk perspektiv. Kritikken tones riktignok noe ned mot slutten, men fokuset er likevel påfallende ulikt.

Gjennomgående er Tham mer villig til å stille kritiske spørsmål ved de amerikanske handlingene enn Coldevin. Selv om Thams kritikk ikke kan karakteriseres som spesielt krass, nyanserer den bildet som dannes av USA. Til sammenligning er Coldevins fremstilling nesten helt ensidig til fordel for USA.

Den politiske og samfunnsmessige konteksten i Sverige og Norge frem til slutten av 1960-tallet var i begge land preget av et godt forhold til USA. Før 1965 var det lite eller ingen debatt rundt amerikansk utenrikspolitisk virksomhet i Norge, mens Sveriges varsomhet i forhold til Sovjet krevde et litt annet handlingsmønster ovenfor USA. Det tradisjonalistiske synet på den kalde krigens aktører sto likevel sterkt i begge land. Lærebøkene gjenspeiler dette i stor grad. I Norge ser man ikke bare et positivt syn på USA, men også en *begeistring* for at USA engasjerte seg i verdenssamfunnet etter andre verdenskrig. I Sverige virker dette noe mer reservert, men holdningen til USAs utenrikspolitikk fremstår likevel som grunnleggende positiv. 1960-tallets lærebøker må derfor sies å være preget av pro-amerikanske holdninger i begge land.

Ser vi fremstillingene i forhold til den faghistoriske litteraturen finnes noen avvikende tendenser. For Norge sin del er det en stor forskjell mellom Coldevins entusiasme, og Ording/Dahl sin nedtonete fremstilling. Forholdet mellom Tham og Palmer er tettere, men heller ikke her finnes det en klar overensstemmelse, da oversiktverket har en mer kritisk og flerperspektiv tilnærming enn læreboken. De utvalgte oversiktsverkene samsvarer derfor i liten grad i begge land.

3. Lærebøker i perioden 1970-1990

3.1 Samfunnsmessig og faghistorisk kontekst

3.1.1 Allianse med begrensninger – USA i norsk politikk og opinion ca. 1965-1990

Fra midten av 1960-tallet skjedde det store endringer i de norsk-amerikanske forbindelsene. Endringene ga seg først utslag i opinionen, der det enerådende positive synet på USA etter hvert måtte vike. På det innenrikspolitiske plan var 1960- og første halvdel av 1970-tallet en turbulent tid i USA, med flere drap på fremtredende politikere og offentlige personer, blant andre John F. Kennedy (1963) og Martin Luther King (1968). Fattigdomsproblemer, raseopprør og Watergate-skandalen preget også den politiske scenen. Dette påvirket nordmenns inntrykk av USA. Hendelsene fikk likevel ikke veldig store konsekvenser for de norske holdningene til USA før de ble kombinert med en kontroversiell utenrikspolitikk.⁸⁰ Dette gjaldt særlig Vietnam-krigen.

Som en konsekvens av den amerikanske krigføringen i Vietnam gjennomgikk de tradisjonelle pro-atlantiske miljøene en holdningsendring. Spesielt i Arbeiderpartiet og Venstre vokste kritikken, noe som blant annet resulterte i et ønske om anerkjennelse av Nord-Vietnam i 1969. Per Bortens koalisjonsregjering la ikke forholdene til rette for en slik anerkjennelse, men den interne uroen førte likevel til at utenriksminister John Lyng fra Høyre tok avstand fra USAs krigføring og kritiserte USA i Vietnam-spørsmålet i en tale i FNs generalforsamling, ifølge historikeren Rolf Tamnes for å holde ro i koalisjonen. Lyng møtte sterk motstand mot dette fra sine konservative partifeller, og mistet nesten sin ministerpost.⁸¹

Da Trygve Bratteli dannet sin første AP-regjering i 1971, opprettet Norge, som første NATO-land, diplomatiske forbindelser med den kommunistiske regjeringen i Hanoi. Dette reagerte USA kraftig på. Blant annet ble det vurdert å hente hjem den amerikanske ambassadøren fra

⁸⁰ Skard 1976: 372f og Njølstad 1997: 331.

⁸¹ Tamnes 1997: 355.

Oslo. Det ble også antydnet at dette kunne få sikkerhetspolitiske og økonomiske konsekvenser. Da Korvald-regjeringen i 1972 sendte en formell protest mot den omfattende amerikanske bombingene av Nord-Vietnam, nådde forholdet mellom Norge og USA et ”lavmål”, hevder Olav Njølstad. Blant annet het det i en leder i Aftenposten at det ikke var ”(...) lett å være USAs venner i disse dager”.⁸² Den amerikanske rollen i Augusto Pinochets statskupp i Chile i 1973 var ytterligere med på å undergrave bildet av USA blant nordmenn.

Den økende USA-fiendtligheten avtok mot midten av 1970-tallet. Fredsavtalen med Nord-Vietnam i 1973, president Nixons avgang året etter og demokratenes seier ved presidentvalget i 1976 påvirket de norske holdningene i en positiv retning. Blant annet viste en meningsmåling i 1978 at kun 2 % av Norges befolkning karakteriserte de norsk-amerikanske forbindelsene som ”dårlige”, mens 81 % mente de var ”gode” eller ”ganske gode”.⁸³

Helt fra Norge gikk inn i NATO i 1949, hadde skepsisen mot atomvåpen og økt opprustning hatt grobunn i enkelte miljøer i Norge. Dette kom til uttrykk blant annet gjennom opprettelsen av Sosialistisk Folkepart i 1961, som var programfestet til å stemme mot NATO-medlemskap. Mange ønsket at NATO-avtalen kun skulle være politisk og ikke militær. Olav Riste hevder den norske oppslutningen rundt NATO likevel forble stor frem til rundt 1980. Etter en avspenningsperiode på 1960- og 70-tallet økte frykten for atomvåpen igjen mot slutten av 1970-tallet i takt med en kraftig opprustning fra amerikanske og sovjetisk side. I 1979 var 100 000 nordmenn medlem av ”Nei til atomvåpen”, og en underskriftskampanje samme året samlet 500 000 underskrifter.⁸⁴

Da Ronald Reagan ble president i 1981, eskalerte USAs opprustning ytterligere. Samtidig ble den amerikanske utenrikspolitikken mer offensiv. Riste mener Reagan-administrasjonen hadde en fiendtlig innstilling til Sovjet.⁸⁵ Som følge av dette var mange i Norge bekymret for hvilken retning den ”nye” kalde krigen skulle ta. Willoch-regjeringen fant det nødvendig å skjerpe kritikken mot USA, spesielt Reagans opprustningsprogram. Blant annet nektet Norge ved daværende utenriksminister Anders C. Sjaastad i 1985 å underskrive et kommuniqué til

⁸² Njølstad 1997: 331f og Tamnes 1997: 356f.

⁸³ Njølstad 1997: 332.

⁸⁴ Riste 2001: 230.

⁸⁵ Ibid: 278.

støtte for det såkalte Star Wars-programmet. Dette ble møtt med harme fra USAs side, men det ble inngått et kompromiss om indirekte støtte for å opprettholde et godt forhold.⁸⁶

Forholdet til USA forverret seg likevel da den borgerlige Willoch-regjeringen gikk av til fordel for Gro Harlem Brundtlands andre AP-regjering i 1986. Norge inntok straks en mer kritisk holdning til atompolitikken, noe som viste seg under et møte mellom NATOs forsvarsministere. Der nektet Norges forsvarsminister Johan Jørgen Holst å undertegne enda et kommuniqué som erklærte støtte til USAs våpenpolitikk. USA likte dette svært dårlig, og Rolf Tamnes karakteriserer den påfølgende konflikten som ”(...) den kanskje verste konflikten med USA noensinne”.⁸⁷ USA reagerte med å trekke tilbake et tilbud om USA-finansiert oppgradering av luftvernet. Krisen gikk over, men forholdet forble kjølig til slutten av den kalde krigen, blant annet fordi regjeringen strammet inn reglene for skip utstyrt med atomvåpen i norsk område.⁸⁸

3.1.2 Aktivt nøytral – USA i svensk politikk og opinion ca. 1965-1990

Omkring midten av 1960-tallet gikk svensk utenrikspolitikk fra å være forsiktig til å bli aktivt nøytral. Med det menes at Sverige engasjerte seg mer i utenrikspolitiske saker enn hva som hadde vært tilfelle tidligere. Det nye synet på nøytralitetspolitikken ble stimulert av flere faktorer, blant annet en mindre trussel om krig etter Cuba-krisen i 1962 og et generasjonsskifte hos svenske politikere.⁸⁹ Konsekvensen av dette var en ny måte å se utenrikspolitikk på, særlig med tanke på supermaktene. I forhold til USA fikk dette størst utslag i forbindelse med Vietnam-krigen.

Kritikken mot krigen i Vietnam startet beskjedent i 1965. På det offisielle nivået dreide det seg i begynnelsen om forsiktig kommentering av konflikten, og USA ble aldri nevnt ved navn. I 1967-68, derimot, i forbindelse med USAs økte bombetokter mot Nord-Vietnam, ble kritikken både skarpere og hyppigere. Denne kritikken holdt seg på et høyt nivå frem til USAs tilbaketrekking i 1973, med en kulminasjon i 1972.⁹⁰

⁸⁶ Tamnes 1997: 126f.

⁸⁷ Ibid: 95.

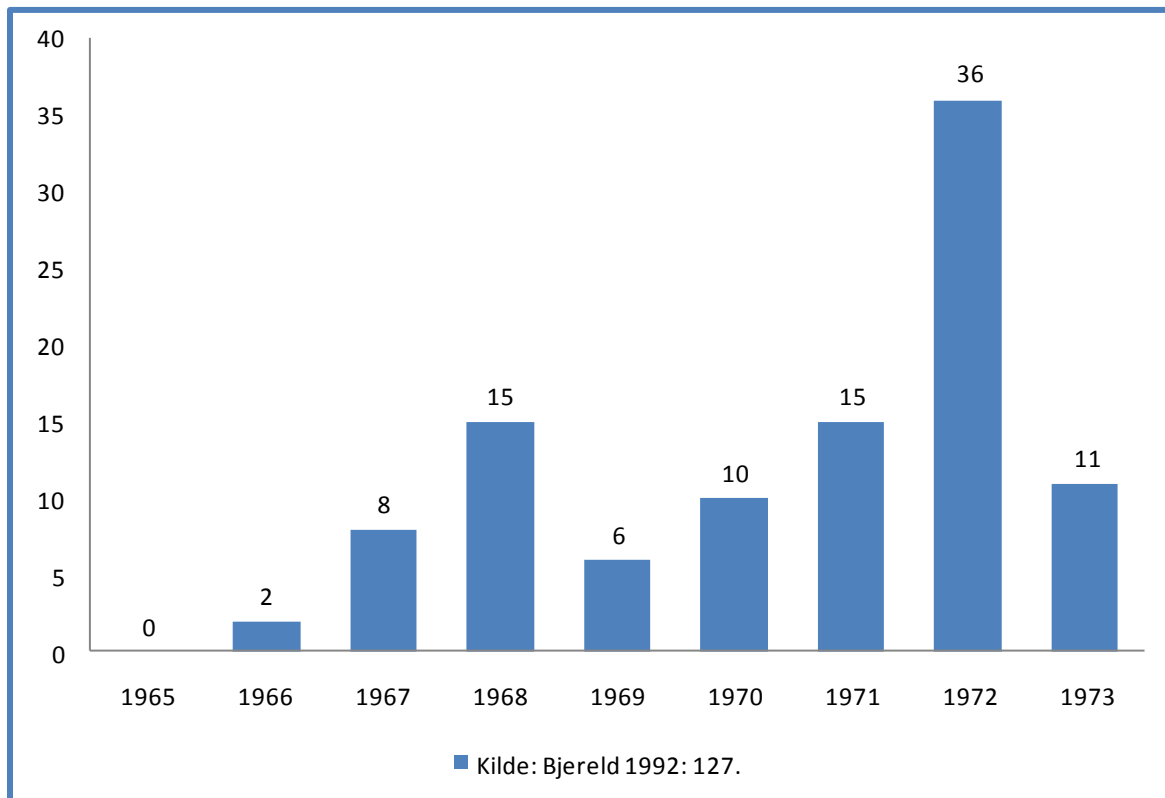
⁸⁸ Tamnes 1997: 127 og Riste 2001: 231.

⁸⁹ Nils Andréén, her sitert etter Kronvall & Petersson 2005: 86.

⁹⁰ Bjereld 1992: 124 og Bjereld m.fl. 2008: 235f.

Tabell 1.

Antall offisielle svenske kritikkutsagn mot USA og Sør-Vietnam 1965-73.

Olof Palme, Sveriges utdanningsminister (1967-1969) og senere statsminister (1969-1976 og 1982-1986), var en sentral skikkelse i denne debatten. Han stod for flere krasse utsagn mot amerikanernes krigføring i Vietnam. Det kanskje mest hardtslående var hans ”juletale” i 1972:

Det man gör är att plåga människor, plåga en nation för att förödmjuka den, tvinga den till underkastelse inför maktspråk. Därför är bombningarna ett illdåd. Därav finns det många i modern historia. De förbinds ofta med namn. Guernica, Oradour, Babij Jar, Katyn, Lidice, Sharpeville och Treblinka. Våldet har triumferat.⁹¹

Parallellene Palme trakk mellom USAs bombing av Vietnam og tidligere tiders verste krigsforbrytelser og folkemord var klare. Denne kritiske holdningen fikk relativt store diplomatiske konsekvenser. Som en direkte følge av Palmes juletale nektet den amerikanske regjeringen å sende sin ambassadør tilbake til Stockholm etter hans juleferie, en protestaksjon som ikke opphørte før våren 1974. Årene 1972-1974 har senere blitt kjent som *frostens år* i de svensk-amerikanske forbindelsene. Denne USA-kritikken var også opinionsdannende ifølge

⁹¹ Utdrag fra tale av Olof Palme, 23.12.1972.

Kronvall og Petersson.⁹² Palmes uttalelser gikk direkte inn på USAs president Richard Nixon, som visstnok skal ha kalt Palme ”that Swedish asshole”.⁹³

På tross av den skarpe kritikken mot Vietnam-krigen og de diplomatiske følgene, fikk ikke dette noen klare konsekvenser for det sikkerhetspolitiske samarbeidet mellom Sverige og USA. Sverige anså det fortsatt som nødvendig å opprettholde de sikkerhetspolitiske kontaktene med USA for å kunne avskrekke Sovjet. Det er i den forbindelse blitt diskutert om den skarpe USA-kritikken var et ledd i å blidgjøre Sovjet, for på den måten å balansere forholdet til supermaktene.⁹⁴

Den første tiden etter frostens år var preget av en normalisering i de svensk-amerikanske forbindelsene. USA-kritikken tok seg likevel opp igjen på 1980-tallet. Det var hovedsakelig to årsaker til dette. Den første var USAs politikk i Sør- og Mellom-Amerika. Det ble på 1980-tallet ytret flere kritiske utsagn mot USAs støtte til diktaturer i regionen. Om USAs rolle i Nicaragua, El Salvador og Guatemala sa daværende utenriksminister Lennart Bodström i 1982: ”Däremot är det uppenbart att en utländsk makt, Förenta staterna, spelar en avgörande roll när det gäller att hålla vacklande diktaturer under armarna.”⁹⁵ I tillegg gikk Sverige imot USAs interesser ved å støtte Sandinist-regjeringen i Nicaragua. Dette ble tatt ille opp fra amerikansk side, som antydte at det kunne få politiske konsekvenser. Det skjedde likevel ikke, og Sverige og USA ble enige om å være uenig.⁹⁶

Den andre årsaken til at den svenske USA-kritikken tok seg opp igjen var den økende opprustningen og polariseringen, særlig utover 1980-tallet etter at Reagan kom til makten. Sverige hevdet dette kun førte til økt spenning i verden og mente USA, sammen med Sovjet, heller burde fokusere på utvikling fremfor ødeleggelse. Kritikken var tidvis skarp, og i 1980 opprettet sosialdemokratene den internasjonale Palme-kommisjonen, som arbeidet for en løsning som kunne begrense kjernevåpenutviklingen. Sverige poengterte samtidig at det ikke var deres intensjon å svikte Vesten.⁹⁷

⁹² Bjereld 1992: 126 og Kronvall & Petersson 2005: 86f og 106.

⁹³ Agius 2006: 115.

⁹⁴ Kronvall & Petersson 2005: 87f. og 113.

⁹⁵ Lennart Bodström 15.10.1982, hentet fra Bjereld 1992: 61.

⁹⁶ Bjereld 1992: 61 og Kronvall & Petersson 2005: 141.

⁹⁷ Bjerled 1992: 55 og Kronvall & Petersson 2005: 127f.

På 1980-tallet opplevde Sverige i større grad enn tidligere en indre splittelse i synet på sin egen sikkerhetspolitikk og USA. Høyre- og venstresiden var blant annet uenig i hvilken grad Sverige skulle akseptere kjernefysiske våpen, og hvordan man skulle stille seg i forhold til USA og Sovjet. Dette fikk ikke store følger utad, men markerte likevel en ny utvikling i den svenske utenrikspolitiske debatten.⁹⁸

Mot slutten av 1980-tallet da det kommunistiske Sovjetunionen så ut til å miste sin styrke, var ikke de maktpolitiske rammene like låste som tidligere. Den svenske utenrikspolitikken ble nå rettet tydeligere mot Vesten og USA. Svenske uttalelser om både USA og NATO fikk en mer positiv tone, og ifølge Kronvall og Petersson var de svensk-amerikanske relasjonene generelt gode den siste delen av 1980-tallet.⁹⁹

3.1.3 Faghistorisk litteratur

Bjøl, Erling: Menneskenes liv og historie. Verdenshistorien etter 1945. Bind 1. Duellen uten ende. Internasjonal politikk etter 1945. (1973)

Duellen uten ende er ett av tre bind i *Verdenshistorien etter 1945*. Trebindsverket ble opprinnelig utgitt på dansk i 1972, men ble siden oversatt til norsk (1973) og svensk (1973-74) av henholdsvis Cappelen Forlag og Bonniers Forlag.¹⁰⁰ Verket behandles derfor som gjeldene for både den svenske og norske konteksten. Erling Bjøl var professor i internasjonal politikk ved Århus Universitet 1963-83 og hovedredaktør for Cappelens *Verdenshistorie* bind 1-21 (1982-86), som utgjør en del av den faghistoriske konteksten i kapittel 4.¹⁰¹

Truman-doktrinens hensikter blir fremstilt positivt, som et forsøk på å trygge freden hvor som helst i verden. Bjøl mener doktrinen markerte avslutningen på USAs isolasjonistiske tradisjon og representerte et viktig vendepunkt i den amerikanske politikken.¹⁰² Marshall-planens hensikter var først og fremst å gjenoppbygge Europa. Det kommer ikke frem noe om egne økonomiske fordeler for USA. En viktig konsekvens ble at forholdet til Sovjet tilspisset seg.

⁹⁸ Kronvall & Petersson 2005: 127.

⁹⁹ Ibid: 151.

¹⁰⁰ I den svenske utgaven heter Bind 1 *Den internationella politiken*.

¹⁰¹ Store Norske Leksikon.

¹⁰² Bjøl 1973: 118.

Det heter at Sovjet så på hjelpen som et imperialistisk fremstøt fra amerikanernes side. Bjøl virker ikke enig i dette.¹⁰³

Korea-krigens bakgrunn har vært gjenstand for mange spekulasjoner og teorier ifølge Bjøl. Han presenterer noen, hvorav en av dem gir uttrykk for at det var USA som var pådriver. Dette blir imidlertid fremstilt som ganske usannsynlig, selv om skyldspørsmålet blir stående relativt åpent.¹⁰⁴ Det kommer frem at det i første rekke var amerikanske soldater som gikk inn i Sør-Korea, FN-troppene kommer noe i bakgrunnen. Årsaken til den amerikanske intervensjonen mener Bjøl var sikkerhetspolitiske motiv med bakgrunn i teorien om oppdemming. Fremstillingen viser ikke USAs inngripen som en redningsaksjon mot et lidende folk, men heller som et ledd i storpolitikken. Det blir ikke lagt vekt på siviles lidelser.¹⁰⁵

Kapitlet om Vietnam-krigen vektlegger dimensjonene av den amerikanske bombingene, krigens brutalitet og de siviles lidelser. Selv om krigens årsaker blir grundig forklart, kommer ikke USA godt ut av denne fremstillingen. Som eksempel hevder Bjøl at det i 1968 ble sluppet en million tonn bomber over Nord-Vietnam: ”Og enda gir mengden av sprengstoff bare en ufullstendig forestilling om folkets lidelser.”¹⁰⁶

I fremstillingen av den amerikanske Cuba-politikken rundt 1960 legger Bjøl stor vekt på å forklare bakgrunnen for konflikten, fremfor å ta stilling til de enkelte hendelsene. Det heter at da Fidel Castro tok makten og innførte jordreformene, ”(...) konfiskerte det nye regimet amerikansk eiendom til omkring 1 milliard dollar”.¹⁰⁷ Samtidig kommer det frem at cubanerne hadde sine grunner for å kalle USA imperialister.

Samlet gir Bjøl et nokså mangetydig bilde av USAs utenrikspolitikk. Fremstillingen fokuserer mye på forklaringer, og forsøker å vise flere sider av konfliktene som blir behandlet. Vietnam-krigen står i noen grad som et unntak, med et ensidig negativt fokus på den amerikanske krigføringen.

¹⁰³ Bjøl 1973: 123ff.

¹⁰⁴ Ibid: 218f.

¹⁰⁵ Ibid: 222ff.

¹⁰⁶ Ibid: 459f.

¹⁰⁷ Ibid: 398.

3.2 Lærebøkernes fremstilling

3.2.1 Norske lærebøker 1970-1990

3.2.1.1 Myklebust, Terje: *Perspektiver på Vesten og verden.* (1976)

Presentasjon av læreverket

Terje Myklebusts lærebok er delt inn i to omtrent like store deler; 1918-1945 og tiden etter andre verdenskrig. Av de 116 sidene som utgjør ”Tiden etter 1945”, omhandler ca. 20 sider USA. Amerikansk utenrikspolitikk og den kalde krigen dominerer i stor grad fremstillingene. Boken har få illustrasjoner, og ingen som omhandler amerikansk utenrikspolitikk. Avslutningsvis er det satt av et eget kapittel til kilder, litteratur og arbeidsoppgaver. Her blir Vietnam-krigen og atompolitikken tatt opp.

Innholdsbeskrivelse

Myklebusts første kapittel i del II heter ”Vesten”. I underkapittelet ”Den kalde krigen” kommer det frem at USAs isolasjonistiske politikk var et tilbaketrukket stadium. ”USA hadde større interesser enn noen gang tidligere”, heter det, og en passiv utenrikspolitikk ville gjøre Sovjet til en alvorlig trussel mot amerikanske interesser.¹⁰⁸ Den økende delingen i verden danner bakteppet for Truman-doktrinen. Ifølge Myklebust utgjorde doktrinen ” (...) et tilsynelatende moralsk holdbart grunnlag for intervensjon over hele kloden”.¹⁰⁹

Marshall-planen presenteres som økonomisk hjelp, men var betinget av at mottakerlandene forpliktet seg til et økonomisk samarbeid. Myklebust hevder hjelpens intensjoner var tredelt: bistand, demme opp for kommunismen og styrke amerikansk eksportindustri som følge av økt europeisk kjøpekraft. Sovjetunionen på sin side oppfattet planen som: ”(...) et storstilt imperialistisk framstøt (...)”.¹¹⁰ Myklebust hevder USA har utformet sine politiske doktriner etter eget forgodtbefinnende. Om konsekvensen dette har fått for verden, skriver han:

¹⁰⁸ Myklebust 1976: 114.

¹⁰⁹ Ibid: 114.

¹¹⁰ Ibid: 116.

For store deler av den koloniale og halvkoloniale verden er USA på denne måten blitt stående som den mest aggressive motstander av nasjonal og sosial frigjøring, og som den fremste forsvarer av den rike verdens interesser.¹¹¹

Myklebusts hevder at det innad i NATO alltid har vært delte meninger om organisasjonen: ”Og ikke få har funnet ut at det etter hvert er blitt et pinlig misforhold mellom NATOs målsetting og det som enkelte av medlemsstatene i virkeligheten står for.”¹¹² Myklebust mener flere av medlemmene har forlatt demokratiet, og gjennom ”(...) blodige kriger i Asia (...) [har] søkt å opprettholde sitt herredømme der (...)”.¹¹³ Et samarbeid gjennom NATO med Vestens kapitalmakter rettet mot den første arbeiderstat, Sovjet, har ifølge Myklebust heller ikke vært så lett å godta.

Myklebust bruker en side til en gjennomgang av den såkalte kald krig-forskningen og dens posisjon i 1976. Her blir tradisjonalismen, revisjonismen og postrevisjonismen presentert. Det påpekes blant annet at USA fra 1960-årene ofte er blitt tildelt rollen som en imperialistisk makt med bakgrunn i landets økende behov for å utvide egne markeder.¹¹⁴

Det kommer frem at FNs sikkerhetsråd stemplet Nord-Korea som angripende part i Korea-krigen. Myklebust hevder dette var bakgrunnen for at så mange land tok parti for Sør-Korea, og at USA stod i spissen for dette. Det hevdes at amerikanske toppmilitære forsøkte å utvide krigen til også å omfatte både Kina og Sovjet for å gjøre det til en verdensomspennende krig mot kommunismen. Avslutningsvis blir det sådd tvil om hvilken part som startet krigen, og det heter at flere vestlige historikere hadde begynt å diskutere troverdigheten av ”FNs ensidige fordømmelse av Nord-Korea”.¹¹⁵

Lærebokens grundige fremstilling av Vietnam-krigen går over nesten tre og en halv sider. Myklebust hevder USA finansierte mesteparten av Frankrikes krigføring i den første indokinesiske krig, før de selv tok over da Frankrike trakk seg ut. For å hindre et kommunistisk regime støttet USA en antikommunistisk katolsk overklasseminoritet i Sør-Vietnam, som ifølge Myklebust kun utgjorde 7 % av befolkningen. Disse makthaverne trosset Genève-avtalen som lovet frie valg i Vietnam, og etter hvert startet USA å bombe både Nord-

¹¹¹ Myklebust 1976: 161.

¹¹² Ibid: 117.

¹¹³ Ibid: 117.

¹¹⁴ Ibid: 123f.

¹¹⁵ Ibid: 186.

og Sør-Vietnam for ”(...) å ødelegge fiendens eksistensgrunnlag”. Årsaken til denne krigføringen mener Myklebust var å sikre USAs økonomiske, politiske og militære interesser.¹¹⁶

Den eskalerende motstanden mot USAs Vietnam-politikk gikk så langt at det til slutt sto en nesten kompakt verdensopinion mot amerikanernes militære maktbruk, heter det. Det siteres fra et innlegg av Johan Galtung i Dagbladet i 1972, hvor handlingene blir sammenlignet med nazi-Tysklands konsentrasjonsleirer og kalt ”(...) dypt teknokratisk, kapitalistisk, imperialistisk og rasistisk”.¹¹⁷

Avslutningsvis hevder Myklebust at den amerikanske intervensjonen i Vietnam vil gå inn i historien som et skoleeksempel på en vestlig stormakts feilvurdering av et ikke-europeisk samfunns sosiale og politiske krefter. Forfatteren har likevel et håp om at dette kan føre til en mer isolasjonistisk utenrikspolitikk fra USAs side.¹¹⁸

Den amerikanske Latin-Amerika-politikken får en enda grundigere behandling enn Vietnam-krigen, nesten syv sider. Det heter at USA gjennom hele 1900-tallet hadde økonomiske interesser i store deler av Latin-Amerika, og at dette flere steder fikk dramatiske konsekvenser for landenes politikk:

Selv om omfanget av USAs latinamerikanske interesser har endret seg sterkt siden århundreskiftet, er formene for maktutøvelse mye de samme: økonomisk og diplomatisk press, av og til militær intervensjon. Fra etterkrigstiden er intervensjonene i Guatemala i 1954 og i Den dominikanske republikk i 1965 eksempler på det siste. I begge tilfeller gjaldt det å stanse politiske krefter som ikke ivaretok amerikanske interesser godt nok.¹¹⁹

Om USAs forhold til Cuba etter revolusjonen på slutten av 1950-tallet skriver Myklebust: ”Forholdet til USA ble dermed svært spent, og etter initiativ fra amerikanerne ble Cuba gradvis nærmest totalt isolert på den vestlige halvkule.”¹²⁰ Noe senere fortsetter han: ”Likevel må man si at kjernen i revolusjonen er positiv.”¹²¹

¹¹⁶ Myklebust 1976: 187f.

¹¹⁷ Johan Galtung i Dagbladet, 16.11.1972, gjengitt av Myklebust 1976: 188.

¹¹⁸ Myklebust 1976: 190f.

¹¹⁹ Ibid: 154f.

¹²⁰ Ibid: 155.

¹²¹ Ibid: 157.

Av verdens tre store industrimakter (USA, Sovjet og Japan) hevder Myklebust at USA har ”(...) den klare imperialistiske profil i forholdet til den tredje verden”.¹²² Han diskuterer mulige årsaker til hvorfor USA står fremst i denne sammenheng, og hevder at det kanskje har med deres økonomiske system å gjøre. USAs store private, multinasjonale selskaper er avhengig av ressurser utenfor egne landegrenser, i motsetning til Sovjets statskontrollerte industri, ifølge Myklebust. Det blir likevel lagt til at denne handelen i noen tilfeller gagnar ”den tredje verden”.¹²³

Analyse

Myklebust viser stor vilje til å forklare drivkreftene bak den amerikanske utenrikspolitikken i forbindelse med Truman-doktrinen og Marshall-planen. Forfatteren prøver å se forbi det han kaller en ”tilsynelatende moralsk” politikk. USAs utenrikspolitikk virker motivert av egeninteresse, med økonomiske motiv for øye. Sovjets oppfatning av Marshall-planen underbygger dette.

Gjennom å presentere historiefagets utvikling på forskningsfronten sår læreboken tvil om den tidligere positiviteten rundt USA og dets rolle i verden fremdeles kan eller bør ha gyldighet. Langt på vei avviser Myklebust tanken om Sovjet som aggressiv kald krig-aktør, samtidig som han ser klare imperialistiske trekk hos enkelte stormakter i NATO. Henvisningen til ”blodige kriger i Asia” levner liten tvil om at det her særlig blir siktet til USA. Karakteriseringen av USA som fremste motstander av nasjonal og sosial frigjøring må sies å være uvanlig klar tale for en lærebok å være. Utsagnet er tydelig rettet mot en politikk flere og flere protesterte mot i løpet av 1970-tallet, og læreverket fremstår som et talerør for denne saken.

Den revisjonistiske tankegangen preger også fremstillingen av Korea-krigen. Å stille spørsmål ved Nord-Koreas rolle som angripende part, virker negativt inn på bildet av USA i forhold til deres støtte til Sør-Korea. Innblanding blir da ikke en hjelpaksjon mot en angrepet og vanskeligstilt nasjon, men passer bedre inn i beskrivelsen av USA som imperialistisk.

USA blir tillagt imperialistiske egenskaper i forbindelse med Vietnam-krigen, da det blir hevdet at de var villig til å bruke sin veldige militærmakt og drive omfattende bombing av et

¹²² Myklebust 1976: 219.

¹²³ Ibid: 220.

land for å oppnå egen vinning. Samtidig som de trosset en samlet verdensopinion, gjør sammenligningen med nazismens konsentrasjonsleire at USA fremstår som en grov krigsforbryter. Forhåpningen om at USA i fremtiden ville føre en isolasjonistisk politikk, viser tydelig hva Myklebust mener om den amerikanske maktbruken.

Latin-Amerika-politikken forklares ut fra samme modell som Vietnam-krigen; USA hadde økonomiske, politiske og militære fordeler av konservative regjeringer på kontinentet som var villig til å samarbeide med dem. Myklebust sørger tydelig over Latin-Amerikas skjebne, og oppfatter USAs maktbruk som grovt urettferdig. Dette ser vi et eksempel på i fremstillingen av Cuba, landet som klarest sto imot USA, og som gjennomførte en revolusjon Myklebust mener i sin kjerne var positiv.

Konklusjon

Myklebusts *Perspektiver på Vesten og verden* bærer sterkt preg av å ha blitt skrevet i et engasjert politisk klima i Norge. Mange av Myklebusts uttalelser og vurderinger finner man igjen i datidens politiske venstreside sin kritikk. Fremstillingen er gjennomgående USA-kritisk, og det er vanskelig å overhode finne utsagn om amerikansk utenrikspolitikk etter 1945 med positive fortegn. Militær og økonomisk maktbruk går hånd i hånd i de fleste fremstillingene. Klarest viser dette seg i presentasjonen av USAs bakenforliggende hensikter med Latin-Amerika-politikken og Vietnam-krigen. Myklebust fremstiller USA i et klart revisjonistisk perspektiv.

3.2.1.2 Bjørnsen, Bjørn: Norges- og verdenshistorie etter 1850. (1985)

Presentasjon av læreverket

Bjørn Bjørnsen (f. 1937) er historiker og forfatter. Han har skrevet en rekke historiske tekster over et bredt emneområde, blant annet krigshistorie, arbeiderhistorie i tillegg til lærebøker. Bjørnsen var en sentral aktør i stiftelsen av Humanistiske sosialdemokrater i 2006. Organisasjonen arbeider for økt forståelse og respekt mellom alle tros- og livssynsbevegelser gjennom Arbeiderpartiet.

Norges- og verdenshistorie etter 1850 er første utgave av en lærebok som også kom i et andreopplag i 1990. Den er gitt ut av H. Aschehoug & Co. Av bokens 426 sider omhandler ca.

18 sider amerikansk utenrikspolitikk. Læreboken er delt inn i 23 kapitler. Det finnes en del bilder og illustrasjoner, hvorav flere portretterer amerikansk utenrikspolitikk.

Innholdsbeskrivelse

Bjørnsen innleder kapittelet ”Fred – og så?” med å presentere USA som verdens mektigste stat. Landet spilte også en avgjørende rolle i opprettelsen av FN: ”Amerikanerne var både i egne og verdens øyne blitt fredens og demokratiets voktere, lederen i verdenssamfunnet”.¹²⁴

Om Truman-doktrinen heter det at tiden åpenbart var inne til et ”(...) korstog mot kommunismen”.¹²⁵ Marshall-planens hensikt var tredelt, mener Bjørnsen: Næringslivet øynet muligheten for økte markeder i Europa, finansfolk håpte på tilbakebetaling av gjeld, mens planens tredje hensikt var oppdemming for kommunismen. Men uansett hvilke baktanker USA hadde, ”(...) så var Marshall-hjelpen også et generøst og nyskapende tiltak (...)”¹²⁶ Kommunistpartienes agitasjon mot Marshall-hjelpen ble ifølge Bjørnsen kvalt av et sultende og frysende Europa: ”Hva godt kunne ikke komme fra Amerika!”¹²⁷

Noe senere kommer Bjørnsen imidlertid frem til at det amerikanske samarbeidet med Europa ikke alltid var helt uproblematisk. Det heter at den amerikanske tilstedeværelsen fra Marshall-planens tid og fremover var ”(...) mer enn tydelig”, og at europeiske regjeringer ikke villig bøyde seg for amerikanske ønsker om blant annet handelsboikott av Øst-Europa ut fra politiske grunner. Avslutningsvis mildnes likevel motsetningene:

Men motsetningene mellom USA og Europa er aldri blitt så store at det alvorlig har vært drøftet å redusere det vestlige militære samarbeidet, der USA fremdeles har en ledende rolle, og den amerikanske innflytelsen er stor både på det økonomiske, kulturelle og politiske området.¹²⁸

Bjørnsen mener USA ikke bare var verdens rikeste land, men at det også hadde en kulturell innflytelse og tiltrekningskraft på hele verden. Dette gjaldt alt fra filmer og bøker til teknologiske nyvinninger. Men USAs makt og innflytelse var også basert på det han kaller

¹²⁴ Bjørnsen 1985: 293.

¹²⁵ Ibid: 394.

¹²⁶ Ibid: 305.

¹²⁷ Ibid: 306.

¹²⁸ Ibid: 348.

”håndfast virkelighet”.¹²⁹ Det innebar at dollaren var en verdensomspennende gangbar valuta, garantert av amerikansk gull og industri. Den militære makten utenfor egne grenser kommenterer Bjørnsen slik:

Krigen [andre verdenskrig] hadde også brakt amerikansk hærmakt ut over verden. En amerikansk general, Douglas MacArthur, styrte som en eneveldig konge over Japan. Amerikanske soldater okkuperte Tyskland og Sør-Korea, og amerikanske offiserer var rådgivere på Jiang Jieshis side i den kinesiske borgerkrigen. Amerikanerne hadde påtatt seg en lederrolle de måtte spille videre enten de ville eller ikke.¹³⁰

Også hos Bjørnsen blir det gitt plass til å presentere den tradisjonalistiske og revisjonistiske måten å forklare den kalde krigen på. Begge synspunktene blir lagt frem, blant annet ved hjelp av et skjema:

Viktige spørsmål	Tradisjonister	Revisjonister
Konfliktens hovedårsak	Sovjets maktutvidelse i Øst-Europa og ønsket om verdensrevolusjon	USAs avtalebrudd og ikke-aksept av Sovjets sikkerhetsbehov i Øst-Europa
Hva dreide konflikten seg om?	Ideologi	Økonomi
Når begynte konflikten?	1948	1944-45
Var Vest-Europa truet av Sovjet?	Ja	Nei
Var Øst-Europa truet av USA?	Nei	Ja
Hvem har skylden for den kalde krigen?	Sovjetunionen	USA

Kilde: Bjørn Bjørnsen (1985): *Norges- og verdenshistorie etter 1850*: 314.

Korea-krigen blir introdusert under overskriften ”Koreakrigen – et lite lands tragedie”. Et bilde over en halv side viser en flyktende familie. Bildeteksten forteller at det i første rekke er sivilbefolkningen moderne kriger rammer, og at fattige koreanere ble bombet ut av sine egne hus og hjem under Korea-krigen.¹³¹

¹²⁹ Bjørnsen 1985: 334.

¹³⁰ Ibid: 334.

¹³¹ Ibid: 311.

Nord-Korea stemples som angripende part, og Bjørnsen spekulerer i ulike forklaringer på bakgrunnen. En av disse er at angrepet var påvirket av Sovjet som ønsket å befestе splittelsen mellom USA og Kina. En annen mulig forklaring er at Sør-Korea, som Bjørnsen mener var styrt av en aggressiv diktator, fremprovoserte angrepet. Det blir konkludert med at man kun finner svar på spørsmålet i hemmelige arkiv, og at ingen kan vite det sikkert. Om USAs rolle heter det at: ”Innmarsjen var bare noen timer gammel da amerikanerne satte seg i sving for å få FN til å gripe inn”.¹³²

Generalen som ledet USAs styrker i Korea, Douglas MacArthur, gjennomførte en landgang som førte til at 100 000 nordkoreanske soldater ble tatt til fange. Seieren vakte jubel over hele Vesten, heter det: ”Der så man på operasjonen som en demonstrasjon av demokratiens makt og en lærepenge for kommunistblokken. Advarende røster druknet.”¹³³ De siste krigsårene foregikk det forhandlinger om en fredsavtale, ”(...) mens blodige slag raste hver dag”.¹³⁴

Det kommer frem at USA støttet det antikommunistiske regimet i Sør-Vietnam. ”At Vietminh først og fremst var en nasjonal bevegelse, ble ikke tillagt så stor vekt.”¹³⁵ Ngo Dinh Diem førte et diktatorisk styre preget av hemmelig politi og forfølgelser. Buddhistmunkers protest og forsøk på å sette hendelsene på medias dagsorden ved å brenne seg selv blir også trukket frem. ”«Bomb dem tilbake til steinalderen»”, heter det i en gjengivelse av amerikanske generalers desperate uttalelser over manglende suksess etter krigsutbruddet. Bjørnsen fortsetter: ”I enkelte perioder kunne det se ut som rådet ble fulgt av president Johnson.”¹³⁶

Den stadig økende motstanden mot krigen kommer klart frem. Dette gjelder særlig innad i USA. Bjørnsen nevner TV-sendingene som en av årsakene: ”Daglig brakte nyhetssendingene nærbilder av menn, kvinner og barn som var blitt napalmens, splintbombenes eller kulenes ofre.”¹³⁷ Som en av kapitlets arbeidsoppgaver blir det også spurt hvilke lærdommer USA kunne trekke ut av det som hadde hendt.

Helt mot slutten hevder Bjørnsen at amerikanerne egentlig ikke mente å ta over krigen eller ansvaret for Vietnam, men at det gradvis utviklet seg til et dypere og dypere engasjement.

¹³² Bjørnsen 1985: 312.

¹³³ Ibid: 312.

¹³⁴ Ibid: 312.

¹³⁵ Ibid: 340.

¹³⁶ Ibid: 341.

¹³⁷ Ibid: 342.

Vietnam-spørsmålet blir karakterisert som et ”mareritt” for de presidentene som måtte forholde seg til det.¹³⁸

Når det gjelder Latin-Amerika, skriver Bjørnsen at USA etter andre verdenskrig ved flere tilfeller grep inn i disse landene for å beskytte sine interesser. Her nevnes Guatemala (1954), Cuba (1961) og Den dominikanske republikk (1965).¹³⁹ Den cubanske revolusjonen blir omtalt som en frigjøring av et folk undertrykket av Batista: ”På sukkerøya Cuba hadde diktatoren Batista styrt med stor brutalitet. I 1952 hadde han opphevet grunnloven. Etterpå drev han landet som en privat forretning med hemmelig politi og terror.”¹⁴⁰ Videre heter det at USA ikke godtok Castros nasjonalisering av amerikanske sukkerplantasjer, og ønsket en gjeninnføring av et mer USA-vennlig regime. Den påfølgende CIA-støttete motrevolusjonen ”(...) endte med fiasko og internasjonal skandale”.¹⁴¹

Analyse

Den tidlige presentasjonen av USA som verdens mektigste stat legger et spesielt ansvar på USA, noe som også er grunnlaget for Bjørnsens videre fremstilling av amerikansk utenrikspolitikk. Det kommer tidlig frem at USA ønsket å bruke sin makt. I første omgang ved å koble Truman-doktrinen til korstogene, noe som skaper ufredlige assosiasjoner. Marshall-planen stilles derimot i et bedre lys. På tross av enkelte kretsers skepsis og amerikanernes fordeler av økonomisk innflytelse i Europa, så poengterer Bjørnsen at Marshall-planen var et tiltak som kom størstedelen av en nødlidende europeisk befolkning til gode. Selv om oppslutningen etter hvert minket, var det aldri reelt snakk om å bryte med USA som samarbeidspartner. Det tyder på en forestilling om at USAs gode rykte var for sterkt til å ødelegges som følge av finansielle uenigheter.

Ved å påpeke at det sørkoreanske regimet var lite fredsvennlig og diktatorisk, fremstår ikke USAs intervensjon som en inngripen til fordel for et asiatisk demokrati etter vestlig modell, men et koreansk diktatur. Eventuelt gode hensikter undergraves ytterligere av Bjørnsens spekulering i sørkoreansk aggresjon som årsak til den åpne konflikten. USA bidro også til å gjøre krigen mer omfattende, og dermed sivilbefolkningens lidelser større, slik Bjørnsen fremstiller det. Fremstillingen sympatiserer med den koreanske befolkning. Utsagn som

¹³⁸ Bjørnsen 1985: 342.

¹³⁹ Ibid: 375.

¹⁴⁰ Ibid: 325.

¹⁴¹ Ibid: 326.

”blodige slag” og ”fattige koreanere ble bombet fra hus og hjem”, supplert av foto som viser sivile lidelser må i første rekke tolkes som en generell kritikk mot krigens meningsløshet.

Kritikken kommer enda sterkere frem i forbindelse med den amerikanske tilstedeværelsen i Vietnam. USAs politikk fremstår her i det store og hele som imperialistisk og forbrytersk. Dette får uttrykk blant annet gjennom Bjørnsens bemerkning om at det kunne se ut som om USA fulgte oppfordringen om å bombe landet tilbake til steinalderen.

Det virker derfor litt overraskende at Bjørnsen trekker frem at USA egentlig ikke hadde til hensikt å bli så dypt involvert i Vietnam. Dette rettferdiggjør, eller i hvert fall forklarer, til en viss grad USAs politikk som en serie av uheldige hendelser, og noe som kom ut av kontroll. Selv om kritikken er klart uttalt og til tider meget skarp, moderer denne avslutningen det endelige inntrykket av Vietnam-krigen.

Bjørnsen gjør ikke noe forsøk på å skjule de amerikanske interessene i Latin-Amerika. Ei heller deres villighet til å anvende politisk og militær makt for å beskytte dem. Det er særlig det cubanske eksempelet som gir koloniale assosiasjoner og forestillinger om en imperialistmakt som handlet i egeninteresse. At Bjørnsen omtaler den amerikanske aksjonen mot Castro som en fiasko og internasjonal skandale, befester dette.

Bjørnsen fokuserer sterkt på USAs rolle som verdensmakt. Han mener USA hadde en kraftig påvirkningskraft på flere plan; både politisk, militært, økonomisk og kulturelt. Ved å trekke frem den kulturelle innflytelsen fremstår USA som verdensledende innenfor nært sagt alle områder, også der hvor amerikansk dominans vanskelig lot seg påtvinge gjennom tradisjonelle politiske virkemidler.

Konklusjon

Bjørnsens presentasjon av amerikansk utenrikspolitikk har flere kritiske element ved seg. Dette kommer sterkest frem under Vietnam-krigen, men også under gjennomgangen av Korea-krigen og Latin-Amerika får USA unngjelde. Denne læreboken kom ut nesten 10 år etter Myklebust, noe fremstillingen bærer preg av. Utover en generelt ”roligere” språkbruk enn Myklebust, har Bjørnsen også en tendens til å reflektere mer over temaene. Dette gjør teksten mindre verdiladet. Flere steder viser han hvordan hendelser kan ses på og tolkes fra flere sider. Det ligger ofte en litt tilbakeholden undertone i fremstillingene, både de positive

og negative. Det kan virke som at Bjørnsen selv har et noe ambivalent forhold til USA. En annen årsak kan være at det er ønsket om objektivitet som gir utslag. I et kald krig-perspektiv må det sies at det meste av det Bjørnsen skriver synes å gå i revisjonistisk retning. Samtidig innehar læreboken også enkelte postrevisjonistiske elementer.

3.2.1.3 Andre lærebøker

Siden denne perioden så klart kjennetegnes med forandringer i politikk og opinion, kan det være tjenelig å etterprøve de analyserte lærebøkernes representativitet for perioden 1970-1990. Derfor ønsker jeg kort å ta for meg to andre lærebøker: Kristian Moen: *Verdenshistorien 1870-1970* (1974) og Henry Notaker: *Verdenshistorie* (1989). Dette vil også bli gjort når jeg kommer til de svenske lærebøkene.

Kristian Moen ble født i 1902, og representerer dermed den eldre generasjonen lærebokforfattere. Han arbeidet som lærer, og begynte å skrive lærebøker på 1940-tallet. *Verdenshistorie 1870-1970* kom først ut på nynorsk i 1972. Den utgaven vi her skal se på er en utgave på bokmål som kom to år senere.

I behandlingen av Truman-doktrinen, Marshall-planen og NATO tilkjenner ikke Moen USA noen klar rolle som ivaretaker av den vestlige verdens interesser, uten at det rettes skarp kritikk mot USA av den grunn.¹⁴² Fremstillingen av Vietnam-krigen fokuserer mest på hendelsesforløpet og diverse statistikk, og også her blir det rettet lite kritikk direkte mot USA. Det finnes likevel enkelte skildringer av sivile lidelser og ødeleggelsene i Nord-Vietnam.¹⁴³ Den deskriptive stilen finnes også i fremstillingen av Latin-Amerika, hvor det bare helt kort kommer frem at USA støttet diktatur som var økonomisk USA-vennlige.¹⁴⁴

Henry Notaker er en betraktelig yngre lærebokforfatter enn Moen (f.1941). Han er mest kjent for sine 30 år som NRK-journalist, men har også skrevet en rekke lærebøker for religion og samfunnsfag siden 1970-tallet. *Verdenshistorie 2* (1989) er lærebokens tredje opplag. Det første kom i 1984.

¹⁴² Moen 1974: 191ff.

¹⁴³ Ibid: 209ff.

¹⁴⁴ Ibid: 174.

Notakers fremstillinger fokuserer veldig på USAs kamp mot kommunismen. Truman-doktrinen og Marshall-planens hovedhensikt var oppdemming, og det kommer ikke frem noe om amerikanske finansielle interesser i Europa.¹⁴⁵ Også under Korea- og Vietnam-krigen får den kommunistiske ekspansjonstrusselen stor plass. Blant annet blir FN-troppenes kryssing av den 38. breddegrad i Korea forklart ut fra muligheten om et samlet ikke-kommunistisk Korea. Konsekvensen av dette storpolitiske fokuset er at sivile lidelser kommer helt i bakgrunnen. Faktisk blir de ikke nevnt i det hele.¹⁴⁶

Den amerikanske interessen i Latin-Amerika får kun en begrenset omtale i Notakers bok. Han påpeker at kontinentet var preget av politisk uro i perioden, og at USA ved enkelte tilfeller var aktør i denne sammenheng, men heller ikke her blir dette forklart ut fra økonomiske interesser, men ut fra faren for kommunistiske regjeringer. Ved ett tilfelle, Guatemala, blir kuppet forklart med at den sittende regjering hadde ekspropriert områder som tilhørte United Fruit.

Både Moen og Notaker har en moderat, deskriptiv fremstilling av amerikansk utenrikspolitikk, uten mange veldig positive eller negative karakteristikk av USA. Moen kommer med få kommentarer i sin beskrivelse av hendelsene. Notaker har et større fokus på USAs kamp mot kommunismen, men fremstår i det hele som veldig dempet i presentasjonen av amerikansk utenrikspolitikk. I et kald krig-perspektiv utpreger ingen av lærebøkene seg klart nok i noen retning til å kunne plasseres i en enkelt forskningstradisjon.

3.2.2 Svenske lærebøker 1970-1990

3.2.2.1 Ander, Gunnar m.fl.: *Historia 1*. (1978)

Presentasjon av læreverket

Historia 1 (1978) er skrevet av Gunnar Ander, Birgit Rodhe og Lars Bjällerstedt, og er lærebokens tredje og siste opplag. Ander har siden midten av 1940-tallet vært med å gi ut en rekke lærebøker i historie, i tillegg til andre pedagogiske tekster. Rodhe har også skrevet mye, blant annet innenfor pedagogikk og religion, i tillegg til historie. Bjällerstedt har et mindre

¹⁴⁵ Notaker 1989: 186f.

¹⁴⁶ Ibid: 190f og 252f.

forfatterskap bak seg, og har kun vært med på denne serien når det gjelder lærebokutgivelser. For enkelthetens skyld vil det kun refereres til Ander i analysen.

Historia 1 tar for seg tiden fra middelalderen og frem til i dag. Av lærebokens 342 sider utgjør kapittelet jeg vil konsentrere meg om, ”Maktpolitikk under de seneste hundra åren”, 53 sider. Amerikansk utenrikspolitikk blir omtalt på ca. syv av disse sidene. Det finnes en del bilder i læreboken, og flere av disse berører amerikansk utenrikspolitikk.

Innholdsbeskrivelse

Truman-doktrinen forklares som et forsvar mot sovjetisering av i første rekke Hellas og Tyrkia, og et vendepunkt i amerikansk utenrikspolitikk, vekk fra isolasjonismen. Doktrinen blir også presentert som en viktig årsak til den kalde krigens utbrudd. Trumans budskap var ”(...) att USA skulle hjälpa alle stater som kämpade för att undgå utifrån kommande förtryck”.¹⁴⁷

Marshall-planen karakteriseres som et viktig initiativ fra amerikansk side, på bakgrunn av Europas økonomiske vanskeligheter etter andre verdenskrig. Et bilde av en dame som dyrker grønnsaker i midtrabatten i en trafikkert gate i Berlin, illustrerer dette. Ander hevder Sovjet så hvilken risiko et amerikansk engasjement i østblokk-statene kunne være, og tvang dem derfor til å takke nei. Gjennom NATO utvidet det amerikanske Europa-samarbeidet seg til å inkludere militæret, noe som ifølge Ander var foranlediget av en sovjetisk trussel.¹⁴⁸

Korea-krigens utbrudd presenterer Ander slik: ”Läget mörknade betydligt då nordkoreanska trupper 1950 gick över den 38:e breddgraden och hotade Syd-Korea.”¹⁴⁹ USA fremstilles som initiativtaker til den FN-ledete motaksjonen, og det heter at FN-styrkene i praksis var amerikanske. Hendelsesforløpet beskrives kort. Avslutningsvis kaller Ander Korea-krigen for ”[d]en allvarligaste konflikten efter krigets slut (...)”. Selv om man unngikk en potensiell storkonflikt, hadde USA vist en sterk vilje til ”(...) att hejda kommunismen.”¹⁵⁰

Ander hevder USA lenge hadde vist en klar antikolonistisk holdning. Dette tok imidlertid slutt da Kina støttet nasjonalistene i Den første indokinesiske krig. USA gikk inn for å støtte Sør-

¹⁴⁷ Ander m.fl. 1978: 278.

¹⁴⁸ Ibid: 278f.

¹⁴⁹ Ibid: 283.

¹⁵⁰ Ibid: 283f.

Vietnam, og overså samtidig Genève-avtalen som lovet frie valg i Vietnam.¹⁵¹ Bakgrunnen for USAs involvering bygget ifølge Ander på en misforståelse om at Nord-Vietnam var styrt av Kina, og at USA egentlig ønsket å hindre økt kinesisk innflytelse i Asia. Det blir sagt at USA forsøkte å trekke seg ut av krigen så tidlig som i 1968. Bombingen av Nord-Vietnam julen 1972 kom som et sjokk, og førte til at USAs anseelse sank til et minimum. ”Men trots allt kom i januari 1973 en uppgörelse till stånd”, og to år etter nådde nasjonalistene sitt mål om et samlet Vietnam.¹⁵²

Om USAs latinamerikanske politikk skriver Ander:

Något krav på demokratiska regimer i de amerikanska staterna hade inte USA. Det avgörande var om man tog tillräckligt bestämt avstånd från kommunismen. När USA misstänkte svaghet på den punkten, ingrep det.¹⁵³

Det fremgår at USA ikke ønsket innblanding eller ytre påvirkning i forhold som hadde med Amerika å gjøre. Dette klarte de gjennom OAS (Organization of American States). Helt siden andre verdenskrig hadde USA satt seg imot samfunnsendringer i flere latinamerikanske stater. Guatemala og Cuba blir trukket frem som eksempler på militær maktbruk mot politiske system som truet amerikanske interesser. I Cuba sitt tilfelle blir Batista kalt ”(...) den hårdhåndte reaktionäre diktatorn”. USAs inngripen i Den dominikanske republikk i 1965 mener Ander var et annet eksempel på brutal amerikansk maktbruk.¹⁵⁴

Analyse

I fremstillingen av Truman-doktrinen og Marshall-planen kommer det klart frem at disse pilarene i amerikansk utenrikspolitikk var med på å polarisere motsetningsforholdet mellom USA og Sovjet. Mye av skylden for den kalde krigens utbrudd faller dermed på USA. Bildet av kvinnen som dyrker grønnsaker i Berlin, viser nødvendigheten av USAs engasjement og understreker Marshall-planens betydning for Europa. Planen fremstår som bistand da Ander ikke stiller spørsmål ved de amerikanske motivene.

¹⁵¹ Ander m.fl. 1978: 285.

¹⁵² Ibid: 296.

¹⁵³ Ibid: 293.

¹⁵⁴ Ibid: 293f.

I fremstillingen av Korea-krigen har ikke Sør-Korea den samme offerrollen som vi har sett i andre lærebøker. Ander bruker formuleringen ”gikk över den 38:e breddgraden”, og ikke angrep, om Nord-Koreas innmarsj i Sør-Korea. Det vitner om en litt tilbakeholden innstilling til skyldspørsmålet. USAs militære maktbruk mister på den måten noe av sitt positive fortegn.

Ved å hevde at USA brøt med sin antikolonistiske holdning i håndteringen av Vietnamspørsmålet, virker det tydelig at Ander ser USAs Vietnam-politikk i et imperialistisk lys. Likevel forklarer han langt på vei den amerikanske involveringen ut fra en misforstått kinesisk trussel, og legger vekt på USAs årelange ønske om å trekke seg ut av krigen. Det virker som den amerikanske Vietnam-politikken unnskyldes. Selv om bombene julen 1972 karakteriseres som sjokkerende, formildes inntrykket ved det avslutningsvis blir gitt inntrykk av at Vietnam ”tross alt” kom seg gjennom krigen, og fikk oppfylt ønsket om et samlet land.

Fremstillingen gir ikke inntrykk av å skildre en av USAs verste utenrikspolitiske kriser, og verdensopinionens sterke USA-kritikk blir bare beskjedent nevnt. Samlet fremstår dermed Vietnam-krigen mer som politisk hodebry enn som et eksempel på aggressiv militær maktbruk fra USAs side. Selv om dette ikke representerer et klart brudd med bokens generelle holdning, er det likevel noe overraskende at Ander går så langt i å legitimere USAs krigføring.

En tendens for lærebøker i historie er gjerne en viss forsiktighet fra forfatterens side i behandlingen av samtidige og nylig avsluttete hendelser. Denne læreboken ble gitt ut fem år etter at USA trakk seg ut fra Vietnam, og kun tre år etter at det ble fred i Vietnam. Dette kan være med på å forklare den moderate Vietnam-fremstillingen.

Klarere i sin kritikk er Ander i omtalen av den amerikanske Latin-Amerika-politikken. Her presenteres OAS som et redskap for å stenge ute eller ”hermetisere” kontinentet for ytre påvirkning, slik at USA fritt kunne drive sin egen politikk. Politiske systemer som ikke var tilstrekkelig USA-vennlige, ble ofte utsatt for harde virkemidler. USA fremstilles som en egenrådlig supermakt som utnyttet sine svakere nabostater. Uten å bruke selve begrepet tegnes det et imperialistisk bilde av USAs politikk.

Konklusjon

Ander sin lærebok gir lite plass til forklaring, og sentrale tema blir ofte stående ukommentert. En tendens i fremstillingen er at hendelser med klar tilknytning til den kalde krigen, hvor både USA og Sovjet var aktører, har det mest nøkterne preget. Dette passer godt med målet i svensk utenrikspolitikk om å ”blidgjøre” begge sider. I omtalen av latinamerikanske forhold, som ligger i utkanten av den kalde krigens manesje, blir USAs handlinger derimot kritisert i mye sterkere grad.

Det er vanskelig å plassere Ander i noen forskningstradisjon da det finnes elementer av både tradisjonalisme og revisjonisme. Derfor er det naturlig å plassere læreboken i en mellomposisjon mellom disse to retningene, med en liten helning mot revisjonisme.

3.2.2.2 Graninger, Göran: *Väger till nuet. Från forntiden till våra dagar.* (1990)

Presentasjon av læreverket

Väger till nuet er gitt ut av Almqvist & Wiksell Läromedel AB med Göran Graninger, Sven Tägil og Kjell-Åke Carlsson som redaktører. Ytterligere 52 personer er listet opp som medforfattere av boken, men disse har ikke fått sin signatur på enkeltdeler av teksten. Da læreboken kom, ut var Graninger lektor i historie og forskningsleder ved Linköpings universitet. Han har skrevet lærebøker i historie siden 1960-tallet, og i tillegg gitt ut en rekke faghistoriske verk. Tägil var i 1990 professor i empirisk konfliktforskning ved Lunds Universitet. Sammen med Graninger har han skrevet flere lærebøker i historie, i tillegg til faghistoriske verk. Tägil var også en av redaktørene av den siste utgaven av Aschehous verdenshistorie, med ansvar for tiden etter 1965. Dette verket ser jeg på i kapittel 4 i forbindelse med den faghistoriske konteksten. Carlsson var lektor ved et svensk gymnas, og har skrevet lærebøker for denne målgruppen siden 1970-tallet. Flere av hans utgivelser har vært i samarbeid med Graninger og Tägil.

Vägar till nuet har kommet ut i ulike utgaver mellom 1982 og 1991. Utgaven som her er brukt (1990), har en ny periodeinndeling og forfattersammensetning sammenlignet med tidligere. Boken består av 472 sider og tar for seg perioden fra før antikken frem til 1990. Av disse sidene omhandler ca. syv sider amerikansk utenrikspolitikk mellom ca. 1945 og 1973. Fremstillingene inneholder noen få relevante bilder og illustrasjoner. Jeg vil for enkelhetens skyld kun referere til Graninger i analysen.

Innholdsbeskrivelse

Graninger skriver at den økte oppslutningen rundt kommunismen som følge av Europas ”katastrofale” økonomiske situasjon etter andre verdenskrig, gjorde at Sovjet ble oppfattet som en trussel mot Vest-Europa. Dette var avgjørende for erklæringen av Truman-doktrinen, og USA hadde med det bundet seg til ”(...) att stödja snart sagt varje regim oavsett dess demokratiska halt bara den framställde sig som anti-kommunistisk”.¹⁵⁵

Marshall-planens hensikt utenom å få Vest-Europas økonomi i gang igjen, var å ødelegge kommunismens vekstgrunnlag. Videre hevder Graninger at den amerikanske utenrikspolitikken var antisovjetisk og førte til kommunistfrykt. Dette umuliggjorde et samarbeid mellom Sovjet og USA om å styre verden sammen, noe Graninger mener Stalin i utgangspunktet trolig ønsket. Men for Sovjet var de amerikanske vilkårene for Marshall-planen uaktuelle.¹⁵⁶

For vestmaktene var NATO en måte å sikre Vest-Europa på politisk og økonomisk. Her blir ikke USA trukket frem som en sentral eller ledende aktør. Graninger diskuterer stormaktens opprustning, og mener våpenkappløpet på 1960-tallet ikke lengre økte landenes egen sikkerhet. Det blir hevdet at mens Sovjet fokuserte på opprustning til forsvar, bar USAs opprustning preg av å være offensiv. For USA fremheves det også at det lå et militærindustrielt kompleks bak disse prosessene.¹⁵⁷

Graninger omtaler Nord-Korea som angripende part i Korea-krigen. Etter at general MacArthur hadde stoppet Nord-Koreas angrep ”(...) företog [han] ett motangrepp, som på kort tid drev ut nordkoreanerna ur Sydkorea. Motanfallet fullföljdes med en invasion in på nordkoreansk område.”¹⁵⁸ Det kommer frem at grensene stort sett forble ved den 38. breddegrad, men tapet av menneskeliv var betydelig.¹⁵⁹

Franskmennenes kamp i Indokina på 1950-tallet omtales som en motstand mot en nasjonal befrielsesarmé. Genève-avtalen, som sikret nasjonalistene fred, valgte USA å overse, og tok i

¹⁵⁵ Graninger m.fl. 1990: 346.

¹⁵⁶ Ibid: 346ff.

¹⁵⁷ Ibid: 359.

¹⁵⁸ Ibid: 349.

¹⁵⁹ Ibid: 350.

stedet over Frankrikes rolle i regionen.¹⁶⁰ USAs engasjement i Vietnam blir forklart ut fra dominoteorien. Graninger skriver at USA ble tvunget inn i krigen som følge av sin støtte til Sør-Vietnam, og det var en hard lekse for amerikanerne å lære at deres teknologiske og materielle overlegenhet ikke strakk til mot en totalmobilisert motstander.¹⁶¹

Ifølge Graninger har knapt noen konflikt i etterkrigstiden skapt så mye lidelse og påvirket internasjonal opinion i så sterk grad som Vietnam-krigen.¹⁶² Det blir sagt at det falt tre ganger så mange bomber over Vietnam som det gjorde under hele andre verdenskrig. Dette førte til økt motstand mot krigen: ”Bombningarna i Vietnam orsakade en antiamerikansk proteststorm över hela världen (...).”¹⁶³ Et bilde over en halv side viser en eldre vietnamesisk kvinne med hendene foldet som i bønn, mens det som ser ut som amerikanske soldater, tungt bevæpnet, undersøker et område i jungelen. Bildeteksten fokuserer på sivile lidelser.¹⁶⁴

Kilde: Göran Graninger m.fl. (1990): *Väger till nuet. Från forntiden till våra dagar*: 349.

Graninger skriver to avsnitt om USA i Midtøsten, og er dermed en av få forfattere som i noen grad tar opp amerikanernes Midtøsten-politikk på 1950- og 60-tallet. USA blir spesielt nevnt som en pådriver for å få Frankrike, Storbritannia og Israel til å trekke seg ut av Egypt under Suezkrisen i 1956. Ifølge Graninger førte dette til at USA tok over som den mest aktive av

¹⁶⁰ Graninger m.fl. 1990: 350.

¹⁶¹ Ibid: 357f. og 375.

¹⁶² Ibid: 357.

¹⁶³ Ibid: 375.

¹⁶⁴ Ibid: 349.

vestmaktene i denne regionen, i kamp med Sovjet ”(...) på de berörda folkens bekostnad (...)”.¹⁶⁵

Latin-Amerikas etterkrigshistorie blir fremstilt over fem sider. Her har USAs innflytelse og politikk i regionen liten plass og blir bare kommentert i generelle ordelag. Det kommer likevel frem at de karibiske og mellomamerikanske statene hadde en sterk tilknytning til USA økonomisk, og at de mange revolusjonære røstene hadde et USA-fiendtlig preg. Det antydes ytterligere konfliktområder, men det blir aldri nevnt årsaker eller spesifikke hendelser.¹⁶⁶

Analyse

Ved å fremstille Truman-doktrinen som et signal om støtte til hvem som helst i kampen mot kommunistisk ekspansjon, fremstår USA som en nasjon som var villig til å se forbi eventuelle moralske motforestillinger. Målet, å stoppe kommunismen, rettferdiggjorde middelet. Også Marshall-planen var et ledd i kampen mot kommunismen. Ved å la planens fremste hensikt være å ta vekk Sovjets vekstgrunnlag, blir de økonomiske virkemidlene destruktive og ikke konstruktive.

USA blir ikke nevnt i forbindelse med opprettelsen av NATO, som i etterkrigstidens Vest-Europa ble oppfattet som en politisk og militær nødvendighet. Bevisst eller ubevisst unngår dermed forfatterne å assosiere USA med et av etterkrigstidens viktigste sikkerhetspolitiske nettverk, noe som kunne gitt en mer positiv vinkling på den amerikanske Europa-politikken.

I de amerikanske Sovjet-relasjonene får også USAs militære maktbruk svært negativ omtale. Mens Sovjets militærpolitikk var defensiv og hadde karakter av selvforsvar, handlet amerikanernes opprusting om utbygging av offensive våpen. I tillegg blir det antydnet at amerikansk våpenindustri var avhengig av våpenkappløpet. Samlet er dette med på å gi USA rollen som pådriver i den kalde krigen, og holdningene har klare revisjonistiske trekk. Konflikten knyttes også opp til USAs økonomiske system

Det amerikanske militæret får anerkjennelse for sin inngripen i Korea-krigen, men Graninger bruker et begrep som indikerer at USA strakk engasjementet sitt for langt; ”invasjon”, som innebærer en inntrenging på fremmed område. Dette antyder en aggressiv handling. Sammen

¹⁶⁵ Graninger m.fl. 1990: 351.

¹⁶⁶ Ibid: 425f.

med en påminnelse om de siviles lidelser og tap, flytter dette fokus vekk fra redningsaksjonen og over på krigshandlinger. Dermed blir det nok en gang skapt et bilde av en aggressiv amerikansk utenrikspolitikk.

Graninger presenterer flere årsaker som kan forklare opptrappingen av USAs engasjement i Vietnam. Innledningsvis virker derfor intervensjonen forståelig, ikke minst siden læreboken tidligere har vektlagt faren for kommunistisk ekspansjon. Dette inntrykket forandrer seg likevel mot slutten ved at Graninger retter fokuset mot krigens grusomheter, sivile lidelser (gjennom bruk av fotografier) og en verden i opposisjon mot USA. Det samlede inntrykket modereres til en viss grad ved poengteringen av USAs ideologiske overbevisning, men fremstillingen preges fortsatt av en krig som besto av en upopulær og feilslått militærpolitikk, med forferdelige konsekvenser for de involverte.

Fremstillingen av USAs politikk i Midtøsten fortsetter fokuseringen på amerikanernes kamp mot sin kommunistiske fiende. Også her går det ut over lokalbefolkningen, og det skapes et inntrykk av et USA som trosser eventuelle etiske og moralske hindringer for å unngå spredning av kommunisme også i denne delen av verden.

Den knappe fremstillingen av USAs interesser i Latin-Amerika står i kontrast til den negative fokuseringen på amerikansk maktbruk på de foregående sidene. Det er overraskende at militær intervensjon og økonomisk utnyttelse her kommer i bakgrunnen, særlig siden Latin-Amerika har fått relativt stor plass. Det vil ikke være riktig å si dette demper det kritiske bildet som ellers blir tegnet av USAs utenrikspolitikk, men på den andre siden bidrar det heller ikke til å forsterke og utvide det til denne delen av verden.

Konklusjon

Denne læreboken er gitt ut i den kalde krigens siste fase. Hovedinntrykket man sitter igjen med er at USA drev både en aggressiv militær maktpolitikk og en destruktiv og kynisk økonomisk maktpolitikk mellom ca. 1945 og 1973. Fremstillingen har et sterkt fokus på kald krig-problematikk. Samtidig er språkbruken i de fleste tilfeller relativt moderat, noe som har en litt mildnende effekt på helhetsinntrykket. Det er heller ikke lagt særlig vekt på de økonomiske egeninteressene USA hadde av å hindre kommunistisk ekspansjon. Noe overraskende er det hvor lite USA er til stede i kapittelet om Latin-Amerika. Graninger kan likevel klart plasseres i kategorien revisjonistisk.

3.2.2.3 Andre lærebøker

Som tidligere nevnt ønsker jeg også her å se kort på to supplerende læreverk: Sven Samuelson: *Medeltid till nutid* (1979) og Per-Erik Brolin m.fl.: *Historiens hovudlinjer 2A* (1980). Den siste kom første gang ut i 1968, men i denne 5. utgaven er etterkrigskapittelet nesten helt omskrevet. Foruten å skrive lærebøker på 1960-, 70- og 80-tallet, har Per-Erik Brolin også gitt ut faghistoriske verk, blant annet innenfor arkeologi. Sven Samuelsons forfatterkarriere begrenser seg til den aktuelle serien lærebøker, som mellom 1977 og 1983 kom i syv forskjellige varianter.

I *Medeltid till nutid* (1979) legger Samuelson den kalde krigen til grunn for Marshall-planen, og hevder dette var en økonomisk side av konflikten. Han trekker også frem de økonomiske fordelene USA hadde av å gjenreise Europa.¹⁶⁷ Under presentasjonen av Korea-krigen gis Nord-Korea rollen som angriper, mens de kjempende styrkene på Sør-Koreas side først og fremst omtales som FN-styrker, og ikke amerikanske styrker. Det kommer frem at Sovjet så på USA som ”anstifter” i krigen, noe som åpner for et mer nyansert syn på skyldspørsmålet.¹⁶⁸

Samuelson erkjenner at det finnes ulike syn på USAs rolle i Vietnam-krigen. Samtidig erklærer han at fremstillingen er et forsøk på å gi et bilde av Vietnam som den kalde krigens offer i en væpnet konflikt, som han hevder til og med satte andre verdenskrig i skyggen. De sivile lidelsene kommer frem både gjennom tekst og bilder, med USA sentralt plassert. Selv om det rettes få kritiske utsagn direkte mot krigens aktører, er fremstillingen preget av en dyster og mørk tone som stiller USAs engasjement i regionen i et veldig dårlig lys.¹⁶⁹

Fremstillingen av Latin-Amerika i etterkrigstiden fokuserer på regionens politiske problemer. Her nevnes USA som aktør i enkelte tilfeller, men det legges liten vekt på deres økonomiske interesser og militære aksjoner. Slik sett fremstår holdningen til den amerikanske Latin-Amerika-politikken lite kritisk.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Samuelson 1979: 339f.

¹⁶⁸ Ibid: 344f.

¹⁶⁹ Ibid: 347ff.

¹⁷⁰ Ibid: 434f.

Det som først og fremst kjennetegner Samuelson, er at USA er mindre til stede i fremstillingen enn det vi har sett i andre lærebøker. Saker og hendelser USA var en del av blir omtalt, men kritikken rettes ikke mot USA direkte. Det er politikken i hvert enkelt tilfelle Samuelson retter søkelyset mot, ikke det økonomiske og politiske systemet i USA som sådan. USA stilles likevel i noen tilfeller i et dårlig lys, særlig i forbindelse med Vietnam-krigen. Samuelson plasserer seg imellom revisjonisme og postrevisjonisme.

I *Historiens hovedlinjer 2A* (1980) trekker Brolin frem Marshall-planen som et amerikansk initiativ for å gjenoppbygge Europas økonomi for europeernes egen del. Det kommer ikke frem noe om USAs egeninteresse av denne planen.¹⁷¹ Under kapittelet om Korea-krigen blir det sagt at Nord-Korea angrep Sør-Korea. FN gav deretter USA i oppdrag å fordre nordkoreanerne for å gjenopprette freden. Brolin hevder at USA ble dratt inn i Vietnam-krigen, blant annet på grunn av avtaler som ble gjort i regionen for å demme opp for den kommunistiske trusselen. Det blir ikke sagt noe om det USA-støttete sørvietnamesiske regimets karakter. Det kommer frem at bombingene var veldig omfattende, men det blir ikke lagt vekt på krigens ødeleggelser eller sivile offer.¹⁷²

Fremstillingen av begge disse krigene har et deskriptivt fokus, kamphandlingenes konsekvenser får lite plass. Mest oppsiktsvekkende er dette for Vietnam-krigen, hvor andre lærebøker i stor grad vektlegger krigens brutale konsekvenser for sivilbefolkningen. Sammen med den velvillige forklaringen av USAs hensikter med Marshall-planen, gir dette en mye mer positiv vinkling på amerikansk utenrikspolitikk enn i de andre svenske lærebøkene i perioden. Brolin formidler således et tradisjonalistisk perspektiv på den amerikanske utenrikspolitikken.

3.3 Sammenligning

De norske lærebøkene

Strukturmessig er Myklebust (1976) og Bjørnsen (1985) ganske like. Omfanget som blir viet USAs utenrikspolitikk er nesten den samme i begge bøkene, og oppbyggingen av kapitlene avgrenser en blanding av kronologi og tematikk. Bjørnsens bok har likevel et mer moderne preg med hyppigere bruk av bilder og illustrasjoner.

¹⁷¹ Brolin 1980: 215.

¹⁷² Ibid: 219 og 227f.

Tekstmessig er bøkene ganske ulike. Dette gjelder i første omgang språket. Myklebust har en til tider verdiladet språkbruk, ført i pennen av en politisk engasjert forfatter som er til stede i teksten. Bjørnsen på sin side har jevnt over en noe mer nøktern stil, og er mer forsiktig i sine uttalelser. Selv om også Bjørnsen i mange tilfeller stiller seg klart kritisk til amerikansk maktbruk, er han ikke like negativt innstilt som Myklebust. Mens Myklebust reiser tvil om Nord-Koreas rolle som angripende part i Korea-krigen, spør Bjørnsen i stedet om bakgrunnen for angrepet. Og der Bjørnsen avslutter fremstillingen av Vietnam-krigen med en delvis legitimering av USAs handlinger, håper Myklebust at denne krigen kan føre til at USA trekker seg tilbake fra verdenssamfunnet og inntar en isolasjonistisk rolle. På tross av disse ulikhetene ser begge forfatterne USA under en imperialistisk synsvinkel. Et annet fellestrekk er en krassere kritikk mot politikken i Vietnam og Latin-Amerika enn andre tema.

De supplerende lærebøkene Moen (1974) og Notaker (1989) skulle avdekke hovedverkens representativitet. Disse skilte seg noe fra de to analyserte lærebøkene, først og fremst på grunn av deres fravær av kritiske utsagn mot USA. I det hele er det vanskelig å definere lærebokskrivningen samlet i denne perioden, til det spriker fremstillingene for mye. Gjennomgangen av to ekstra læreverk bekrefter og befester likevel Myklebusts posisjon som ytterpunkt i periodens analyse.

De svenske lærebøkene

Lærebøkene Ander (1978) og Graninger (1990) er veldig like i det ytre, med tanke på omfang og utforming. Begge bøkene er rikt illustrert, og inneholder ca. syv sider om amerikansk utenrikspolitikk hver.

Annerledes stiller det seg med innholdet. Ikke minst er fremstillingene av Truman-doktrinen og Marshall-planen ganske ulike. Mens Graninger viser en klar vilje til å undersøke USAs motiver og midler for å temme kommunismen, forklarer Ander disse temaene ut fra et europeisk behov. Der Graninger er klart skeptisk, har Ander er positivt fokus.

Ingen av lærebøkene har en ensidig fremstilling av Nord-Korea som pådriver i Korea-krigen. Begge forfatterne peker på en del andre aspekter ved krigen. Graninger går lengst i å stille spørsmål ved amerikanernes gode hensikter når han karakteriserer passeringen av den 38. breddegrad som en invasjon. Ander på sin side unnlater å si at Nord-Korea angrep Sør-Korea.

Verken Ander eller Graninger svartmaler USAs Vietnam-krig. Samtidig som krigens brutalitet og økende upopularitet blir trukket frem, forsøker begge forfatterne å forklare krigen ut fra rådende, amerikansk ideologi. Riktignok forsterker Graninger sitt negative fokus gjennom billedbruk som skildrer sivile lidelser.

En betydelig forskjell finner vi i fremstillingen av Latin-Amerika-politikken, hvor Ander er veldig klar i sin kritikk. Graninger er derimot mye mer vag. Det samme gjelder ”suppleringsbøkene”, Samuelson (1979) og Brolin (1980). Slik sett kan det se ut til at Ander representerer et unntak. Med bakgrunn i at den svenske kritikken mot USAs latinamerikanske politikk ble skjerpet i begynnelsen av 1980-tallet, er det litt oppsiktsvekkende at Graninger (1990) i så liten grad tar opp dette temaet.

Både Ander og Graninger ser USA i et imperialistisk perspektiv. Her skiller Samuelson og Brolin seg noe ut. Dette gjelder mest Brolin, som av og til minner om 1960-tallets lærebøker. Samlet er forskjellene likevel ikke veldig store. Alle bøkene inneholder både negative og positive utsagn om amerikansk utenrikspolitikk. Slik sett synes Ander og Graninger nokså representative for den svenske lærebokskrivningen mellom 1970 og 1990.

Norge og Sverige

Et klart fellestrekk for de norske og svenske lærebøkene på 1970- og 80-tallet er at det har foregått et skifte i fremstillingen av USA fra 1960-tallets bøker. Entusiasmen og legitimeringen av den amerikanske utenrikspolitikken etter krigen har forsvunnet. I stedet varierer fremstillingen mellom det saklig, nøytrale og en svært kritisk innstilling til det som blir opplevd som en kontroversiell og imperialistisk maktpolitikk utøvd i alle verdenshjørner. I ulik styrke kommer dette til uttrykk i samtlige av de undersøkte lærebøkene.

Et annet fellestrekk er fremstillingen av USAs Latin-Amerika-politikk. To av de norske og tre av de svenske lærebøkene unnlot å vektlegge USAs økonomiske interesser i regionen. Der dette ble trukket frem var imidlertid kritikken krass. Dette gjelder Myklebust, Bjørnsen og Ander. Sistnevnte fremlegger noen av periodens aller mest USA-kritiske utsagn i nettopp presentasjonen av Latin-Amerika.

En forskjell mellom de norske og svenske lærebøkene er måten USAs utenrikspolitiske rolle blir presentert på. De norske forfatterne har en tendens til å la USA og Sovjet bli presentert

hver for seg, i motsetning til de svenske som legger mer vekt på den kalde krigens dynamikk og USA-Sovjet-relasjoner. Ved å omtale disse i samme avsnitt får fremstillingen et komparativt preg. Dette kan være en medvirkende årsak til at svenske fremstillinger fremstår mer dempet. I de svenske bøkene finnes det også en rekke eksempler på at de amerikanske og sovjetiske handlingene ble fremstilt som en respons på hverandre, noe som kan ha gjort skyldspørsmålet sekundært.

Når det gjelder den samlede fremstillingen av USAs utenrikspolitikk, er det mest kritiske læreverket Myklebust (1976). Også generelt er de norske lærebøkene i perioden 1970-1990 mer kritiske enn de svenske. Selv om endringene var tydelig i begge land, var forandringen fra 1960-tallet altså størst i Norge. Postrevisjonismen kom ikke noe særlig til uttrykk i lærebøkene. Samuelson (1979) hadde adoptert dette sterkest, men heller ikke der var dette gjennomgående.

Innledningsvis ble Janne Holmén's teori om hvorfor den svenske lærebokskrivningen hadde en mer avdempet karakter enn den norske presentert. Han mener dette hadde bakgrunn i det svenske sikkerhetspolitiske behovet om å blidgjøre begge supermaktene. Motsatt hadde Norge en tryggere sikkerhetspolitisk forankring gjennom NATO. Dermed var tøylene friere for hva som var akseptert i lærebøkene.¹⁷³

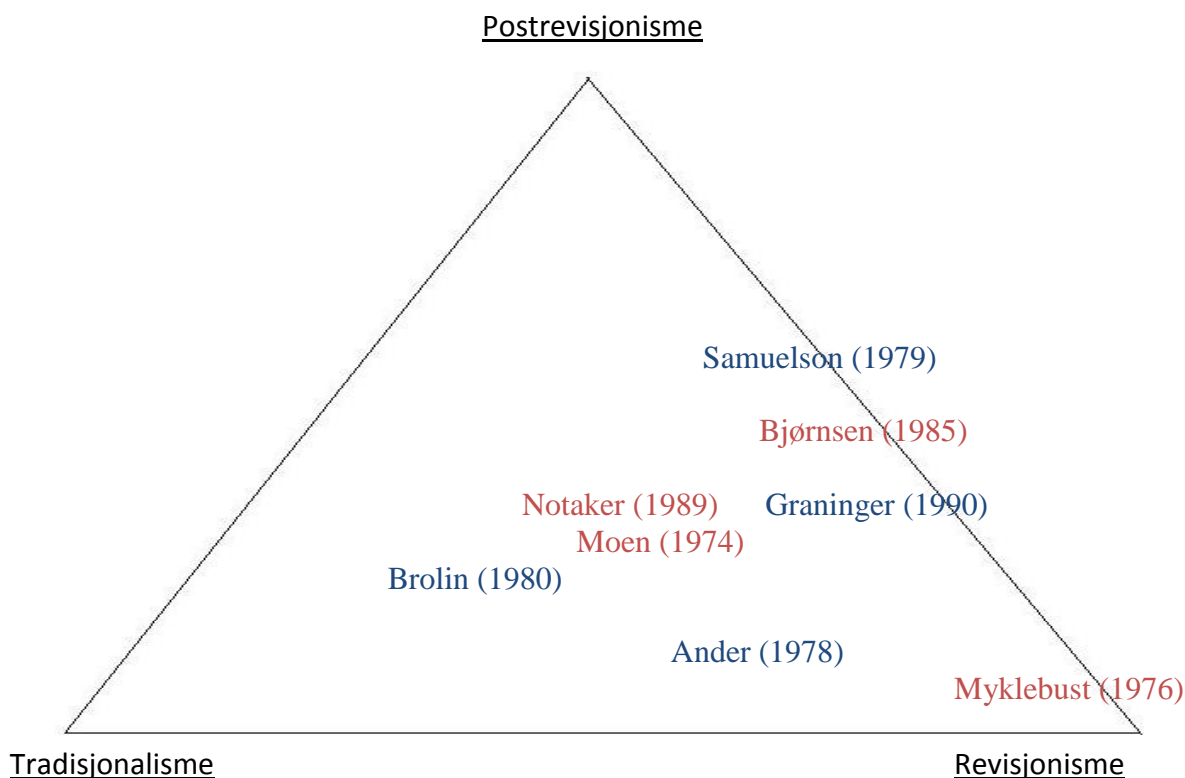
Dette samsvarer imidlertid ikke med den politiske og samfunnsmessige konteksten jeg har skissert. Der kommer det tydelig frem at Sveriges offentlige kritikk av amerikansk utenrikspolitikk i denne perioden var sterkere, og fikk større politiske konsekvenser enn hva tilfellet var i Norge. Det virker derfor urimelig at behovet for moderate fremstillinger av USAs utenrikspolitikk skulle være størst i Sverige. En forklaring på dette kan kanskje være at de skarpe, kritiske utsagnene i offentligheten i stor grad var isolerte tilfeller, inspirert av samtidige hendelser, og ikke nødvendigvis representerte Sveriges generelle politiske agenda eller offisielle politikk, hvis uttalte mål var nøytralitet.

En del av denne oppgavens ide og utgangspunkt er at den eskalerende kritikken av USA blant politikere og i opinionen fra slutten av 1960-tallet ville påvirke lærebøkene. Det ser den også ut til å ha gjort. Det har imidlertid ikke vært noen klar trend at bøkene som ble skrevet på

¹⁷³ Holmén 2006: 332f, eller se s. 12 i denne oppgaven.

1970-tallet, en tid da motstanden blant opinionen kanskje var på sitt sterkeste, hadde en mer verdiladet og negativ holdning til USA enn bøker fra 1980-tallet, en periode da opinionen var mindre engasjert mens meningsytringene i større grad foregikk på et høyere politisk nivå. Figur 1 er et forsøk på å illustrere dette:

Figur 1: Lærebøkernes fremstilling i perioden 1970-1990 i forhold til ulike kald krig-perspektiv.

Tabellen gir en indikasjon på hvor lærebøkene befinner seg i et kald krig-perspektiv. Som vi ser er det lite sammenheng mellom bøkernes utgivelsessår og hvor de plasserer seg i ”forskningslandskapet”. Dette belyser en politisk brytningsperiode og et mangfold som korresponderer med den samfunnsmessige og politiske konteksten. Det er likevel tydelig at lærebøkene fjernet seg fra tradisjonismen. Om vi kort retter blikket mot det tidligere Vest-Tyskland, foregikk det en tilsvarende utvikling der. Ved begynnelsen av 1970-tallet hadde en kritisk fremstilling av USA tatt over i lærebøkene. I hovedsak var dette inspirert av de samme drivkreftene som i Norge og Sverige.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Rohlfes 1982: 193.

Et til tider opphetet politisk klima og en divergerende debatt om den amerikanske maktbruken ser ut til å ha forplantet seg til lærebøkene i begge land. Det var ikke lenger akseptabelt å ensidig sympatisere med den amerikanske utenrikspolitikken. Samtidig gjenspeiles relativt klare forskjeller i forfatterens innstilling til USAs utenrikspolitikk i tekstene. I denne perioden foregikk det en forandring i historieskrivingen generelt, som blant annet innebar et større fokus på tosidighet og en erkjennelse av historikeren som et sosialt påvirket vesen. Dette kan ha hatt innvirkning på forfatterens tilnærming, noe for eksempel Graninger og Notaker tar opp i sine forord. Likevel samsvarer ingen av lærebøkene tydelig med dette.

Lærebøkens fremstillinger viser ikke noen entydig tilknytning til Erling Bjøl (1973) sitt verdenshistorieverk. Bjøls fremstilling av USA beveget seg fra positive uttrykk om Truman-doktrinen og Marshall-planen til kraftig fokus på det negative i Vietnam-krigen. Ellers ble det lagt vekt på flere perspektiver og bakenforliggende forklaringer. Ingen av lærebøkene har ensidig adoptert dette. Bjørnsen (1985) er den som ligger tettest opptil Bjøl, særlig med sin vekslning mellom et positivt og negativt bilde av USA, og fokuseringen på historiens tosidighet.

4. Lærebøker etter 1990

4.1 Samfunnsmessig og faghistorisk kontekst

Berlinmurens fall i 1989 står i dag som symbolet for den kalde krigens slutt. Like viktig for USA var oppløsningen av Sovjetunionen to år senere. Dette markerte en ny tid for USAs utenrikspolitikk. Begynnelsen av 1990-tallet synes derfor å være et naturlig startpunkt. Når vi kommer enda nærmere vår egen samtid, kan det være vanskelig å trekke klare slutninger om de norsk- og svensk-amerikanske forbindelsene. Forskningen er også begrenset sammenlignet med tiden før 1990. Noe kan vi likevel si om denne perioden.

4.1.1 En ny verdensorden – USA i norsk politikk og opinion etter 1990

Sovjetunionens fall skapte en ny geopolitisk virkelighet i Europa, og sikkerhetspolitikken måtte utformes på et nytt grunnlag både for Norge og USA. Som følge av dette ble USA-relasjonene mindre kontroversielle.¹⁷⁵

En konkret forandring fra 1980- til 90-tallet var en merkbar nedgang i det tette militære samarbeidet med USA. Dette fikk særlig konsekvenser for nordområdene og USAs sjømilitære nærvær, hvor de trappet ned sitt engasjement. USA hadde nå mindre interesse av å sikre disse områdene militært, særlig fordi man anså at faren for sovjetisk invasjon hadde minsket drastisk etter 1991.

Et sentralt spørsmål var hvilken rolle NATO skulle få nå som den kommunistiske trusselen var et tilbakelagt stadium. Svaret kom på NATOs toppmøte i London 1990, hvor det ble klart at organisasjonen hadde store ambisjoner om å tilpasse seg fremtidens utfordringer. For Norge sin del fikk dette konsekvenser blant annet i forbindelse med debatten rundt EU-avstemmingen, som skulle foregå senhøstes 1994. I den forbindelse ble det en debatt om EUs militærpolitiske rolle. Den politiske venstresiden, som i hovedsak var motstander av EU, hevdet NATO ga den sikkerhetspolitiske forankringen Norge trengte. Ifølge Njølstad førte

¹⁷⁵ Njølstad 1997: 337.

dette til en taktisk nedtoning av deres tradisjonelt kritiske holdning til de tette militære båndene til USA. Videre hevder han at betydelige deler av venstresiden etter hvert så på det norsk-amerikanske sikkerhetspolitiske samarbeidet som en pris man måtte betale for å hindre en ny maktkamp om Europa.¹⁷⁶

NATO kom imidlertid i opinionens søkelys våren 1999 på grunn av bombetoktene mot mål i Serbia og Kosovo, uten støtte i FNs Sikkerhetsråd. USA stod i spissen for denne operasjonen. Enkelte påpekte at NATO med dette gikk fra en defensiv til en mer aggressiv orientering. Likevel førte ikke dette til større debatt eller demonstrasjoner da både flertallet i opinionen og styresmaktene i Norge mente bombetoktene var nødvendige for å stoppe folkemord og alvorlige brudd på menneskerettighetene.¹⁷⁷

Kosovo-konflikten viste at Europa var avhengig av støtte fra USA for å kunne gjennomføre operasjoner av denne størrelsen. Dette førte til at USA kontrollerte NATO-operasjonene. Slik besto Europas avhengighetsforhold til USA også etter den kalde krigen, men da under andre omstendigheter og motiver.¹⁷⁸

Terrorangrepene mot amerikanske mål 11. september 2001 satte terrortrusselen på dagsorden. USAs påfølgende krigføring i Afghanistan og den fastkjørte situasjonen i krigen i Irak tilspisset ifølge Riste motsetningene mellom USA og Europa. Den generelle europeiske holdningen var motstand mot den ensidig militante konflikthåndteringen fra amerikansk side. Dette var en holdning den norske opinion i stor grad støttet. Den norske regjeringen (Bondevik II) inntok derimot en mer tilbakeholden tone for å unngå ytterligere splittelse mellom USA og Europa. Likevel trakk man tilbake norske ingeniører fra Irak på bakgrunn av et krav fra opposisjonen, som mente den norske tilstedeværelsen gjorde Norge delaktig i den amerikanske invasjonen i Irak.¹⁷⁹

På et mer uoffisielt nivå virker den amerikanske innflytelsen tvetydig. På den ene siden plasserte en undersøkelse om amerikanisering av europeisk ungdom i 1994 Norge helt øverst. Denne sterke kulturelle innflytelsen er blant annet blitt forklart med at de anti-amerikanske holdningene på 1970- og 80-tallet i hovedsak hadde dreid seg om økonomi og politikk. Den

¹⁷⁶ Njølstad 1997: 337.

¹⁷⁷ Riste 2005: 281.

¹⁷⁸ Ibid: 282.

¹⁷⁹ Ibid: 287.

kulturelle påvirkningen kunne dermed fortsette nokså uavhengig av dette. En annen faktor er Norges plassering i utkanten av Europa. Ifølge Njølstad har dette ført til et distansert forhold til den sentraleuropeiske kulturen, noe som ga større åpning for den amerikanske kulturen. Denne trenden snudde imidlertid på 1980- og 90-tallet. Et mer distansert forhold til USA ser da ut til å ha ført til større Europa-interesse. Tallet på norske studenter i USA gikk også ned på 1990-tallet.¹⁸⁰

Samfunnspolitisk fikk amerikaniseringsbegrepet et negativt stempel på 1980- og 90-tallet. Njølstad mener det var bred enighet i de politiske debattene om at man ikke ønsket noen amerikanisering av den norske politikken, som ble hevdet å innebære en ”(...) økt kommersialisering, intellektuell forflatning og sosial ansvarsfraskrivning”.¹⁸¹ Dette førte likevel ikke til noen høylytt kritikk av amerikansk utenrikspolitikk, noe som hadde bakgrunn i makt- og avhengighetsforholdet til USA.

På 1990-tallet var ikke det norske USA-forholdet noe hett tema i norsk debatt. På 2000-tallet derimot har blant annet Irak-krigen, George W. Bush og krigen mot terror blitt kraftig kritisert, og det har blitt snakket om en oppblomstrende anti-amerikanisme i Norge og Europa.¹⁸² Irak-krigen utløste verdensomfattende demonstrasjoner i 2003, i ettertid ansett for å være de største som noen gang har vært. Det vitner om at debatten rundt den amerikanske utenrikspolitikken fremdeles har aktualitet. Perioden etter 1990 kjennetegnes foreløpig ikke av den samme radikaleringen som man særlig så på 1970-tallet. Hvordan samtidens kritikk av amerikansk utenrikspolitikk vil bli sett på i fremtiden, er det likevel som tidligere nevnt vanskelig å si noe sikkert om.

4.1.2 Sovjetunionen faller, hva nå? USA i svensk politikk og opinion etter 1990

Om Norges utenrikspolitiske handlefrihet ble større etter den kalde krigen, gjaldt dette i høyeste grad også Sveriges. Den prinsipielle og klare erklæringen om alliansefrihet hadde hatt som hovedformål å sikre nøytraliteten i tilfelle krigshandlinger. Da Sovjetunionen gikk i oppløsning antok man at faren for nettopp dette sank dramatisk. Som en konsekvens dukket

¹⁸⁰ Njølstad 1997: 341f.

¹⁸¹ Ibid: 342.

¹⁸² Jfr. for eksempel Bromark og Herbjørnsrud: *Frykten for Amerika* (2003).

det opp spørsmål om Sverige skulle fortsette en tilsvarende sikkerhetspolitikk i fremtiden. Det fantes figurer i det politiske miljøet som i lang tid hadde hatt et ønske om en mer vestligvendt politikk. Dette kom likevel sjelden frem på grunn av nødvendigheten av en samlet, offisiell utenrikspolitikk. Nå var imidlertid tiden inne for å sette slike ideer og ønsker på dagsorden. NATO- og EU-medlemskap ble diskutert, og i 1995 ble Sverige medlem av EU. Ifølge Bjereld førte dette til en europeisering av utenrikspolitikken. Det innebar blant annet at utenrikspolitikken i større grad ble samkjørt med EU, på bekostning av en mer selvstendig politikk. Den såkalt aktive utenrikspolitikken fra tidligere hadde man dermed gått vekk fra.¹⁸³

NATO-medlemskap ble det derimot ingenting av. Selv om enkelte partier gikk inn for en slik politikk, hadde dette lite oppslutning i opinionen. Undersøkelser utført av SOM-instituttet (Samhälle, Opinion, Massmedia) viser dette tydelig. I 1994 støttet 70 % en alliansefri politikk i fredstid med den hensikt å holde seg nøytral i krigstid. Samme år mente 48 % at NATO-medlemskap var en dårlig ide, mens 15 % syntes det var en god ide. En tilsvarende undersøkelse fra 2003 tydet på at disse holdningene har holdt seg relativt stabile. Den viste at 68 % fortsatt støttet den alliansefrie politikken, 44 % var imot NATO-medlemskap og 19 % var for.¹⁸⁴ I stedet inngikk Sverige sammen med flere andre stater et samarbeid med NATO i 1994, kalt Partnership for Peace. Samarbeidet søkte å bedre mulighetene for militær samkjøring av fredsoperasjoner, og innebar langt ifra de samme forpliktelsene og konsekvensene som et NATO-medlemskap ville gjort.¹⁸⁵ I 2003 ble også det uttalte målet om nøytralitet i tilfelle krig fjernet fra den utenrikspolitiske doktrinen.¹⁸⁶

I utenrikspolitiske anliggender forholdt Sverige seg i utgangspunktet til FNs Sikkerhetsråd sitt standpunkt. Ett unntak var NATO-bombingene av Kosovo, våren 1999. Sverige valgte ikke å støtte aksjonen, men ”hade förståelse för” den. Et klarere standpunkt ble tatt mot USAs rolle i Irak i 2003, en okkupasjon Sverige tok avstand fra. Bjereld hevder at mange mente de amerikanske motivene i hovedsak var å avsette Saddam Hussein, ikke å finne masseødeleggelsesvåpen. Kritikken mot fangeleiren på Guantanamo ble det også konsekvent protestert imot fra offisielt svensk hold. Kritikken ble trolig forsterket av at en svensk statsborger satt der i over to år uten anklage.¹⁸⁷

¹⁸³ Bjereld m.fl. 2008: 326ff.

¹⁸⁴ 1994 og 2003 års SOM-undersökning, her gjengitt av Bjereld 2008: 322 og 325.

¹⁸⁵ Bjereld m.fl. 2008: 321.

¹⁸⁶ Ibid: 324.

¹⁸⁷ Ibid: 330f.

I den nevnte undersøkelsen om amerikanisering av europeisk ungdom som Norge toppet, befant svensk ungdom seg på en tredje plass.¹⁸⁸ En annen undersøkelse fra midten av 1990-tallet viste at svensker som vurderte å emigrere fra Sverige, foretrakk USA fremfor noe annet land. Noen år senere, i 2002, studerte 4500 svenske studenter i USA, noe som var fjerde mest i blant vesteuropeiske land.¹⁸⁹ På 1990-tallet slo en regjeringskomité fast at den amerikanske kulturpåvirkningen gjennom film, TV og litteratur var veldig sterk. Dag Blanck hevder det fantes motstandere mot den amerikanske kulturpåvirkningen blant det kulturelle og politiske elitemiljøet. De hevdet USA-kulturen var kommersialisert og intetsigende, og et angrep mot svensk folkekultur som krevde motstand. Resten av folket fremsto imidlertid som ivrige konsumenter.¹⁹⁰ Dette indikerer at amerikansk kultur sto sterk i det svenske samfunnet, selv om det fantes krefter som motarbeidet påvirkningen.

Tiden etter 1990 synes å ha vært en roligere periode i de svensk-amerikanske forbindelsene enn den forrige. Sverige var opptatt av debatten rundt sin egen posisjon i verdenssamfunnet, og den tradisjonelle tilbøyeligheten til en alliansefri politikk ser ut til å ha skapt mindre utvikling i svensk-amerikanske forbindelser enn hva man kanskje kunne forvente. I tillegg har mye av amerikansk utenrikspolitikk og maktbruk etter 1990 vært kanalisert gjennom en organisasjon Sverige sto utenfor, NATO. I tilfeller hvor USA i større grad handlet på egenhånd, har den svenske kritikken blitt klart uttrykt. Dette gjelder særlig Irak-krigen og krigen mot terror. Slik fremstår kritikkbildet rimelig likt det norske i samme periode. Den kulturelle påvirkningen var også betydelig, og gjenstand for debatt.

4.1.3 Faghistorisk litteratur

Grimnes, Ole Kristian: Cappelens verdenshistorie. Bind 18. Den todelte verden. (1986)

Bjøll, Erling: Cappelens verdenshistorie. Bind 19. Den nye verdensorden. (1987)

Det ble gitt ut to store verdenshistoriske oversiktsverk i Norge og Sverige på 1980-tallet. Det ene var Aschehougs/Bra Böckers verdenshistorie, et verk som kom både på svensk og norsk. Cappelens/Bonniers verdenshistorie var det andre, også det utgitt på både norsk og svensk. Sistnevnte verk vil bli gjennomgått først, og anses som gjeldende for både den norske og

¹⁸⁸ Njølstad 1997: 341f.

¹⁸⁹ Blanck 2006: 91 og 101.

¹⁹⁰ Ibid: 98 og 108f.

svenske faghistoriske konteksten.¹⁹¹ De aktuelle bindene, 18 og 19, dekker til sammen perioden 1945-1985. Det første er skrevet av Ole Kristian Grimnes, det andre av Erling Bjøl. Aschehougs/Bra böckers verdenshistorie tar jeg for meg i revidert utgave (2000/2001) senere i kapittelet.

Ole Kristian Grimnes mener den amerikanske økonomien etter andre verdenskrig ga dem en herskerposisjon i verden som førte til at de kunne styrke sine allierte og svekke sine fiender. USAs visjon for verden innebar samtidig en liberalistisk økonomi som skulle sikre fred. Amerikanerne representerte dermed både politisk og økonomisk frihet og var i utgangspunktet motstander av alle former for kolonialisme, ifølge Grimnes.¹⁹²

Den økonomiske overlegenheten kom europeerne til gode gjennom Marshall-planen. Tiltaket blir presentert som en hjelpeaksjon, og amerikanernes motiver blir forklart ut fra en kommunistisk trussel. Fremstillingen sier ingenting om USAs økonomiske egeninteresse.¹⁹³ På denne måten fremstår USA i den første etterkrigstiden som en ressurs for verdensfreden, med overlegen makt og gode hensikter.

Korea-krigen blir presentert i kapittelet ”Den globale kalde krigen”. Grimnes hevder her at Nord-Korea angrep Sør-Korea med støtte fra Sovjet og Kina, og avfeier det han kaller kommunismens offisielle versjon om Sør-Korea som angriper som ”vanskelig å godta”.¹⁹⁴ Det heter at USA øyeblikkelig gikk inn for å støtte sørkoreanerne etter angrepet, uavhengig av FNs vedtak om å gjøre dette. Noe senere kommer det imidlertid frem at det var ”(...) slående hvilken støtte den FN-innpakkede amerikanske intervensjonen i Koreakrigen fikk.”¹⁹⁵ I fortsettelsen nevnes en rekke land som deltok i motaksjonen, og man får inntrykk av at dette lignet et felles korstog fra vestlige lands side mot kommunismen, med USA i spissen. Norge og Sverige blir også trukket frem.¹⁹⁶ Slik fremstår Korea-krigen som en aksjon mot en felles fiende, kommunismen. Dette føyer seg inn i verkets gjennomgående fokusering på den kalde krigens motpoler, noe også bindets tittel *Den todelte verden* henspiller på.

¹⁹¹ De svenske titlene er *Bonniers världshistoria, bind 18: Den tudelade världen* (1987) og *Bonniers Världshistoria, bind 19: En ny världsordning* (1987). Jeg forholder meg imidlertid kun til Cappelen's utgave.

¹⁹² Grimnes 1986: 21ff.

¹⁹³ Ibid: 38f.

¹⁹⁴ Ibid: 126.

¹⁹⁵ Ibid: 127.

¹⁹⁶ Ibid: 127.

Når det gjelder Vietnam-krigen, blir forløpet tatt opp av Grimnes, mens selve hendelsesforløpet blir dekket av Bjøl i neste bind. Grimnes trekker frem USAs støtte til franskmennene på 1950-tallet. Selv om dette var et brudd med den antikolonistiske holdningen, hevder Grimnes at USAs valg måtte bli slik på grunn av deres allianse med Frankrike og behovet for oppdemming mot kommunismen.¹⁹⁷ Bjøl bruker mange bilder i sin fremstilling av krigen, flere av dem illustrerer barn. Hendelsesforløpet beskrives grundig, uten kommentarer, men det kommer frem at krigen etter hvert ble svært upopulær i opinionen. Bjøl legger ikke skjul på krigens ofre når han forteller om "(...) luftangrep som ikke bare gikk ut over geriljasoldatene, men også sivilbefolkningen".¹⁹⁸ USAs tilstedeværelse i Vietnam blir forklart ut fra dominoteorien. Bjøl trekker dette frem som bekreftelse på krigens meningsløshet når han avslutningsvis hevder at det hadde oppstått en konflikt mellom Sovjet og Kina, og at de derfor ikke hadde noen felles plan om å gjøre Vietnam kommunistisk.¹⁹⁹ Dette gir et negativt inntrykk av den amerikanske Vietnam-politikken.

Latin-Amerikas historie etter 1945 omtales også i begge bind. Grimnes hevder amerikansk intervensjon i regionen var mindre vanlig etter andre verdenskrig enn det hadde vært i løpet av første halvdel av 1900-tallet. I de tilfellene USA faktisk grep inn, var det først og fremst for å demme opp for kommunismen, og bare delvis for å sikre egne økonomiske interesser.²⁰⁰ Bjøl nevner noen ganger at USA støttet enkelte intervensjoner, men det kommer ikke frem noe om bakgrunnen for dette.²⁰¹

Alt i alt gir Grimnes og Bjøl et saklig og til tider positivt bilde av amerikansk utenrikspolitikk. Det er særlig i forbindelse med den økonomiske politikken de første årene at det positive kommer til uttrykk. Mørkere males bildet av USA under Vietnam-krigen, men også her uteblir den klare kritikken. Særlig Grimnes legger vekt på at det var to aktører under den kalde krigen, og dette preger hans fremstilling av USAs politikk.

¹⁹⁷ Grimnes: 1986: 111.

¹⁹⁸ Bjøl 1987 a: 17.

¹⁹⁹ Ibid: 30f.

²⁰⁰ Grimnes 1986: 241.

²⁰¹ Bjøl 1987 a: 253.

Huldt, Bo: *Aschehougs verdenshistorie. Bind 14. Tre verdener. 1945-1965. (2001)*

Tägil, Sven: *Aschehougs verdenshistorie. Bind 15. En utrygg verden. 1965-1985. (2000)*

Aschehougs verdenshistorie bind 14 og 15 tar til sammen for seg perioden 1945-1985. Dette er en revidert utgave av førsteutgaven som ble utgitt i løpet av 1980-tallet. Verket er som sagt oversatt til norsk og svensk, og faller under både den norske og svenske faghistoriske litteraturen.²⁰²

I innledningen til Bind 14 presenterer Bo Huldt noen generelle trekk ved den kalde krigen. I den forbindelse blir de ulike kald krig-perspektivene introdusert, og det blir gjort klart at oversiktsverket har et grunnleggende post-tradisjonalistisk perspektiv. Den reviderte utgaven har også gjort nødvendige omformuleringer og nyanseringer i forhold til den nyeste forskningen. Det frigjorte kildematerialet etter Berlinmurens fall bekreftet ifølge Huldt det ”vi” allerede ante: ”Sovjetsystemets ondskap fremstår i enda skarpere lys.”²⁰³ Sovjetunionens sammenbrudd førte også til at ikke engang de ”(...) mest ytterliggående revisjonistene ville bestride at sovjetimperiet (...) virkelig var ondt”.²⁰⁴ Dette legger avgjørende premisser for det som på de neste sidene skal presenteres, da mye av den amerikanske utenrikspolitikken var rettet mot å begrense dette ”onde” systemets utbredelse. I samme kapittel blir Sovjet også i utstrakt grad gitt skylden for den kalde krigen.²⁰⁵

Truman-doktrinen defineres som et verdenshistorisk vendepunkt, med tanke på at den representerte et amerikansk farvel med den isolasjonistiske politikken. Det kommer frem i temaets overskrift at doktrinen innebar en støtte til det frie folk, og Huldt hevder det i utgangspunktet var snakk om økonomisk støtte.²⁰⁶

Det blir lagt vekt på at Marshall-planen var rettet mot europeisk gjenoppbygging, og det heter at 90 % av hjelpen var rene gaver. Ifølge Huldt var et av planens hovedmål å kombinere en tysk gjenoppbygging med en gjenreisning av Europa, noe som skulle føre til at europeerne godtok det nye Tyskland. ”Under det hele lå altså det tyske spørsmålet – ikke «trusselen» fra

²⁰² De svenske titlene er *Bra böckers världshistoria bind 14: Tre världar: 1945-1965* (1997) og *Bra böckers världshistoria bind 15: En otrygg värld: 1965-1985* (1997).

²⁰³ Huldt 2001: 27.

²⁰⁴ Ibid: 26.

²⁰⁵ Ibid: 26ff.

²⁰⁶ Ibid: 37.

øst.”²⁰⁷ Planen fremstår på den måten ikke som et maktpolitisk trekk mot Sovjet, men først og fremst som et ledd i arbeidet for et gjenoppbygget Europa. Det gode inntrykket forsterkes av at USAs egne vinningsmuligheter fremstilles som en avledningsmanøver for å få planen godkjent i kongressen, og blir kun nevnt i en leddsetning.²⁰⁸

Det kommer frem at skyldspørsmålet i Korea-krigen har blitt diskutert, men Huldt avfeier at Sør-Korea hadde noe med dette å gjøre, og gir følgelig Nord-Korea skylden. Det blir hevdet at man var enige i at Sovjet sto bak, og Huldt karakteriserer krigens utbrudd som et åpent slag mot USA. Dette førte til at amerikanerne inntok rollen som fremste initiativtaker og aktør i motangrepet.²⁰⁹ Slik fremstår USAs inngripen som en respons på sovjetisk aggresjon, og dermed en forsvarsakt.

Krigsforløpet blir grundig gjennomgått. Det kommer blant annet frem at de nordkoreanske styrkene begikk store grusomheter mot sivilbefolkningen, og forvirret de amerikanske styrkene til å gjennomføre massakre på sivile.²¹⁰ Dette gir et bilde av krigen som en klassisk kamp mellom det gode og det onde, hvor førstnevnte tydelig er representert ved USA.

Fremstillingen legger stor vekt på krigens rolle i forhold til den kalde krigen. Dette kommer tydelig frem i omtalen av krigens konsekvenser, som innebar en forståelse av at Sovjet hadde gått fra skjulte metoder til åpen aggresjon.²¹¹ USAs president Truman ”(...) hadde tatt imot utfordringen, og den kalde krigen skulle nå utkjempes på hans måte (...) alle steder hvor angrep truet”.²¹² USA erklærte dermed en skarpere utenrikspolitisk tone, basert på et legitimt grunnlag, ifølge Huldt.

Den innledende fasen av Vietnam-krigen frem til ca. 1965 blir omtalt av Huldt, mens resten av krigen faller innunder bind 15 av Sven Tägil. Drivkraften bak USAs engasjement var dominoteorien. Den amerikanske utvidelsen av krigen til også å innebære regulere styrker i 1964 var ifølge Huldt ”(...) for å hjelpe Sør-Vietnam til å overleve”.²¹³ På den måten rettes det fokus på gode hensikter i krigens startfase, og kommunismens allerede stadfestede ”onde”

²⁰⁷ Huldt 2001: 39.

²⁰⁸ Ibid: 37ff.

²⁰⁹ Ibid: 45ff.

²¹⁰ Ibid: 47f.

²¹¹ Ibid: 51.

²¹² Ibid: 50f.

²¹³ Ibid: 242.

natur underbygger dette. Tägil orienterer fremstillingen rundt en deskriptiv gjennomgang av krigshendelsene. Det kommer frem at verdensopinionen motsatte seg den amerikanske krigføringen, og My Lai-massakren i 1968 blir trukket spesielt frem.²¹⁴ Det finnes få spor av fordømmelse eller verdiladet språkbruk, og krigen fremstår mer som en tragedie for sivilbefolkningen enn et imperialistisk fremstøt av USA.

I kapittelet om Latin-Amerika er USAs tilstedeværelse fremtredende, og amerikanske interesser i regionen kommer frem i flere sammenhenger. Dette problematiseres imidlertid i svært liten grad. Det USA-støttete kuppet i Guatemala 1954 blir for eksempel forklart ut fra en kommunistisk trussel, ikke omfordelingen av jord. I omtalen av det chilenske kuppet nevnes ikke USA med ett ord. Kapittelet fokuserer heller på positive sider ved Latin-Amerika-politikken, som at Venezuela opplevde en stor økonomisk vekst som følge av å tillate amerikansk kapital i landet. Huldt påpeker også at USA støttet regionen økonomisk i det som blir kalt "(...) en «Marshallhjelp» til Latin-Amerika".²¹⁵ Det amerikanske forholdet til Latin-Amerika fremstår på den måten uproblematisk. Selv om det blir tatt opp flere sosiale og politiske utfordringer i regionen, står ikke USA som en aktør i dette.

Huldt og Tägil fremlegger et svært godt bilde av USA. Særlig Huldt er positiv til den tidlige etterkrigspolitikken, og arbeidet mot kommunismen får en karakter av det "gode" mot det "onde". Det finnes omtrent ikke kritiske eller utfordrende spørsmål omkring utenrikspolitikken, og Huldts erklærte post-tradisjonalistiske perspektiv fremstår mer som et amerikansk tradisjonistisk perspektiv.

²¹⁴ Tägil 2000: 41ff.

²¹⁵ Huldt 2001: 255ff og Tägil 2000: 161ff.

4.2 Lærebøkernes fremstilling

4.2.1 Norske lærebøker etter 1990

4.2.1.1 Førland, Tor Egil og Tønnesson, Stein: *Spor i tid. Verden etter 1850. (1997)*

Presentasjon av læreverket

Læreboken er skrevet av Tor Egil Førland og Stein Tønnesson. Førland er professor i historie ved Universitetet i Oslo. Han har tidligere skrevet en rekke lærebøker innenfor samfunnsfagene, og har blant annet radikaliserings på 1960- og 70-tallet og internasjonal samtidshistorie som særlige kompetansefelt. Tønnesson er historiker, og var forsker ved Nordisk institutt for Asia-studier da læreboken ble utgitt. Han har senere blitt direktør for Institutt for fredsforskning i Oslo. Tønnesson har blant annet gitt ut flere bøker om østasiatisk samtidshistorie. Ole Kristian Grimnes er redaktør for læreverket.

Dette læreverket er andre utgave av en bok som første gang ble utgitt i 1995. Ifølge forordet er det gjort enkelte opprettinger av mangler i førsteutgaven. Som tittelen indikerer tar læreboken for seg verdenshistorien etter 1850. Av bokens 315 sider utgjør 90 av dem Del 3: ”Tre verdener”, som behandler tiden etter 1945. Her er amerikansk utenrikspolitikk omtalt på hele 28 sider. Mye av dette går direkte på USAs forhold til Sovjet og den kalde krigen. Derfor er ikke alt like aktuelt i denne sammenheng. Fremstillingen inneholder noen få aktuelle bilder og illustrasjoner.

Innholdsbeskrivelse

Førland/Tønnesson mener at Truman-doktrinen innebar en opptrapping av den ideologiske konflikten med Sovjet, og samtidig var et varsel om at USA nå ville ta opp konkurransen om innflytelse i Europa.²¹⁶ Likevel følte mange europeere at doktrinen ikke var nok til å sikre Europa mot et kommunistisk kupp: ”Det eneste som kunne gi vesteuropeere nattesøvnen tilbake, var amerikanske løfter om hjelp.”²¹⁷ Dette ble oppnådd gjennom opprettelsen av NATO, heter det.

²¹⁶ Førland/Tønnesson 1997: 257.

²¹⁷ Ibid: 258.

Marshall-planen bidro til ytterligere polarisering av øst og vest, hevder Førland/Tønnesson. Siden Sovjet tvang sine lydstaten til å takke nei, ble ansvaret for delingen av Europa på lagt på Sovjet. Dette regnet amerikanerne med, og planen var således en propagandaseier for USA.²¹⁸ Førland/Tønnesson hevder at ettertidens historikere er uenige i planens betydning for Europa, men avslutter slik: ”Først og fremst hjalp pengene de vesteuropeiske landene over en kneik.”²¹⁹ Samtidig som dette reduserte faren for kommunistisk maktovertakelse, bidro det også til at Vest-Europa kunne fortsette importen av amerikanske varer.²²⁰

I fremstillingen av Korea-krigen kommer det frem at USA støttet et udemokratisk sørkoreansk regime før krigens utbrudd. Nord-Korea stemples som angripende part, trolig med støtte av Stalin. Amerikanerne ”(...) kom til unnsetning og drev etter hvert nordkoreanerne tilbake over grensen”.²²¹ Senere heter det at troppene kjempet under FNs flagg. Styrkene stoppet ikke ved den 38. breddegrad: ”Nå skulle hele Korea befris fra kommunistene.”²²²

Krigens konsekvenser innebar ifølge Førland/Tønnesson en kraftig opprustning og økt militarisering i store deler av verden, hovedsakelig i amerikansk regi. Det hadde bakgrunn i at den sovjetkontrollerte invasjonen ble oppfattet som et tegn på at Moskva var villig til å bruke militær makt for å spre sin ideologi. Fremstillingen inneholder ingen beskrivelse av situasjonen for de sivile.²²³

Fremstillingen av Vietnam-krigen er relativt kort, til sammen en side tekst. Førland/Tønnesson trekker linjer tilbake til Frankrikes kolonikrig, og USAs støtte i den forbindelse. Det kommer frem at kommunistene ønsket å ta makten i et samlet Vietnam, og startet en væpnet kamp. USAs engasjement i regionen forklares ut fra dominoteorien. Krigsforløpet behandles nøkternt, uten vekt på ødeleggelser eller sivile tap.²²⁴ Førland/Tønnesson trekker imidlertid frem den økende krigsmotstanden i opinionen, og setter den inn i en større sammenheng med studentopprøret på 1960- og 70-tallet. Protestantenes syn på Vietnam-krigen var at krigen kun tjente den amerikanske militærindustriens behov.

²¹⁸ Førland/Tønnesson 1997: 258.

²¹⁹ Ibid: 215.

²²⁰ Ibid: 215 og 258.

²²¹ Ibid: 261.

²²² Ibid: 261.

²²³ Ibid: 261f.

²²⁴ Ibid: 237ff.

Førland/Tønnesson mente dette hadde innvirkning på amerikansk politikk, og blant annet bidro til at president Nixon trakk de amerikanske troppene ut av Vietnam.²²⁵

Fremstillingen av Latin-Amerikas etterkrigshistorie er på under en side. Førland/Tønnesson legger vekt på kontinentets sosiale problemer, men sier lite om USAs rolle. Amerikansk maktbruk nevnes i forbindelse med Chile, hvor det kommer frem at USA støttet kuppet i 1973. Også CIAs støtte til det cubanske kuppforsøket mot Castro kommenteres i en setning. Det kommer ikke frem noe om USAs mulige motiv for disse støtteaksjonene, eller om hvorfor USA kuttet forbindelsene til Cuba.²²⁶

Førland/Tønnesson tar opp debatten om skyldspørsmålet i den kalde krigen. De mener at både det tradisjonalistiske og revisjonistiske perspektivet er foreldet, og at de fleste forskerne har begynt å se konflikten fra begge sider.²²⁷ Denne åpenheten rundt historikeres makt til å fremstille saker på ulike måter kommer også til uttrykk i fremstillingen av Vietnam-krigen. Et bilde viser en amerikansk flyger tatt til fange av en kvinnelig vietnamesisk soldat. Størrelsesforholdet er enormt, og bildeteksten formidler at det finnes ulike måter å fremstille bildet på.²²⁸

Analyse

Førland/Tønnesson gir USA en sentral rolle i polariseringen av verden gjennom presentasjonen av Truman-doktrinen og Marshall-planen. Europa trengte imidlertid en sterkere garanti for sin egen sikkerhet, og her er læreboken veldig tydelig på at USA var den eneste som kunne fylle den rollen. Dette tyder på et positivt syn på den amerikanske innvolvingen i Europa, og en klar vurdering av at USAs militære krefter kom Vest-Europa til gode.

Førland/Tønnesson går likevel langt i å antyde at USA gjennom Marshall-planen planla å legge skylden for polariseringen på Sovjet. Slik fremstår den økonomiske politikken nokså kynisk og utspekulert. Førland/Tønnesson stiller også spørsmål ved hvilken effekt planen fikk, og antyder at virkningen var begrenset. Det fremgår at USAs motiver ikke var bistand, men motstand mot kommunismen og sikring av det europeiske markedet for egne varer.

²²⁵ Førland/Tønnesson 1997: 207 og 239.

²²⁶ Ibid: 241 og 263.

²²⁷ Ibid: 255.

²²⁸ Ibid: 238.

Dette bildet kan beskrives på mange måter: Nøkternt: «Vietnamesisk kvinnelig soldat fører bort nedskutt amerikansk flyger.» Eller beundrende: «Et lite, heroisk folk beseirer verdens største imperialistmakt.» Eller kynisk: «Eksempel på bruk av fotografi i nordvietnamesisk propaganda.»

Kilde: Tor Egil Førland og Stein Tønnesson (1997): *Spor i tid. Verden etter 1850*: 238.

Planen blir altså fremstilt som noe mer enn en hjelpeaksjon – et trekk i en ideologisk konflikt og et virkemiddel for vekst i egen økonomi. Slik rettes det fokus mot USAs egne fordeler av å ekspandere politikken sin.

USA har rollen som frigjører i fremstillingen av Korea-krigen. Spekulasjonene rundt Sovjets mulige deltakelse gjør trusselen om kommunistisk ekspansjon reell. Selv om Førland/Tønnesson ikke definerer kommunismen som et onde, stilles den amerikanske intervensjonen i et fordelaktig lys, og USA fremstår som frihetsforkjemper. Dette understrekes ved en antydning om at Nord-Koreas angrep indikerte en sovjetisk vilje til å bruke militær makt for å spre sin ideologi. USAs militære opprustning blir dermed en nødvendighet for å sikre den frie verden, deriblant Vest-Europa. Ved å fokusere fremstillingen rundt krigens politiske aspekter fremfor hendelsesforløpet og hverdagsskjebner, forsterkes inntrykket av at krigen hadde større dimensjoner og mulige konsekvenser enn bare Koreas fremtid. Det bekrefter viktigheten av den amerikanske aksjonen.

USAs involvering i Vietnam ligner på Korea da hovedhensikten var å demme opp for kommunismen. Likevel skiller fremstillingene seg betydelig fra hverandre da det ikke lenger er en positiv ramme rundt. Ved å la protestantenes meninger komme til orde, kaster Førland/Tønnesson lys over krigens negative sider. Læreboken er ikke veldig utpreget i sin kritikk, men det formidles likevel en forståelse for at verdensopinionen vendte seg mot USA. Noe overraskende er det at fremstillingen er så kort med tanke på hvor mye plass Førland/Tønnesson ellers vier til USAs utenrikspolitikk i perioden. Vietnam-krigens voldelige karakter og dårlige ettermæle er ofte blitt brukt av lærebokforfattere som et eksempel på amerikansk imperialisme. Med den korte og nøkterne fremstillingen avstår Førland/Tønnesson fra dette.

Den korte fremstillingen går igjen i Latin-Amerika-politikken. USA nevnes kun to ganger, i begge tilfeller i en negativ sammenheng. Det kommer ikke frem hvilken interesse USA hadde av de latinamerikanske statenes politikk og styresett. Slik sett er det vanskelig å tolke de USA-støttete kuppene. De kan oppfattes som fremstøt av imperialisme mot sosialistiske regjeringer, eller som demokratiske inngrep mot diktatoriske styresett. Siden fremstillingen mangler selvstendige utsagn om denne politikken, vil oppfatningen lett preges av det inntrykket resten av læreboken gir av amerikansk utenrikspolitikk.

Førland/Tønnesson tar ved flere anledninger opp hvordan fortiden kan fremstilles på ulike måter, og oppfordrer dermed leseren til å angripe teksten kritisk. Skyldspørsmålet rundt den kalde krigen er et mye debattert tema, skriver de, og går samtidig langt i å antyde at svaret finnes i dynamikken mellom USA og Sovjet. Den ulike oppfatningen av USA som eksemplifiseres av bildet fra Vietnam-krigen, er en erkjennelse ovenfor leseren om at den amerikanske utenrikspolitikken har vært diskutert og sett på fra forskjellig synspunkt av mennesker med ulik agenda og interesserer. Dette vitner om en historisering av konflikten og den ideologiske kampen. Vi har sett sporadiske eksempler på dette i de tidligere lærebøkene også (for eksempel Bjørnsen 1985). Men Førland/Tønnesson har med dette tatt debatten ett steg videre, noe som derfor må karakteriseres som et nytt innslag i lærebøkene. Å trekke diskusjonen opp på et metanivå er gjort mulig som følge av slutten på den kalde krigen.

Konklusjon

Førland/Tønnesson har en relativt deskriptiv stil, med særlig vekt på kald krig-politikk. Det finnes få skildringer og detaljer fra hendelsene. Bildet av USA fremstår mer komplekst og sammensatt enn i flere av de tidligere lærebøkene. Det blir presentert både positive og negative sider ved amerikansk utenrikspolitik. Derfor er det vanskelig å gi en samlet betegnelse på fremstillingen av USA. Man kan likevel si at den positive omtalen begrenser seg til kapittelet om Korea-krigen, mens det blir stilt flere kritiske spørsmål i forbindelse med de andre temaene. Førland/Tønnesson representerer ellers den moderne lærebokskrivningen ved å ta opp og historisere etterkrigstidens historiedebatt.

Det er verdt å nevne at Ola Svein Stugu i 2001 tok for seg datidens anvendte lærebøker i historie, for å undersøke politiske tendenser i fremstillingen av internasjonal politikk etter andre verdenskrig. Førland/Tønnesson ble da trukket frem som moderne for sin tid: ”I det heile er denne boka den som har kome lengst i å historisere kontroversielle tema frå etterkrigstida og løfte dei ut av politisk samtidsdebatt.”²²⁹

²²⁹ Stugu 2001: 261.

4.2.1.2 Abrahamsen, Olav A. og Aase, Andreas: *Portal. Verden etter 1850. (2004)*

Presentasjon av læreverket

Portal (2004) er denne lærebokens første utgave. Olav A. Abrahamsen er historiker og har bakgrunn som lærer i videregående skole. I tillegg har han gitt ut flere byhistoriske verk. Andreas Aase er også historiker og har vært med på flere utgivelser i *Portal*-serien, både nyere og eldre historie. Begge forfatterne underviser for tiden ved Universitetet i Agder.

Læreboken på 260 sider er delt inn i fire hoveddeler. Del 3: ”Supermaktenes tidsalder, 1945-1990” er den viktigste i denne sammenheng. Amerikansk utenrikspolitikk blir omtalt på omkring 13-14 sider. Det finnes noen aktuelle bilder og illustrasjoner.

Innholdsbeskrivelse

Abrahamsen/Aase kaller Truman-doktrinen en erklæring om at USA hadde inntatt rollen som ”verdens politimann” mot kommunismen. Doktrinen kom i forbindelse med borgerkrigen i Hellas hvor ”[k]ommunistene hadde deltatt i frigjøringen av landet, og da krigen var over, forsøkte de å ta makten”.²³⁰ De kommunistiske geriljastyrkene ble etter hvert nedkjempet. USA mente Stalin støttet disse styrkene, men dette blir kategorisk avfeiet.

Marshall-planen besto for det aller meste av rene gaver ifølge Abrahamsen/Aase. Det blir lagt frem fire motiver fra USAs side for planen. 1) Humanitært og økonomisk program for gjenreising av Europa. 2) Politisk program for ”(...) å bevare den kulturen som den amerikanske selv var sprunget ut fra”.²³¹ 3) Utvide de amerikanske markedene og stimulere verdenshandelen. 4) Redde Vest-Europa fra kommunismen, altså oppdemming. Sovjets syn på planen illustreres ved hjelp av en karikaturtegning.²³²

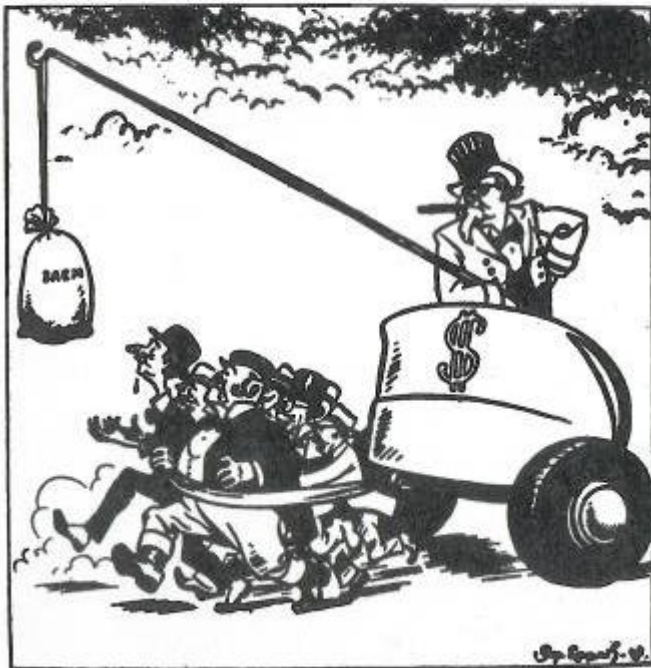
²³⁰ Abrahamsen/Aase 2004: 166.

²³¹ Ibid: 166.

²³² Ibid: 166f.

Karikaturtegning om Marshallplanen

Fra det sovjetiske vittighetsbladet Krokodil.

Kilde: Olav A. Abrahamsen og Andreas Aase (2004): *Portal. Verden etter 1850*: 167.

Abrahamsen/Aase hevder at Nord-Korea angrep Sør-Korea. Fremstillingen fokuserer på at konflikten var et ledd i den kalde krigen, noe som også fremstår som årsaken til at USA grep inn og iverksatte FN-aksjonen. Det blir lagt vekt på at krigen "(...) ødela store deler av landet og påførte sivilbefolkningen enorme lidelser".²³³ Likevel ble ikke en grensestein flyttet, heter det. USA var skråsikre på at Stalin sto bak angrepet. Det fikk konsekvenser for verdenssamfunnet etter krigen. Ifølge Abrahamsen/Aase mente amerikanerne dette beviste Sovjets vilje til å ta i bruk militær makt for å spre kommunismen. Dermed svarte USA med massiv opprusting og en økende knytting av militære bånd.²³⁴

I innledningen til kapittelet om Vietnam-krigen blir det hevdet at denne krigen var et eksempel på at supermaktene dominerte, men ikke kontrollerte verden, siden USA ikke klarte å seire. Det kommer frem at Kennedy støttet Sør-Vietnams regime på tross av at han visste det var korrupt. Frykten for dominoeffekten rådet, og USA gikk inn med fullt militært angrep "(...) etter et påstått nordvietnamesisk angrep på to amerikanske destroyere".²³⁵ Selve

²³³ Abrahamsen/Aase 2004: 171.

²³⁴ Ibid: 171.

²³⁵ Ibid: 178.

krigsforløpet beskrives ikke, men det kommer frem at det amerikanske bomberegnet var mer omfattende enn under hele andre verdenskrig.²³⁶

”Krigen var blodig og traumatisk” og millioner av vietnamesere mistet livet, skriver Abrahamsen/Aase. De hevder Vietnam delte det amerikanske folk, og at noe av USAs korstogsstemning mot kommunismen forsvant i tiden etterpå. De går også inn på hvordan krigsmotstanden kom til å påvirke kunst og kultur. Her nevnes filmer, demonstrasjoner og fotografier som dokumenterte krigens brutalitet. Et av krigens aller mest kjente bilder av barn som flykter langs en vei fra napalmbomber er tatt med i fremstillingen.²³⁷ Avslutningsvis sier forfatterne at krigen egentlig var tenkt som et forsvar for den frie verden mot en snikende kommunisme.

Latin-Amerika-politikken blir lite vektlagt. Under opptakten til Cuba-krisen kommer det frem at USA blokkerte handelen med Cuba som følge av nasjonaliseringen av amerikansk eiendom. Det CIA-støttete kuppforsøket som fulgte blir ikke nevnt.²³⁸ Amerikanskinfluerte kupp i andre latinamerikanske land kommer heller ikke frem. Det blir kun sagt at USA var fornøyd med disse landenes politikk så lenge de holdt seg unna kommunismen og tillot amerikanske investeringer, til forskjell fra Øst-Asia hvor amerikanerne anstrengte seg for å gjøre kapitalismen attraktiv gjennom forbedring av folks levestandard og økonomisk vekst. Denne forskjellen forklares med at faren for kommunistisk innflytelse var større i Asia enn i Latin-Amerika.²³⁹

Den amerikanske kulturen og ”way of life” ble omfavnet Vesten av etter andre verdenskrig: ”I 1950-årene ble USA ideallandet for svært mange mennesker i den vestlige verden. Der hadde folk det godt, de hadde kjøleskap, fjernsyn og ikke minst store biler.”²⁴⁰ Men i løpet av 1960-tallet snudde denne oppfatningen. Det går ikke klart frem hvorfor pendelen snudde, men ifølge Abrahamsen/Aase utviklet ungdomsopprøret seg til å bli et politisk opprør hvor Vietnam-krigen og solidaritet med den fattige delen av verden var viktige elementer.²⁴¹

²³⁶ Abrahamsen/Aase 2004: 175ff.

²³⁷ Ibid: 176f.

²³⁸ Ibid: 172.

²³⁹ Ibid: 225f.

²⁴⁰ Ibid: 187.

²⁴¹ Ibid: 196f.

Analyse

USAs rolle som ”verdens politimann” fremstår noe problematisk når Abrahamsen/Aase påpeker at kommunistene deltok i *frigjøringen* av Hellas. Gjennom Truman-doktrinen virker det dermed som at USA bidro til å nedkjempe en god sak. Dette blir forsterket ved at amerikanernes påstand om Stalins støtte til de kommunistiske geriljastyrkene blir avvist.

Det samme inntrykket får man ikke under presentasjonen av Marshall-planen som følger like etter. Selv om det er klart at USA hadde egne fordeler av dette, fremstår planen for det aller meste som en hjelpeaksjon rettet mot Europa. Hovedårsaken ligger i at det humanitære aspektet får størst plass i fremstillingen. Heller ikke Sovjets syn på saken svekker denne oppfatningen i noen særlig grad.

Korea-krigen blir omtalt som et ledd i den kalde krigen, og fremstår som meningsløs for koreanerne. Det sterke fokuset på befolkningens lidelser og landets ødeleggelse setter den amerikanske intervensjonen og oppfordringen til FN-deltakelse i et dårlig lys. Som Førland/Tønnesson trekker også Abrahamsen/Aase frem Stalins mulige rolle i kulissene, og opprustningen som fulgte etter krigen. De to er imidlertid forskjellig på dette punktet da sistnevnte ikke portretterer en reell kommunistisk trussel på samme måte som Førland/Tønnesson. Konsekvensen er at USA virker mer militært fokusert og aggressiv her enn hva tilfellet er hos Førland/Tønnesson.

Protestene som Vietnam-krigen møtte i USA og resten av verden, blir viet mye plass. Kunsten og kulturens tolkninger likeså. Vietnam står derfor frem som en svært viktig del av samtiden, og som et tema som engasjerte en hel generasjon. Dette er med på å danne et kontroversielt bilde av krigen og USAs maktbruk. Samtidig er den kommunistiske trusselen fremtredende og forklarer USAs tilstedeværelse i regionen. Til en viss grad toner dette ned det negative bildet av USAs militærbruk. Likevel fremstår Vietnam-krigen som en utenrikspolitisk krise for USA, stor nok til å forandre deres fremtidige politikk.

I den korte omtalen av den amerikanske Latin-Amerika-politikken finnes det antydninger om kapitalistisk utnyttelse, eller i hvert fall en form for kontroll i regionen. Det virker likevel som om USA lot Latin-Amerika for det meste styre seg selv på grunn av en beskjeden fare for kommunistisk ekspansjon. Ut fra den manglende omtalen av de USA-støttete kuppene fremstår ikke den amerikanske utenrikspolitikken særlig problematisk for latinamerikanerne.

Begeistringen man opplevde for det amerikanske de første årene etter andre verdenskrig, og hvordan dette senere snudde, blir trukket frem. USAs synkende popularitet vitner om at mange unge på 1960- og 70-tallet syntes at noe var galt med hvordan det amerikanske samfunnet fungerte. Læreboken retter på den måten fokus på opinionsdelingen i synet på USA og den amerikanske etterkrigshistorien.

Konklusjon

Bildet Abrahamsen/Aase gir av amerikansk utenrikspolitikk er ikke så lett å oppsummere. Både fokus og synsvinkler skifter innenfor de forskjellige temaene. Det finnes således både kritiske og positive elementer, noe som virker styrt av politikken i hvert enkelt tilfelle. Fundamental systemkritikk, eller motsatt, systematisk velvillighet, er det lite av. Den skarpeste kritikken finner vi i tilknytning til krigshandlinger som Korea- og Vietnam-krigen, i tillegg til Truman-doktrinen, men for det meste er fremstillingen saklig og nøytral. Debatten om USA i etterkrigstiden blir til en viss grad tatt opp, men dette blir ikke gjort systematisk.

4.2.1.3 Libæk, Ivar m.fl.: *Historie 2*. (2002)

Innledningsvis nevnte jeg debatten som omhandlet Cappelens lærebok *Historie 1/2* fra 2002. Kritikken mot læreverket ble først og fremst rettet mot måten amerikanske innenrikspolitiske tema ble behandlet. Siden debatten inspirerte meg til å undersøke norske og svenske USA-bilder, ønsker jeg kort å se hvordan læreboken (*Historie 2*) har behandlet amerikansk utenrikspolitikk mellom ca. 1945-1973, og hvordan den forholder seg til de andre lærebøkene jeg har analysert. Læreverket kommer ikke til å bli trukket inn i hovedanalysen.

Den 495 sider lange læreboken tar for seg Norges og verdens historie fra 1850 til i dag. Verdenshistorien etter 1945 blir gitt 216 sider, og av disse omhandler omtrent 14 sider amerikansk utenrikspolitikk mellom 1945-73.

Mye av fremstillingen handler om den kalde krigen og USAs respons på sovjetiske handlinger. Libæk hevder tidlig at konflikten må forstås fra tre perspektiv, tradisjonistisk, revisjonistisk og postrevisjonistisk.²⁴² Læreboken legger dermed tidlig premisser for en multiperspektiv fremstilling. Dette kommer til uttrykk i forbindelse med Truman-doktrinen og

²⁴² Libæk 2002: 271.

Marshall-planen, som begge brukes som eksempler på allianser som ga Sovjet følelsen av å bli beleiret.²⁴³ USA hadde for øvrig både humanitære og egne økonomiske motiv for Marshall-planen, og hjelpen betegnes som avgjørende for Europas gjenoppbygging.²⁴⁴

USAs engasjement i Korea-krigen og Vietnam-krigen forklares begge ut fra et kommunistisk trusselbilde. Et annet fellestrekk er skildringen av sivile lidelser. For eksempel påpeker Libæk Korea-krigens manglende territorielle og politiske endringer, til tross for store mennesketap.²⁴⁵ I Vietnam-krigen heter det at det "(...) først og fremst [var] folkene i Indokina som bar byrdene av krigen".²⁴⁶

Fremstillingen av Latin-Amerika-politikken belyser en svært negativ side ved amerikansk maktbruk. Over mer enn tre sider blir det rettet et kritisk blikk mot de amerikanske interessene og ikke minst virkemidlene for å sikre disse. OAS fremstår som et apparat skapt for å sikre USA total kontroll i regionen, og "(...) knekke land som var ulydige mot USA".²⁴⁷ Libæk ramser opp Cuba, Guatemala, Den dominikanske republikk, Brasil og Chile som stater utsatt for kupp eller kuppforsøk støttet av USA. Ofte resulterte dette i nye statsledere fra de USA-organiserte såkalte "diktatorskolene". Dette førte til en bred anti-amerikansk holdning på kontinentet.²⁴⁸ Læreboken fokuserer utelukkende på negative aspekter ved den latinamerikanske politikken, noe som trekker kraftig ned det generelle USA-bildet.

Ser man bort i fra kapittelet om Latin-Amerika fremstår *Historie 2* rimelig i takt med andre lærebøker fra samme periode. Fremstillingens kompleksitet øker ved at forfatterne belyser flere kald krig-perspektiver, og er et trekk vi har sett ved flere nyere lærebøker. Krigene i Asia fremstår også på en lignende måte som det vi har sett tidligere. Dette gir et rimelig balansert bilde av den amerikanske utenrikspolitikken, uten veldig sterke uttrykk i noen retning. Kapittelet om Latin-Amerika stikker seg derimot kraftig ut i forhold til nært sagt alle de andre norske lærebøkene. Det formidles et utelukkende negativt og skeivt maktforhold mellom USA og Latin-Amerika, og politikken står frem som imperialistisk. Dette forringer i stor grad det helhetlige bildet, og USAs bakgård fremstår som et friområde for amerikansk utnyttelse i kapitalismens navn.

²⁴³ Libæk 2002: 282.

²⁴⁴ Ibid: 274 og 316.

²⁴⁵ Ibid: 280.

²⁴⁶ Ibid: 451.

²⁴⁷ Ibid: 424.

²⁴⁸ Ibid: 423ff.

4.2.2 Svenske lærebøker etter 1990

4.2.2.1 Skrutkowska, Karin m.fl.: *Människan genom tiderna*. (1997)

Presentasjon av læreverket

Sammen med Jan Stattin, Gunnar T. Westin og Torbjörn Norman har Karin Skrutkowska skrevet *Människan genom tiderna*. Skrutkowska var lærebokens prosjektleder. I tillegg til dette læreverket har hun vært med på å utgi en rekke lærebøker i religion. Dette er første utgave av læreboken.

Boken er på 356 sider og tar for seg menneskets historie fra sivilisasjonens start frem til 1990-tallet. Det aktuelle kapittelet heter "Tiden etter 1945", og er på 66 sider. Av disse omhandler omkring fem sider amerikansk utenrikspolitikk mellom 1945 og 1973. Det finnes en del tilhørende bilder. I bokens forord kommer det frem at forfatterne har tatt utgangspunkt i Europa, for så å utvide perspektivet.

Innholdsbeskrivelse

Opptakten til den kalde krigen forklarer Skrutkowska ut fra en økt fare for kommunistisk ekspansjon. Dette kommer frem gjennom et sitat fra Winston Churchills tale til blant andre president Truman: "Vad Sovjetunionen traktar efter är ... en obegränsad expansion av dess makt och ideologier."²⁴⁹ Denne talen fremstilles som en viktig årsak til Truman-doktrinen, som Skrutkowska hevder innebar militær amerikansk hjelp til alle frie folk "(...) båda om hotet kom från omstörtande rörelser innom landet eller bestod i yttre hot från aggressiva totalitära regimer"²⁵⁰.

Marshall-planens hovedmål var å forhindre et økonomisk og sosialt kaos, og dermed også kommunistisk maktovertakelse. Skrutkowska skriver: "Ekonomiskt blev Marshallplanen en väldig framgång för båda USA och mottagarländerna."²⁵¹ For USA sin del skapte hjelpen et marked for amerikanske produkter. Sovjet anså planen som en trussel om kapitalistisk

²⁴⁹ Skrutkowska 1997: 292.

²⁵⁰ Ibid: 292.

²⁵¹ Ibid: 292.

ekspansjon.²⁵² USAs utenrikspolitiske mål for perioden var å ”(...) tränga tillbaka Sovjetmakten”.²⁵³

Innledningsvis i kapitlet om Korea-krigen kommer det frem at Sovjet i 1949 avviste et amerikansk forslag om å stoppe kjernevåpenutviklingen, og heller valgte å sprengte sin første atombombe. Det kommunistiske trusselbildet forsterket seg ytterligere da Mao tok over makten i Kina. Ifølge Skrutkowska betydde dette at Asia hadde blitt en viktig faktor i polariseringen mellom øst og vest.²⁵⁴ Nord-Korea stemples som angripende part, og FNs fordømmelse blir nevnt. For amerikanerne fremsto dette som begynnelsen på en kommunistisk maktovertakelse i regionen, og man antok at Sovjet og Kina sto bak: ”Med stöd i Trumandoktrinen beslöt USA därför att göra en militär intervention.”²⁵⁵ Det finnes ingen bilder eller beskrivelser av sivile lidelser under krigen.

Fremstillingen av Vietnam-krigen begynner med den første indokinesiske krig og Frankrikes tilbaketrekking. Ifølge Skrutkowska så amerikanerne faren for at kommunistene i nord skulle vinne det planlagte valget, og sendte derfor penger og militære rådgivere til den stadig mer korrupte og diktatoriske sørvietnamesiske statsledelsen. Det blir hevdet at USA i hemmelighet angrep Nord-Vietnam i 1964, og at dette etter hvert førte til åpen krig.

Den omfattende amerikanske bombingene av Nord-Vietnam hadde ingen avgjørende effekt, heter det. Derfor startet USA en kjemisk krigføring, og tok blant annet i bruk napalm, ”(...) en geléartad massa som fäster sig vid offrets hud och bränner bort köttet”.²⁵⁶ Denne brutaliseringen av krigen førte til økt kritikk verden over. USA trakk seg til slutt ut for ikke å miste ansikt, hevder Skrutkowska. Et bilde viser fire kvinner og barn omringet av bevæpnede soldater med bildeteksten: ”(...) amerikanska soldater, beredda att skjuta på ”allt som rör sig” (...) omgivna av skrämnda kvinnor och barn”.²⁵⁷

Selv om Latin-Amerikas etterkrigshistorie blir viet fem sider i læreboken, nevnes USA som politisk aktør kun ved ett tilfelle. Det skjer i forbindelse med militære maktovertakesler av

²⁵² Skrutkowska 1997: 292f.

²⁵³ Ibid: 294.

²⁵⁴ Ibid: 293.

²⁵⁵ Ibid: 293.

²⁵⁶ Ibid: 337.

²⁵⁷ Ibid: 336f.

land hvor man fryktet sosialisme og kommunisme. Ifølge Skrutkowska ble slike kupp gjennomført i Brasil, Uruguay og Chile, ”(...) ofta med stöd av USA”.²⁵⁸

Under overskriften ”USA – mönster för en värld” tar Skrutkowska opp USAs kulturelle innflytelse på verden i etterkrigstiden. Her blir det hevdet at vestlig livsstil og kultur innenfor en rekke områder ofte har hatt amerikanske forbilder, også på et ideologisk plan. Dette har likevel ikke vært tilfelle i alle verdenshjørner: ”(...) utenför västerlandet har många vänt sig mot den amerikanska livsstilen, särskilt i de muslimska länderna.”²⁵⁹

Analyse

Sovjet får mye av ansvaret for utviklingen av den kalde krigen. Den økende kommunistiske trusselen fremstilles som årsaken til at USA valgte å engasjere seg i Europa gjennom Truman-doktrinen. Churchills tale forsterker og virkeliggjør denne trusselen, og er dermed med på å legitimere USAs politikk.

Kommunistisk oppdemming er også bakgrunnen for de økonomiske tiltakende under Marshall-planen. Her kommer det likevel frem at gjenreisningen av Europa hadde en egennytte for USA, som trengte et marked for sine produkter. Marshall-planen tjente både Europa og USA. Ved å trekke inn Sovjet får Skrutkowska frem den andre siden i den polariserte konflikten. Dette ødelegger likevel ikke det gode inntrykket av Marshall-planen, da hovedfokuset ligger på det vestligorienterte perspektivet.

Korea-krigen fremstår som et praktisk eksempel på Truman-doktrinen. Sovjets prøvesprengning av en atombombe, og mistanken om at Sovjet og Kina var bakmenn i Korea, gjorde det viktig å unngå at Sør-Korea ble et bytte for Nord-Korea. Den amerikanske intervensjonen virker derfor forståelig. FNs fordømmelse av det nordkoreanske angrepet understreker USAs gode hensikter. På denne bakgrunn må man si de militære ”forhåndsreglene”, som Skrutkowska kaller dem, fremstår som noe positivt.

Også i fremstillingen av Vietnam-krigen spiller kommunistiske trusselen en sentral rolle. Skrutkowska legger dette til grunn for USAs involvering, men her skjerpes kritikken. Det sørvietnamesiske regimets diktatoriske karakter, og antydningene om at det var et amerikansk

²⁵⁸ Skrutkowska 1997: 355.

²⁵⁹ Ibid: 305.

angrep i 1964 som utløste krigen, uten å nevne at det i flere år forut hadde foregått ulike krigshandlinger mellom kommunistene og regimet i Sør-Vietnam, delegitimerer USAs tilstedeværelse i landet. Også den kjemiske krigføringen får et veldig fokus. Særlig beskrivelsen av napalmens virkninger skaper et uhyggelig bilde av menneskelige lidelser som følge av amerikanernes krigføring. De voldsomme protestene over hele verden forsterker det negative inntrykket.

Amerikansk utenrikspolitikk er i stor grad fraværende i Latin-Amerika-kapittelet, selv om politisk uro blir tatt opp. Dette er en videreføring av de undersøkte lærebøkene i Sverige på 1970- og 80-tallet, som også var preget av svært korte omtaler av Latin-Amerika. Det gjør det vanskelig å tillegge dette temaet noen videre betydning, da det ser ut til å være en vanlig trend hos de svenske lærebokforfatterne. I så fall fremstår Skrutkowska påvirket eller inspirert av sine forgjengere.

Den amerikanske kulturekspansjonen vitner om en bre amerikansk innflytelsessfære i Vesten. USA synes å ha en nesten altomfattende påvirkning i de områder den ønskes velkommen. Ved å trekke frem at det er en del av verden som motstiller seg den kulturelle påvirkningen, sier Skrutkowska samtidig at det finnes andre måter å oppfatte USA på. Slik får forfatteren frem to perspektiv på amerikaniseringen.

Konklusjon

Lærebokens forord oppgir Europa som utgangspunkt for fremstillingen. I realiteten er det Vest-Europa og USA som blir lagt til grunn, og kun sporadisk fremlegges det andre perspektiv. Dette er særlig tydelig de første ti årene etter andre verdenskrig i forbindelse med den økonomiske og militære politikken. Avsnittet om kulturpåvirkningen er et eksempel på at det finnes forskjellige syn på USA som supermakt. Dette er likevel et unntak. Fremstilling under ett har Skrutkowska en positiv tilnærming til USA sin politikk. Det er kun i omtalen av Vietnam-krigen at den amerikanske maktbruken virkelig utfordres.

4.2.2.2 Thulin, Birgitta og Elm, Sten: *Historia A*. (2007)

Presentasjon av læreverket

Historia A (2007) er første utgave av denne læreboken. Birgitta Thulin og Sten Elm har tidligere samarbeidet om to andre serier historielærebøker på 1990- og 2000-tallet, i tillegg til lærebøker i religion.

Læreboken er på 210 sider, og tar for seg verdenshistorie fra oldtiden og frem til i dag. Kapitlet ”Tiden etter 1945” er på 50 sider, og omtrent fem sider omhandler amerikansk utenrikspolitikk. I tillegg er det to sider om den amerikanske kulturekspansjonen.

Innholdsbeskrivelse

Innledningsvis i etterkrigskapitlet slår Thulin/Elm fast at uansett hvordan man tolker historien innebar den kalde krigen en konflikt mellom kapitalisme og planøkonomi. Det blir ikke gjort noe forsøk på å forklare hvorfor USA utviklet en slik skepsis til kommunismen, kun at de gjennom Truman-doktrinen hadde ”(...) valt en utrikespolitikk som med alla medel skulle hindra kommunistiska forsök att ta makten i fria stater”.²⁶⁰

I fortsettelsen heter det at USA på 1950-tallet omringet Sovjet gjennom en mur av militære baser og allianser for å forsvare Vest-Europa og andre ikke-kommunistiske land. USA kunne etter hvert nå alle mål både i Sovjet og Kina med atomvåpen.²⁶¹

Marshall-planen blir i første omgang forklart som et amerikansk fremstøt for å bekjempe sult, fattigdom og kaos. Men også USAs økonomiske fordeler trekkes frem. For Vest-Europa ble Marshall-planen ”(...) en starthjälp som bidrog till utvecklingen under 1950- och 60-talen.”²⁶² Et bilde av en kvinne som arbeider i en grønsakshage utenfor Riksdagsbygningen i Berlin, illustrerer det vanskeligstilte Europa.

Thulin/Elm tar ikke noe klart standpunkt til hvem som spilte den angripende rollen i Korea-krigen: ”Antagligen var det nordkoreanska styrkor som anföll Sydkorea. FN:s säkerhetsråd

²⁶⁰ Thulin/ Elm 2007: 165.

²⁶¹ Ibid: 168f.

²⁶² Ibid: 165.

beslutade då att hjelpe Sydkorea.²⁶³ Lengre nede kommer det frem at dette i stor grad innebar amerikanske tropper. Selve krigsforløpet beskrives ikke. Forfatterne hevder Korea-krigen ble en modell for den begrensede krig, siden man hadde unngått å ta i bruk atomvåpen. Men "[f]ør koreanerna var det inte något begränsat krig. Resultatet blev över två miljoner döda och ett förstört land". Et bilde av en koreansk jente som "(...) inte hade ätit på tre dagar", illustrerer krigens virkning på det sivile samfunn.²⁶⁴

Den amerikanske tilstedeværelsen i Indokina forklarer Thulin/Elm ut fra dominoteorien. USAs primære mål var å opprettholde kontrollen over Sør-Vietnam. Fremstillingen sier ikke noe om det sørkoreanske regimets diktatoriske karakter. Nord-Vietnams angrep på amerikanere angis som den direkte årsaken til krigsutbruddet. Krigen inkluderte "(...) alla USA:s teknologiska vapen" og flere bomber enn under hele andre verdenskrig.²⁶⁵ Dette var svært ødeleggende for landet, og det blir hevdet at av de par millionene som ble drept, var de fleste sivile. Forfatterne tar også med at verdensopinionen vendte seg mot USA i løpet av krigen, og at USA utvidet krigen til Laos og Kambodsja. Et bilde av arbeidende bønder med bomberegner i bakgrunnen illustrerer kontrasten mellom hverdag og krig.²⁶⁶

Den amerikanske Latin-Amerika-politikken blir omtalt i flere sammenhenger. Det heter at Cubas nasjonalisering av sukkerindustrien førte til en feilslått handelsblokade fra USAs side, som resulterte i cubanske kontakter med Sovjet. I neste omgang ble dette opptakten til Cuba-krisen. Det CIA-støttete invasjonforsøket "(...) blev ett totalt fiasko".²⁶⁷ Mer generelt påpekes det at Latin-Amerika ble styrt av en rik overklasse som hadde tette kontakter til USA: "En spirande demokratisering efter andra världskriget blev i flera länder avbruten av USA som ville behålla sitt politiska inflytande."²⁶⁸ Chile blir trukket frem som et eksempel hvor demokratiet måtte vike for et militærdiktatur.

Thulin/Elm mener amerikansk kultur spredte seg til hele den såkalt frie verden etter andre verdenskrig. Dette innebar både handelsvarer og ideer. James Dean og Elvis Presley blir trukket frem som eksempler på ikoner som forbindes med "det positiva som USA står för".²⁶⁹

²⁶³ Thulin/ Elm 2007: 168.

²⁶⁴ Ibid: 168.

²⁶⁵ Ibid: 185.

²⁶⁶ Ibid: 185f.

²⁶⁷ Ibid: 170.

²⁶⁸ Ibid: 175.

²⁶⁹ Ibid: 173.

Det kommer frem at Sovjet forsøkte å stoppe denne kulturspredningen, blant annet gjennom sensur.

Analyse

At Thulin/Elm i så liten grad redegjør for USAs motiv i kampen mot kommunismen, gjør at Truman-doktrinen fremstår som en amerikansk gave til ”truete mennesker”, fremfor et maktpolitisk virkemiddel. Dette bildet forsterkes av at USA i de påfølgende år ”omringet” Sovjet for å beskytte Europa.

Først under Marshall-planen nevnes amerikanske motiv, når det indirekte kommer frem at sosialt kaos i Europa – og dermed økt fare for kommunistisk spredning – ville være skadelig for USAs økonomi. Her går Thulin/Elm langt i å antyde at økonomisk vinning drev amerikanerne til Marshall-planen. Det solidariske aspektet fremstår mer som en bivirkning, og planen mister dermed noe av sin bistandskarakter, selv om USAs egne motiver ikke fordømmes. Planens virkning blir kun beskrevet som en starthjelp. Selv om omtalen ikke er negativ, minner den lite om tidligere fremstillinger, som tilla planen en avgjørende betydning for at Europa kom seg på beina igjen.

Ved å unnlate å nevne hvem som var den angripende part under Korea-krigen, og ikke ta med FNs fordømmelse, blir utgangspunktet mindre pro-amerikansk enn i mange andre fremstillinger. USAs rolle i selve krigen er heller ikke heltmodig, og det legges mest vekt på koreanernes tragedie. Det sultne barnet er et kraftig virkemiddel for å rette fokus mot enkeltskjebnene bak storpolitikken. Dette kan leses som klar kritikk til begge supermaktene, som lot landet bli skueplass for å måle krefter med hverandre. Målsettingen for den amerikanske politikken kommer ikke frem, og krigen fremstår rimelig meningsløs. USA bidrar således til unødvendig blodsutgytelse.

De amerikanske intensjonene kommer tydeligere frem i kapittelet om Vietnam-krigen. Oppdemmingen for kommunismen gir et mål for operasjonene, selv om farene ved kommunismen ikke blir klart definert. Krigens konsekvenser og militære detaljer redegjøres for i en deskriptiv stil, og det finnes få spor av fordømmelse. Dette virker inn på helhetsbildet av den amerikanske militærpolitikken. Fremstillingen vektlegger en tosidighet ved den amerikanske krigføringen med delvis positive hensikter og delvis negative konsekvenser.

Latin-Amerika-politikken har fått en ganske omfattende fremstilling, med vekt på det negative. USAs Cuba-politikk blir langt på vei omtalt som bakgrunnen for Cuba-krisen, og landets kontakter til den latinamerikanske overklassen setter fokus på økonomisk grådighet. Som i forbindelse med Marshall-planen tillegges USA et kapitalistisk motiv, men her er fokuset tydelig mer negativt. Thulin/Elm legger ikke skjul på at USA støttet militære diktatur for å opprettholde sin økonomiske og politiske innflytelse. Slik havner USA i et dårlig lys, og fremstillingen innehar imperialistiske elementer.

Også i denne fremstillingen bidrar den kulturelle påvirkningen til å forsterke inntrykket av USA som verdensmakt. Sovjets forsøk på å stoppe denne innflytelsen tydeliggjør den kraftige og vedvarende fascinasjonen for amerikansk kultur. Det virker nesten som en felles kulturarv som Vesten vokste opp med og delte i etterkrigstiden. På den måten fremstår USA og Sverige som nært knyttet til hverandre.

Konklusjon

I innledningen antyder Thulin/Elm at det finnes ulike måter å se den kalde krigen på. Det skaper en forventning om en kritisk og analytisk tilnærming til etterkrigstiden som historisk epoke. Thulin/Elm gjør dette i noen grad, men det er ikke gjennomgående. Slik læreboken fremstår, hadde USAs utenrikspolitikk både positive og negative sider ved seg. Mest kritisk virker forfatterne å være til Vietnam-krigen og Latin-Amerika-politikken, mens politikken i de første etterkrigsårene fremstår mer positiv og i Europas interesse. Meningsytringene er i det hele ikke så veldig klare eller bastante, verken den ene eller andre veien.

4.3 Sammenligning

Norge

Lærebøkene har ytre sett flere likhetstrekk. Begge har et moderne preg med hyppig bruk av bilder, gjerne i farger, illustrasjoner og tabeller, og informasjonsbokser med tilleggsinformasjon ved siden av hovedteksten. Når det gjelder omfanget som blir viet amerikansk utenrikspolitikk, er dette forskjellig. Førland/Tønnesson (1997) bruker nesten dobbelt så mange sider som Abrahamsen/Aase (2004). Om vi ser nærmere på innholdet, vil det som nevnt likevel være riktig å nedjustere sidetallet til Førland/Tønnesson noe, da mange av disse

omhandler Sovjet like mye som USA. Førland/Tønnesson retter med andre ord fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk mer inn mot den kalde krigen enn hva Abrahamsen/Aase gjør.

Dette kommer særlig til uttrykk i fremstillingen av Truman-doktrinen og Korea-krigen. På tross av at Truman-doktrinen bidro til en todelt verden, var USAs involvering en nødvendig sikkerhetsgaranti for Europa, ifølge Førland/Tønnesson. Korea-krigen ser de i en større kald krig-sammenheng, som om det gjaldt en verdensomfattende kamp mot kommunismen. Abrahamsen/Aase har derimot et noe annet fokus. Truman-doktrinen fremstår som en militæraksjon mot en folkelig frigjøringsbevegelse, mens fokuset i Korea-krigen i stor grad er selve krigen og dens konsekvenser for befolkningen. Dette fører til at USAs ”gode” hensikter kommer klarest frem hos Førland/Tønnesson, mens Abrahamsen/Aase stiller seg mer kritisk.

For Marshall-planen er det motsatt. Førland/Tønnesson fortsetter riktignok sitt USA-Sovjet-fokus, men denne gang med et klarere negativt fortegn ved å hevde USA med sin propaganda prøvde å gi Sovjet skylden for den kalde krigen. Abrahamsen/Aase på sin side vektlegger nytteverdien denne planen hadde for Europa, selv om det kommer klart frem at USA hadde egne fordeler av dette.

Abrahamsen/Aase legger stor vekt på Vietnam-krigen, og fremstiller den som en svært viktig og sentral del av etterkrigshistorien. Dette gjelder ikke minst for USA selv, hvor krigen blir sagt å ha hatt en skjellsettende politisk betydning. Også Førland/Tønnesson foretar en kritisk gjennomgang av krigen, men her er fremstillingen mye kortere.

Mer samstemte er forfatterne i omtalen av den latinamerikanske politikken. Her er begge lærebøkene knappe, og kommer kun med antydninger om amerikanske kapitalinteresser og utnyttelser. Verken Førland/Tønnesson eller Abrahamsen/Aase problematiserer denne politikken.

En av hovedforskjellene mellom disse to lærebøkene ligger i den systemorienterte fremstillingen hos Førland/Tønnesson, kontra Abrahamsen/Aase sin hendelsesorientering. Samlet har Førland/Tønnesson en noe mer positiv vinkling til USA. Forskjellene mellom bøkene er likevel ikke like påfallende som mellom bøkene på 1970- og 80-tallet. Begge forfatterparene legger frem både positive og negative sider ved amerikansk utenrikspolitikk.

Sverige

Når det gjelder kapittelinnledning, omfang, layout og andre ytre faktorer, er dette temmelig likt hos Skrutkowska (1997) og Thulin/Elm (2007). Ser vi på innholdet, fremstilles Truman-doktrinen og Marshall-planen som rimelig uproblematisk i begge lærebøkene. Begge er også positive til det amerikanske engasjementet i Europa. Det fremgår at både USA og Europa dro fordeler av pengestøtten gjennom Marshall-planen, uten at dette forringer inntrykket av USAs gode hensikter. For Skrutkowska var Truman-doktrinen også en viktig bakgrunn for oppdemmingen i Asia i forbindelse med Korea-krigen. Annerledes er det med Thulin/Elm, som kritiserer både USA og Sovjet for unødig blodsutgytelse.

Ulikheten fortsetter i fremstillingen av Vietnam-krigen, men her har det foregått et "rollebytte": Nå er det Thulin/Elm som søker å skape forståelse for den amerikanske politikken. USAs Vietnam-politikk fremstår som en politikk med gode hensikter og negative konsekvenser. Skrutkowska på sin side kommer med noen voldsomme utfall mot USA, med en utmaling av krigens bestialitet som går langt utover det som finnes i noen av de andre lærebøkene.

Latin-Amerika blir nesten totalt forbigått av Skrutkowska, mens Thulin/Elm fremstiller en imperialistisk politikk. Dette fortoner seg på samme måte som vi så i forrige periode, hvor lærebøkene forholdt seg veldig forskjellig til temaet, og kun Ander (1978) tok dette opp i særlig grad, også han med en svært kritisk tilnærming.

Samlet fremstiller Skrutkowska den amerikanske politikken i mer positive ordelag enn Thulin/Elm. Førstnevnte utfordrer USAs maktbruk kun i forbindelse med Vietnam-krigen. Skrutkowska tar også lite opp de to ulike syn på USAs politikk. Thulin/Elm, derimot, stiller kritiske spørsmål i en rekke sammenhenger utover Vietnam-krigen, og viser at USAs politikk kan sees fra ulike synsvinkler. Resultatet er en lærebok som virker mer saklig og nøytral, uten sterke meningsyttringer verken den ene eller andre veien.

Konklusjonen må likevel bli at de svenske lærebøkene har tilnærmet seg hverandre, og kritikken mot USA er dempet. Selv om det finnes noen forskjeller i fremstillingen av de ulike temaene, er ikke helhetsinntrykket av USA like sprikende som i forrige periode. Det skal imidlertid sies at Skrutkowskas omtale av Vietnam-krigen skiller seg noe ut fra denne allmenne karakteristikken.

Norge og Sverige

En tydelig tendens som finnes i begge land er at lærebøkene har nærmet seg hverandre. Den politikk- og opinionsrelaterede berg- og dalbanens tid er forbi. Resultatet er en fremstilling av amerikansk utenrikspolitikk som i større grad bygger på flere syn og mindre verdiladete uttrykk. Teksten inneholder få spor av klare politiske budskap. De politiske og samfunnsmessige rammene forandret seg dramatisk ved periodens begynnelse, og dette ser ut til å ha dempet den sterke USA-kritikken man fant i enkelte læreverk fra 1970- og 80-tallet.

Et annet fellestrekk er at alle lærebøkene fokuserer mer på tiden etter 1945 enn vi har sett i de tidligere periodene. Det er naturlig av flere grunner. For det første er perioden etter andre verdenskrig i stadig vekst. For det andre blir bildet av perioden klarere etter hvert som historien kommer mer på avstand, og den kalde krigen ble avsluttet. Denne avstanden har åpnet for en tydeligere refleksjon av hendelsene, og flere perspektiv i fremstillingen.

Det har også foregått en historisering av tolkningene av den kalde krigen ved at debatten om amerikansk utenrikspolitikk er tatt opp på et metanivå. I varierende grad så vi tendensene av dette i alle lærebøkene, aller tydeligst hos Førland/Tønnesson (1997). I den andre enden av skalaen fant vi Skrutkowska (1997), som kun i beskjeden grad fremla og diskuterte flerperspektive fremstillinger. Noe av årsaken til at lærebøkene fremstår mer samstemte enn tidligere, kan ligge nettopp i denne historiseringen. Også forfatterens søken etter objektivitet og nyanser virker mer fremtredende i denne perioden. Selv om forskjellen ikke er stor, er dette tydeligst i de norske lærebøkene.

Kritikken av Vietnam-krigen kommer man likevel ikke unna. Alle de fire bøkene omtaler temaet veldig negativt, og som regel finner man læreverkets skarpeste USA-kritikk nettopp her. En viktig forskjell er imidlertid at kritikken ikke lenger inngår som et ledd i en mer gjennomgående svartmaling av USAs utenrikspolitikk. I stedet har den karakter av å være enkeltstående kritikk, og fremstår dermed sakskritisk, ikke systemkritisk. Dette så vi få eksempler på i perioden 1970-1990. Unntaket var Samuelson (1979).

Også i perioden etter 1990 kommer Latin-Amerika-politikken i bakgrunnen i de fleste lærebøkene. Bare Thulin/Elm tar dette temaet grundig opp. Det er påfallende hvor liten plass USAs Latin-Amerika-politikk får i sammenlikning med Asia-politikken. En forklaring på dette kan være den enorme vestlige oppmerksomheten rundt Vietnam-krigen. I tillegg hadde

begge de asiatiske konfliktene en klar tilknytning til den kalde krigen, og særlig Korea-krigen fikk konsekvenser for Europa gjennom den påfølgende opprustningen. Motsatt var USAs Latin-Amerika-politikk av mindre betydning for Europa. Det latinamerikanske ”tomrommet” kan derfor forstås som en konsekvens av et europeisk hovedfokus i lærebøkene.

Lærebøkene har også gjennomgått en tydelig forandring i retning av en mer moderne lærebokproduksjon med hyppigere bruk av virkemiddel som gjør boken mer attraktiv for elever og lærere.

Den samfunnsmessige konteksten ser ut til å ha påvirket lærebøkene. Oppfatningen av USA og amerikansk politikk, og begge lands egen geopolitiske situasjon, roet seg betraktelig etter Berlinmurens fall. Dette mildere politiske klimaet etter 1990 synes å ha ført til færre sterke politiske utsagn i lærebøkene og større konsensus. Sett fra en annen side kan dette virke noe overraskende. Man skulle nemlig tro at den kalde krigens slutt åpnet for tydeligere og friere meningsytringer om USA, siden det sikkerhetspolitiske samarbeidet ikke lenger la de samme føringene som tidligere. Derfor kunne man ha forventet sterkere ytringer i den ene eller andre retningen. Det var altså ikke tilfellet.

Ser man lærebøkene i forhold til den faghistoriske konteksten, er oversiktsverkene mer positive i fremstillingen av USA. Klarest kommer dette til uttrykk i Grimnes (Cappelen/Bonnier) sin fremstilling av den økonomiske politikken, og mer allment i Huldt (Aschehoug/Bra böcker) sin fremstilling. Både Aschehoug/Bra böcker og Cappelen/Bonnier er relativt systemsorienterte, noe som plasserer dem i samme kategori som Førland/Tønnesson og Skrutkowska. Skrutkowska ligger for øvrig tettest opp mot faglitteraturen, særlig Cappelen/Bonniers bok, gjennom et perspektiv som fremmer et overveiende positivt bilde av USA. Generelt virker lærebøkene i mange sammenhenger faktisk mer reflekterte og saklig nøytrale enn oversiktsverkene. Det er kanskje litt oppsiktsvekkende.

5. Avslutning

I dette kapittelet vil jeg besvare problemstillingen på bakgrunn av de funn som har blitt gjort i analysen. I den sammenheng kan det være nyttig med en repetisjon av problemstillingen:

Hvordan har USAs utenrikspolitikk mellom 1945 og 1973 blitt fremstilt i norske og svenske lærebøker i historie fra 1960-tallet og frem til i dag? Har fremstillingene endret seg over tid, og finnes det forskjeller mellom de norske og svenske fremstillingene? Hva kan i så fall disse endringene og forskjellene skyldes?

Problemstillingen inneholder flere ledd og disse vil bli gjennomgått samlet. Dette gjelder ikke sammenligningen mellom de norske og svenske lærebøkene (5.3), som utgjør siste del av dette avslutningskapittelet.

5.1 Norske lærebøker

De norske lærebøkene har gjennomgått en omfattende utvikling fra 1960-tallet til i dag. Selv om innholdet i hver bok hadde individuelle særpreg, påviste analysen en utviklingslinje som i stor grad fulgte den samfunnsmessige konteksten. Endringene kan periodesettes ganske klart. Forenklet har lærebøkens USA-holdninger gått fra å legitimere amerikansk utenrikspolitikk og maktbruk i positive ordelag (1960-tallet), via en kritisk og noe usystematisk tilnærming (1970-1990), til en mer nyansert og kompleks historisering av debatten om amerikansk utenrikspolitikk (etter 1990).

Endringene fra 1960- til 1970-tallet innebar at den ukritiske tilnærmingen til amerikansk utenrikspolitikk var et tilbakelagt stadium. I det norske samfunnet startet spørsmålene omkring USAs utenrikspolitikk allerede på begynnelsen av 1960-tallet, med Vietnam-krigen som debattens ultimate høydepunkt rundt 1970. Dette synes å være den viktigste årsaken til forfatternes holdningsendring. Konsekvensen for innholdet i lærebøkene var økt kritikk og delegitimering av amerikansk maktbruk, fremstillinger som tilla USA imperialistiske motiv, og en reduksjon av det tradisjonalistiske, vestlige kald krig-perspektivet til fordel for en mer

revisjonistisk oppfatning. Hvor sterk denne tendensen var, varierte imidlertid fra lærebok til lærebok.

Det neste klare utviklingstrekket kom i forbindelse med slutten på den kalde krigen. Sovjetunionens oppløsning hadde betydning for Norges geopolittikk, blant annet i form av et mer avslappet forhold til USA. For lærebøkene førte dette for det første til at fremstillingen av utenrikspolitikk og maktbruk ble mindre verdiladet. For det andre skjedde det en historisering ved at debatten om amerikansk utenrikspolitikk ble tatt opp på et metanivå. Det innebar et økt fokus på multiperspektive fremstillinger, der ikke bare Vestens, men også Sovjets syn på den amerikanske utenrikspolitikken fikk større plass. Begge deler må ses i lys av den postideologiske perioden man gikk inn i etter 1990. Sovjetunionens undergang historiserte motsetningene mellom USA og Sovjet og gjorde dem interessante på en ny måte. Debattene og de ideologiske synspunktene fra den kalde krigen mistet da mye av sin gyldighet, og lærebøkene begynte å behandle konflikten som en avsluttet, historisk hendelse.

Som nevnt i innledningskapittelet, måtte en grundigere og mer omfattende analyse av den historiske faglitteraturen til for å få et adekvat bilde av forholdet mellom fag og lærebøker. Dette har ikke vært mulig i denne sammenheng. Den faghistoriske konteksten, skissert ved utvalgte oversiktsverk, har likevel vist få sammenfallende trekk med lærebøkene. Det tyder på at lærebokforfatterne i liten grad fulgte de verdenshistoriske oversiktsverkene hva USA-holdninger angår.

På bakgrunn av dette må konklusjonen bli at de norske lærebøkernes fremstilling av amerikansk utenrikspolitikk og maktbruk har vært sterkt preget av den politiske utviklingen og den samfunnsmessige konteksten. Når det gjelder den faghistoriske konteksten, vet vi for lite til å kunne komme med noen sikker konklusjon.

5.2 Svenske lærebøker

Analysen av de svenske lærebøkene viser at fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk og maktbruk har gjennomgått betydelige endringer. Når det gjaldt overgangen fra 1960-tallet til 1970- og 80-tallet, var likevel ikke endringen så stor. USA hadde allerede på 1960-tallet blitt utsatt for kritikk i svenske lærebøker. I motsetning til Norge, der overgangen til 1970-tallet på

mange måter representerte et tidsskifte, var altså kritikken av amerikansk utenrikspolitikk i Sverige ”gammelt nytt”. Dette skapte mindre kontrast mellom periodene.

En forklaring på USA-kritikken på 1960-tallet kan ligge i den samfunnsmessige konteksten. Entusiasmen for det amerikanske var ikke like sterk som i Norge, blant annet fordi forholdet til USA i forbindelse med andre verdenskrig var annerledes. Det kom til uttrykk i svenske styresmaktens kritikk av Korea-krigen, der USA var en dominerende aktør. De generelle USA-holdningene tilsa dermed ikke nødvendigvis noen ensidig positiv behandling av den amerikanske utenrikspolitikken i lærebøkene.

I politikk og samfunn skjerpet kritikken mot USA seg betraktelig rundt 1970. Dette kom likevel kun til uttrykk i halvparten av 1970-1990-periodens utvalgte lærebøker. Skiftet i den samfunnsmessige konteksten fikk dermed bare delvis utslag i de svenske lærebøkene. Denne manglende samstemmigheten kan leses som et uttrykk for en tid hvor politiske meninger og debatter gikk i mange retninger.

Endringer i de svenske lærebøkene skjedde også i forbindelse med overgangen til den postideologiske perioden på 1990-tallet. Blant annet minket kritikken mot USA. Den nye geopolitiske situasjonen fikk altså ikke utslag i en friere og klarere kritikk av amerikansk utenrikspolitikk og maktbruk, slik en kanskje skulle ha trodd. På den andre siden kan dette forstås som en naturlig reaksjon på Berlinmurens fall. Den ideologiske konfliktens avslutning gjorde politiske budskap i forbindelse med USAs handlinger mellom 1945 og 1973 foreldet. Det var derfor ikke så aktuelt for lærebokforfatterne å ta personlig stilling til hendelsene, men heller presentere debatten som et historisk fenomen. Thulin/Elm (2007) erklærte også at det var et mål for deres fremstilling, selv om de bare delvis fulgte opp dette.

Innholdsmessig har altså de svenske lærebøkene beveget seg noe frem og tilbake. Fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk har likevel vært kjennetegnet av flerperspektiv-fremstillinger gjennom hele perioden, noe som har begrenset analysens ytterpunkter. Sveriges balansepolitikk mellom USA og Sovjet frem til 1990 preget på mange måter lærebøkene. Sikkerhetspolitikken innebar at den kalde krigen spilte en sentral rolle i det svenske samfunnet. Det samme viste lærebøkene som vektla forholdet mellom USA og Sovjet.

Lærebøkernes forhold til de faghistoriske oversiktsverkene varierte gjennom analyseperiodene. Den første perioden viste lite samsvar. De to siste ga et mer tvetydig bilde med enkelte likheter, men også med tydelige forskjeller. Med andre ord er det heller ikke for de svenske lærebøkene mulig å påvise noen klar sammenheng med de historiske oversiktsverkene.

Konklusjonen må bli at de svenske lærebøkene har blitt påvirket av den samfunnsmessige konteksten; generelle endringer i det svenske samfunnet, utenrikspolitikken og de svensk-amerikanske forbindelsene. Den aller skarpeste kritikken av USA i svensk politikk har imidlertid ikke blitt tatt opp i lærebøkene.

5.3 Norske og svenske lærebøker

Hva så med forholdet mellom de svenske og norske lærebøkene? Hvilke felles og særegne trekk finnes det som definerer USA-bildene i denne perioden? Finnes det forskjeller mellom de norske og svenske fremstillingene? Hva kan i så fall disse forskjellene og endringene skyldes?

Mens det gjennom hele perioden har vært vanskelig å spore noen klare paralleller mellom den faghistoriske konteksten og lærebøkene, har den samfunnsmessige konteksten utvilsomt hatt innflytelse på lærebøkene både i Norge og Sverige. Det er derfor naturlig å sammenligne de norske og svenske lærebøkernes utvikling i tråd med den samfunnsmessige utviklingen.

1960-tallet

Norge og Sverige kan karakteriseres som småstater, og etter andre verdenskrig var det derfor viktig for begge å holde fast ved et godt forhold til både USA og Sovjet. I forbindelse med opprettelsen av NATO skiltes nabostatens veier. Selv om forholdet til USA var godt i begge land, lå det en forskjell i at Norges positive bilde av USA overskygget kritiske røster, mens Sverige forholdt seg mer reservert. Som analysen har vist, kom lignende forskjeller til uttrykk også i lærebøkene. Det er dermed nærliggende å tro at USAs frigjøring av Europa under andre verdenskrig, og Norges medlemskap i NATO på den ene siden, og Sveriges alliansefrie og nøytrale politikk under og etter andre verdenskrig på den andre, har vært viktige årsaker til denne ulikheten. Her må det poengteres at 1960-tallets lærebøker ble utgitt mens flere av de

undersøkte hendelsene fortsatt pågikk. Utfallet av blant annet Vietnam-krigen var fortsatt ukjent, noe som sannsynligvis innvirket på lærebøkernes fremstilling.

1970-1990

Tidvis kraftig USA-kritikk preget begge lands samfunnsmessige kontekst i den neste perioden. Dette fikk sterkest utslag i Sverige, en tendens lærebøkene imidlertid ikke gjenspeilet. De norske lærebøkene var nemlig mest kritiske til amerikansk utenrikspolitikk i denne perioden, mens en av de svenske lærebøkene omtrent ikke hadde forandret innhold fra 1960-tallet. Kontrasten til 1960-tallet var derfor mye større i de norske lærebøkene. Samtidig var korrelasjonen mellom lærebok og samfunn generelt ikke lenger like klar i Sverige.

En grunn til at utviklingen tok en slik vending, kan være den statlige godkjenningsordningen. Som nevnt var dette i Sverige et organ som aktivt utøvde sin myndighet og underkjente flere lærebøker frem til 1982. Tre av periodens fire undersøkte svenske læreverk måtte forholde seg til dette. Den erfarne lærebokforfatteren Lars Hildingson mener godkjenningsordningen medførte at venstredreide lærebøker ble holdt unna på 1970-tallet.²⁷⁰ Interessant i denne sammenheng er det at Graninger (1990), som på grunn av sitt utgivelsestidspunkt ikke ble rammet av dette organet, var det klart mest USA-kritiske svenske læreverket i denne perioden. Det kan tyde på at godkjenningsordningen hadde en modererende effekt på venstreorienterte synspunkt, med dempet USA-kritikk som resultat. Når det gjelder den norske godkjenningsordningen, finnes det ingen opplysninger som går i samme retning.²⁷¹

En annen grunn til forskjellen mellom de norske og svenske lærebøkene kan være landenes læreboktradisjon. Vi har vært inne på uviljen mot å trekke inn nye momenter i lærebøkene, og som i andre bransjer er det naturlig også for lærebokprodusenter å se på sine (nasjonale) konkurrenter. Særlig synes dette å gjelde Sverige, mens norske lærebokforfattere ser ut til å ha lettere for å trekke inn nye argument og synspunkt. Gamle forskjeller og annerledes lærebokkultur og -tradisjoner kan derfor ha forplantet seg og ført til ulike utgangspunkt for å skrive lærebøker i Norge og Sverige.

²⁷⁰ Lars Hildingson, her sitert i Långström 1997: 90. Hildingson har skrevet lærebøker i historie fra 1960-tallet frem til i dag.

²⁷¹ Johnsen 1989: 74ff. Ifølge Egil Børre Johnsen gikk de norske diskusjonene mest på språk og likestillingsspørsmål, og godkjenningsordningens hovedmål var å fremme lærebøkernes pedagogiske kvalitet.

1990 til i dag

Den kalde krigens avslutning lettet det geopolitiske trykket både i Norge og Sverige. I takt med en mer avslappet oppfatning av amerikansk utenrikspolitikk, ble lærebokfremstillingene mer komplekse, og det flerperspektive fikk større plass. De svenske og norske lærebøkene nærmet seg hverandre i denne perioden, og det er kun tale om nyanseforskjeller i fremstillingene.

Et viktig moment er den nye tidsepoken man gikk inn i etter 1990. Analysens fem fokusområder (delvis med unntak av Latin-Amerika-politikken) kan knyttes til den kalde krigen. Disse temaene kom dermed ikke virkelig på avstand før den sterke todelingen av verden opphørte. Etter 1990 ble temaene behandlet som historiske fenomen, og de ulike synspunktene på USA var en del av dette. Et annet poeng er at den geopolitiske virkeligheten for Sverige og Norge ble mer sammenfallende etter at Sovjetunionen ikke lenger var en konstant trussel og det sikkerhetspolitiske forholdet til USA og NATO tok en ny form. Med tanke på den tette forbindelsen mellom samfunnet og lærebøkens innhold, kan dette forklare mye av utviklingen etter 1990.

Med unntak av Skrutkowska (1997) fant man i lærebøkene en erkjennelse av at en objektiv fremstilling er vanskelig å oppnå. Dette resulterte i at forfatternes egne holdninger kom mer i bakgrunnen og ble erstattet av en mer åpen innfallsvinkel til amerikansk utenrikspolitikk der ulike perspektiv fikk komme frem. Som en følge av dette ble de norske og svenske fremstillingene mer samstemte, med mindre rom for den enkelte forfatters personlige standpunkt.

Alle periodene sett under ett synes den politiske og samfunnsmessige påvirkningen å ha vært noe sterkere i Norge enn i Sverige. Motsatt kan se ut til at de svenske lærebøkene var mer påvirket av en del andre faktorer, blant annet en sterkere læreboktradisjon og den statlige godkjenningsordningen, til den ble avskaffet i 1982. Godkjenningsordningen kan samtidig forklare at variasjonene mellom de svenske forfatterne var mindre enn for de norske i den perioden denne fungerte.

Avslutning

Den politiske utviklingen og den samfunnsmessige konteksten mer generelt synes å ha vært den viktigste forklaringsfaktoren for fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk både i

svenske og norske lærebøker. Forskjellene mellom de svenske og norske fremstillingene har variert i styrke, og analysens to ytterpunkter var begge å finne blant de norske bøkene. Selv om spillerommet for den enkelte forfatter er blitt mindre de senere år, må den individuelle faktoren likevel ikke undervurderes. Fremdeles vil nok hun eller han spille en sentral – og av og til litt uforutsigbar– rolle i utformingen av lærebøkene både når det gjelder fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk og andre aktuelle tema.

Bibliografi

Litteratur

- Agius, Christine (2006): *The Social Construction of Swedish Neutrality*. Manchester University Press.
- Ahonen, Sirkka m.fl. (1996): *Historiedidaktikk i Norden*. Tammerfoss.
- Angvik, Magne (1982): Skolebokanalyse som tema for lærerutdanning og forskning. *Norsk pedagogisk tidsskrift nr. 10*, 1982, s. 367-379. Oslo. Universitetsforlaget.
- Bjereld, Ulf (1992): *Kritiker eller medlare? Sveriges utrikespolitiske roller 1945-1990*. Stockholm. Nerenius & Santéus Förlag.
- Bjereld, Ulf, Johansson, Alf W. & Molin, Karl (2008): *Sveriges säkerhet och världens fred. Svensk utrikespolitikk under kalla kriget*. Stockholm. Santéus Förlag.
- Bjøl, Erling (1973): *Menneskenes liv og historie. Verdenshistorien etter 1945. Bind 1. Duellen uten ende. Internasjonal politikk etter 1945*. Oslo. J. W. Cappelens Forlag AS.
- Bjøl, Erling (1987) a: *Cappelens verdenshistorie. Bind 19. Den nye verdensorden*. Halden. J. W. Cappelens Forlag AS.
- Bjøl, Erling (1987) b: *Bonniers världshistorie. Bind 19. En ny verdensorden*. Stockholm. Bonnier fakta.
- Blanck, Dag (2006): Television, Education, and the Vietnam War: Sweden and the United States. I: Stephan, Alexander (red.), *The Americanization of Europe* (s. 91-114). New York. Berghahn Books.
- Bratholm, Berit (2001): *Godkjenningsordningen for lærebøker 1889-2000, en historisk gjennomgang*. Høgskolen i Vestfold. Hentet fra <http://www-bib.hive.no/tekster/hveskrift/notat/2001-05/not5-2001-02.html> [lest 04.04.2009].
- Bromark, Stian & Herbjørnsrud, Dag (2003) a: *Frykten for Amerika*. Oslo. Tiden Norsk Forlag AS.
- Bromark, Stian & Herbjørnsrud, Dag (27.10.2003) b: *USA-pensum til stryk*. Dagbladet. Hentet fra <http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001030057144&tag=tit&words=usa%3Btil%3Bstryk> [lest 28.08.2007].

- Dahl, Hans Fredrik (1970): *Pax korrektiv til A. Ræder: Verdenshistorie for gymnasiet*. Oslo. Pax Forlag AS.
- Danielsen, Helge (2009): Making Friends at Court: Slow and Indirect Media in US Public Diplomacy in Norway, 1950-1965. *Contemporary European History*, 18 (2). United Kingdom. Cambridge University Press.
- Grimnes, Ole Kristian (1986): *Cappelens verdenshistorie. Bind 18. Den todelte verden*. Halden. J. W. Cappelens Forlag AS.
- Grimnes, Ole Kristian (1987): *Bonniers världshistoria. Bind 18. Den tudelade världen*. Stockholm. Bonnier fakta.
- Holmén, Janne (2006): *Den politiska läroboken*. Uppsala. Uppsala Universitet.
- Huldt, Bo (1997): *Bra böckers världshistoria. Bind 14. Tre världar: 1945-1965*. Malmö. Bra böcker.
- Huldt, Bo (2001): *Aschehous verdenshistorie. Bind 14. Tre verdener. 1945-1965*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Johnsen, Egil Børre (1989): *Den skulte litteraturen. En bok om lærebøker*. Gjøvik. Universitetsforlaget.
- Kjeldstadli, Knut (1994): *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Kronvall, Olof & Petersson, Magnus (2005): *Svensk säkerhetspolitik i supermakternas skugga 1945-1991*. Stockholm. Santérus Förlag.
- Libæk, Ivar m.fl. (03.11.2003): *Lærebok-kritikk til stryk*. Dagbladet. Henter fra <http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001030058337&tag=byl&words=Ivar%3BLib%E6k> [lest 28.08.2007].
- Lindgjerdet, Frode (2001): *Den kalde krigen i norske lærebøker*. Hovedfagsoppgave i historie. NTNU.
- Lovoll, Odd S. (1997): *Det løfterike landet*. Universitetsforlaget.
- Lundestad, Geir (1996): *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1995*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Långström, Sture (1997): *Föfattarröst & Lärobokstradisjon*. Umeå. Borea Bokförlag.
- Njølstad, Olav (1997): Norge og USA. I: Knutsen, Torbjørn L. m.fl. (red.), *Norges utenrikspolitikk* (s. 323-344). Oslo. Cappelen Akademisk Forlag as.
- Olof Palme sin tale, 23.12.1972. Hentet fra: http://www.olofpalme.org/wp-content/dokument/721223a_hanoi_julen_1972.pdf. Lest: 11.12.2008.
- Ording, Arne & Dahl, Thorleif (red.) (1958): *Aschehous verdenshistorie. Den annen*

- verdenskrig*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Palmer, R. R. (1965): *Nya tidens världshistoria II*. Stockholm. Svenska Bokförlaget.
- Riste, Olav (2001): *Norway's foreign relations – A history*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Riste, Olav (2005): *Norway's foreign relations – A history*. Oslo. Universitetsforlaget. 2. utgave.
- Rohlfes, Joachim (1982): Unterrichtsmodelle und didaktische Entwürfe zur Geschichte der USA. *Internationale Schulbuchforschung* . 2/3, 1982 (4). Georg-Eckert-Instituts für internationale Schulbuchforschung. Braunschweig. Westermann.
- Skard, Sigmund (1976): *USA i norsk historie*. Oslo. Det Norske Samlaget.
- Stelander, Ralf (u.å.): *The Swedish emigration to America*. Utvandrarnas hus. Hentet fra: <http://www.utvandrarnashus.se/eng/> [lest: 11.11.08].
- Stugu, Ola Svein (2001): Oppsedande fortidsbilete. *Historisk tidsskrift Bind 80*, (2), s. 247-265. Tangen. Universitetsforlaget.
- Sverdrup, Jakob (1996): *Norsk utenrikspolitikks historie. Bind 4. Inn i storpolitikken 1940 – 1949*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Sæle, Christian (2005): "Mer ytterliggående enn noen hadde tenkt seg." Mastergradsoppgave i historie. Høgskolen i Bergen, Universitetet i Bergen.
- Tammes, Rolf (1997): *Norsk utenrikspolitikks historie. Bind 6. Oljealder 1965 – 1995*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Tjelmeland, Hallvard (2006): *Den kalde krigen*. Valdres. Det norske Samlaget.
- Tägil, Sven (1997): *Bra böckers världshistoria Bind 15. En otrygg värld: 1965-1985*. Malmö. Bra böcker.
- Tägil, Sven (2000): *Aschehougs verdenshistorie. Bind 15. En utrygg verden. 1965-1985*. Oslo. H. Aschehoug & Co.

Lærebøker

- Abrahamsen, Olav A. & Aase, Andreas (2004): *Portal. Verden etter 1850*. Oslo. Det Norske Samlaget.
- Ander, Gunnar, Roghe, Birgit & Bjällerstedt, Lars (1978): *Historia för gymnasieskolans sociala linje*. Nacka. Esselte Studium.
- Bjørnsen, Bjørn (1985): *Norges- og verdenshistorie etter 1850*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Brolin, Per-Erik, Danner, Leif & Holmberg, Åke (1980): *Historiens huvudlinjer 2A*. Uppsala. Almqvist & Wiksell.

- Førland, Tor Egil & Tønnesson, Stein (1997): *Spor i tid*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Graninger, Göran, Tägil, Sven & Carlsson, Kjell-Åke (1990): *Vägar till nuet. Från forntiden till våra dagar*. Uppsala. Almqvist & Wiksell.
- Libæk, Ivar m.fl. (2002): *Historie 2. Verden og Norge etter 1850*. Oslo. J.W. Cappelens Forlag AS.
- Moen, Krstian (1974): *Verdenshistorien 1870-1970*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Myklebust, Terje (1976): *Perspektiver på vesten og verden. Bind 2*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag.
- Notaker, Henry (1989): *Verdenshistorie 2*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Ræder, Anton ved Coldevin, Axel (1960): *Verdenshistorie for realskole og gymnas*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Ræder, Anton ved Coldevin, Axel (1969): *Verdenshistorie for realskole og gymnas*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Samuelson, Sven & Hildingson, Lars (1979): *Medeltid till nutid*. Stockholm. Bokförlaget Natur och Kultur.
- Skard, Sigmund (1976): *USA i norsk historie*. Oslo. Det Norske Samlaget.
- Skrutkowska, Karin m.fl.(1997): *Människan genom tiderna*. Stockholm. Natur och Kultur.
- Tham, Wilhelm, Kumlien, Kjell & Lindberg, Folke (1968): *Folkens historia 2*. Stockholm. Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Thulin, Birgitta & Elm, Sten (2007): *Historia A*. Malmö. Interskol Förlag.

Summary in English

The presentation of American foreign policy in Norwegian and Swedish textbooks in the field of history, 1960s-2008.

This master thesis analyses how American foreign policy after the Second World War was presented in Norwegian and Swedish high school history textbooks from the 1960s until today. The textbook analysis focuses on five subjects: the Truman Doctrine, the Marshall Plan, the Korean War, the Vietnam War and finally US influence in Latin America.

Fourteen textbooks, seven from each country, are used as the central publications in the inquiry. The results of the analysis are compared in two ways: diachronically, i.e. the development over time within Norway and Sweden; synchronically, between the presentations in Norway and Sweden. The results are placed within the broader context of developments of the Norwegian and Swedish society and politics, as well as selected world history surveys.

While Norwegian textbooks in the 1960s justified American foreign policy in the Cold War rather uncritically, the situation changed dramatically by the turn of the decade. The positive attitude towards the United States disappeared, and, reflecting a general change in public opinion not least under the impression of the Vietnam War, American policy was portrayed as driven by capitalist interests and imperialistic ambitions. After the fall of the Berlin wall and the dissolution of the Soviet Union, the presentations of US foreign policy changed again, allowing far more complex and nuanced portrayals, clearly influenced by the post ideological public sentiment after the end of the Cold War.

Swedish textbooks also showed extensive changes seemingly influenced by the more general changes in Swedish society and politics regarding the relationship to the United States. But while the official criticism towards the US was harsher in Sweden than in Norway, the textbooks did not fully adopt this. The presentations proved to be more diverse throughout the entire period, including both positive and negative aspects of American foreign policy in all the textbooks, thus containing smaller contrasts over time than Norway.